

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI



**İMAM RAFİİ'NİN FETHU'L-AZİZ ADLI ESERİNİN NAMAZ
BÖLÜMÜNDEKİ TERCİHLERİ -MEZHEPLER ARASI
MUKAYESELİ-**

Mohammed Ferman AHMED

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dr. Öğr. Üyesi Marwan Mohammed Abdullah MOGHALLES

ARALIK - 2021

KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Mohammed Ferman AHMED

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İMAM RÂFÎ'NİN FETHU'L-AZÎZ ADLI ESERİNİN NAMAZ BÖLÜMÜNDEKİ TERCİHLERİ -MEZHEPLER ARASI MUKAYESELİ-

MOHAMMED FERMAN AHMED

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN: Dr. Öğr. Üyesi Marwan Mohammed Abdullah MOGHALLES

İmam Râfî Şafii mezhebini yazılı hale getiren kişi olarak görülmektedir. Şafii mezhebinde kaleme aldığı eserlerden birisi de “Fethu’l-Aziz” kitabıdır. Bu eser Gazzali’nin el-Veciz adlı eserinin şerhidir. Kendisinin bu kitapta mezhepte bazı tercihleri öne çıkmıştır. Elimizdeki çalışma; giriş, hazırlık ve üç ana bölüm ile bir sonuç bölümünden oluşmaktadır. Hazırlık bölümünde; Şâfî mezhebinin ortaya çıkışı ve gelişmesi, imam Râfî’nin biyografisi ve eseri “Fethu’l-azîz ve’l-maksûd bihtiyârihi fih” kitabının tanıtımı ele alınmış ve geri kalan üç bölümde namaz bölümündeki on sekiz konu incelenmiştir. Birinci bölümde, cemaati ilgilendiren konular, ikinci bölümde imamla ilgili meseleler ve üçüncü başlık altında da namaz konusundaki farklı meseleler ele alınmıştır. Herbir konu önce açıklanmış, ardından konu ile ilgili İslam hukukçularının görüşleri ve delilleri aktarılmış sonra imam Râfî’nin konu ile tercihi belirtilmiş son olarak da konu ile ilgili araştırmacının çıkarımı ve Nevevî’nin görüşünün, Râfî’nin görüşü ile ne derece uyumlu olup olmadığı belirtilmiştir. Araştırma sonunda birçok sonuç ve değerlendirme yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi Nevevî’nin tercihlerindeki delillerin güçlülüğü nedeniyle birçok meselede Râfî ile aynı görüşte olduğudur. Tercihlerinde en çok kullandığı ifade el-esah ve el-ezhar ifadeleridir. Yazar tercihlerini bir delil ya da fakihlerden birisinin görüşü ile desteklemektedir.

ANAHTAR KELİMELER: Terciler, Râfî, Fethu’l-Aziz, Namaz.

Aralık 2021, 88 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

IMAM RAFI'I'S PREFERENCES IN THE PRAYER SECTION OF FATHU'L-AZIZ -COMPARATION BETWEEN SECTIONS-

MOHAMMED FERMAN AHMED

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE

DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES

SUPERVISOR: Assit. Prof. Dr. Marwan Mohammed Abdullah Moghalles

Al-Rafei is the editor of the AL_Shafi'i school, may Allah rest his soul in peace, one of his books on the Shafi'i school is the book "Fath al-Aziz", which is the explanation of "Al-Wajeez" of Al-Ghazali where he reached a set of preferences, so I collected them in the book of prayer, and I have divided the project into Introduction, Preface, three Chapters, and Conclusion, I have talked in introductory chapter about emergence and development the the AL_Shafi'i school, and presenting the Imam Al-Rafi'i and his book Fath al-Aziz and what is meant by his preferences? and the three chapters they included eighteen issues in the chapter of prayer, the first chapter tackled with issues concerning the AL_Ma'mum, the second chapter tackled with issues concerning with the Imam, and the third chapter tackled the other issues concerning with the prayer, and I have talked about every issue and the sayings of Al_Fuqahaa' and their evidences and the preferences of Imam Al-Rafi'i, and I explained the approval of Al-Nawawi with what Imam Al-Rafi'i sayin, and I have reached the most important results, there are many preferences for Al-Rafi'i and that Al-Nawawi was agreed with him. Al-Imam Al-Rafi'i based on the strength of the evidence for his preferences, and that the word he uses most in his preferences is the most correct (Al-asah) and the word the most clear (Al-adhar) and that he may strengthen his preference with evidence or the saying of one of the Al_Fuqahaa'.

KEYWORDS: Preferences, Fath Al-Aziz, Imam Al-Rafi'i, Prayer Book.

December 2021, 88 Page

ÖNSÖZ

“Şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım” (وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ) buyuran Allah’a hamdolsun. Bu tezi tamamlamı bana nasip eden Allah’a şükreder, kerem ve fazilet sahibi insanlara minnet ve şükranlarımı sunarım.

Öncelikle T.C. Kastamonu Üniversitesi’ne şükranlarımı sunar, her konuda bizlere yardımcı olan Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Fakültesi yetkililerine ve öğretim kadrosuna teşekkür ederim.

Hakkını vermede teşekkür ve övgü kelimelerinin yetersiz ve aciz kaldığı çok değerli danışman hocam Marwan Mohammed Abdullah MOGHALLES’a şükranlarımı sunuyorum. Bana son derece hoşgörülü ve müsamahalı davranarak, çok değerli vaktini ayıran ve bana gerekli rehberlik ve yönlendirmeleri ile bu çalışmanın tamamlanmasında büyük emeği geçmiştir. Kendisinin derin analizleri, basireti ve istişareleri sayesinde bu çalışma tamamlanmıştır. Mevlanın kendisine cennette yüce ve yüksek dereceleri nasip etmesini niyaz ediyorum.

Ayrıca, tezimi inceleyerek, ona artı değer katacak gerekli yönlendirmeleri yapan savunma kurulu üyelerine çok teşekkür ederim. Allah kendilerini mükâfatlandırarak yar ve yardımcıları olsun.

Burada, çalışma konusunu seçmem konusunda bana yardımcı olan ve beni yönlendiren çok kıymetli hocam Dr. Khalid Mohammed Sofi’ye teşekkürü borç biliyorum. Allah kendisinden ve ilim erbabından razı olsun.

Bu hayatta bulunmama vesile olan ve küçük yaşlarda kaybettiğim babama (Allah rahmet eylesin), her şeyden önce Allah’ın yardımı, ardından onun duaları olmasaydı şu an bulunduğum yere ulaşamıyacağım anneme (Allah uzun ömür versin), eşime, çocuklarıma ve kardeşlerime en içten saygı ve şükranlarımı takdim ediyorum.

Mohammed Ferman AHMED

Kastamonu, 2021

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ ONAYI	Hata! Yer işareti t
TAAHHÜTNAME	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar DİZİNİ	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Kuramsal Çerçeve.....	1
1.2 Konunun Önemi.....	1
1.3 Çalışmanın Amaçları	1
1.4 Karşılaştığımız zorluklar	2
1.5 Konunun Seçilme Nedeni	2
1.6 Önceki Çalışmalar	3
1.7 Çalışmanın Zorlukları.....	3
1.8 Çalışma Yöntemi	3
1.9 Çalışma Planı	4
2. ŞAFİİ MEZHEBİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞMESİ, İMAM RÂFİİ VE ESERİ FETHU'L-AZİZ VE'L-MAKSUD BİTERCİHATİHİ FİHİ	7
2.1 Şâfiî Mezhebinin Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi	7
2.1.1 Şâfiî Mezhebinin Ortaya Çıkışı	8
2.1.2 Şâfiî Mezhebinin Önemli Âlimleri	9
2.1.3 Şâfiî Mezhebinin Önemli Eserleri ve Muteber Kaynakları	10
2.1.4 Şâfiî Mezhebinde Görüş Tercihi İfadeleri	11
2.2 İmam Râfiî'nin Şahsi ve İlmi Hayatı	13
2.2.1 İmam Râfiî'nin Yaşadığı Çağ.....	14
2.2.2 İmam Râfiî'nin Şahsi Hayatı	14
2.2.2.1 Adı, soyu ve nisbeti	14
2.2.2.2 Doğumu ve neşeti	15
2.2.2.3 Ailesi.....	15
2.2.3 İmam Râfiî'nin vefatı	16
2.2.4 İmam Râfiî'nin İlmi Hayatı	17
2.2.4.1 İmam Râfiî'nin hocaları	17
2.2.4.2 İmam Râfiî'nin öğrencileri	17
2.2.4.3 İmam Râfiî'nin eserleri.....	18
2.2.4.3.1 Fıkıh alanındaki eserleri	18
2.2.4.3.2 Hadis alanındaki eserleri	18
2.2.4.3.3 Tefsir alanındaki eserleri	19
2.2.4.3.4 Siyer ve biyografi alanındaki eserleri.....	19
2.2.4.3.5 Kişisel eserler ve hatıralar	19
2.2.5 İmam Râfiî'nin İlmi Konumu ve Âlimlerin Övgüleri	19
2.3 İmam Râfiî'nin Fethu'l-Azîz Kitabı	20
2.3.1 Kitabın Tanıtımı	20

2.3.1.1	Kitabın orijinal hali.....	20
2.3.1.2	Kitabın Şerh Ediliş Yöntemi	21
2.3.1.3	Kitabın İlmi Değeri.....	22
2.3.2	Râfîî'nin eş-Şerhu'l-Kebir Kitabındaki Tercihleri İfadesinin Anlamı	23
3.	İMAM RÂFÎÎ'NİN CEMEATLE İLGİLİ MESELELERDEKİ	
	TERCİHLERİ	25
3.1	Cemaatin Açıkta Âmin Demesi	25
3.1.1	Konunun Açıklanması	25
3.1.2	Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri.....	25
3.1.2.1	Fakihlerin görüşleri	25
3.1.2.2	Fakihlerin delilleri	26
3.1.3	Râfîî'nin Tercihi	27
3.1.4	Çıkarım	27
3.2	İmamın Namazda Durduğu Yer.....	27
3.2.1	Konunun Açıklaması	27
3.2.2	Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri.....	28
3.2.2.1	Fakihlerin görüşleri	28
3.2.2.2	Fakihlerin delilleri	28
3.2.3	Râfîî'nin Tercihi	29
3.2.4	Çıkarım	30
3.3	Cemaat Tek Kişi Olduğunda İmamın Hangi Tarafında Durur	30
3.3.1	Konunun Açıklaması	30
3.3.2	Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri.....	30
3.3.2.1	Fakihlerin görüşleri	30
3.3.2.2	Fakihlerin delilleri	31
3.3.3	Râfîî'nin Tercihi	32
3.3.4	Çıkarım	32
3.4	Namazda Cemaatin Fatihayı Kıraati.....	33
3.4.1	Konunun Açıklaması	33
3.4.2	Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri.....	33
3.4.2.1	Fakihlerin görüşleri	33
3.4.2.2	Fakihlerin delilleri	33
3.4.3	Râfîî'nin Tercihi	35
3.4.4	Çıkarım	35
3.5	Cemaatin Kunut Duasına Âmin Demesi.....	36
3.5.1	Konunun Açıklaması	36
3.5.2	Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri.....	36
3.5.2.1	Fakihlerin görüşleri	36
3.5.2.2	Fakihlerin delilleri	36
3.5.3	Râfîî'nin Tercihi	37
3.5.4	Çıkarım	37
3.6	Farz Namaz İçin Kamet Getirildiğinde Nafile Namaz Kılınır mı?	38
3.6.1	Konunun Açıklaması	38
3.6.2	Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri.....	38
3.6.2.1	Fakihlerin görüşleri	38
3.6.2.2	Fakihlerin delilleri	39
3.6.3	Râfîî'nin Tercihi	39
3.6.4	Çıkarım	40
3.7	İmam ve Cemaatin Namazda Niyet Farklılığı	40

3.7.1 Konunun Açıklaması	40
3.7.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri.....	40
3.7.2.1 Fakihlerin görüşleri	40
3.7.2.2 Fakihlerin delilleri	41
3.7.3 Râfîî'nin Tercihi	43
3.7.4 Çıkarım	43
3.8 Cemaatin Namazda İmamın Önünde Durması	43
3.8.1 Konunun Açıklaması	43
3.8.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri.....	44
3.8.2.1 Fakihlerin görüşleri	44
3.8.2.2 Fakihlerin delilleri	44
3.8.3 Râfîî'nin Tercihi	45
3.8.4 Çıkarım	45
4. İMAM RÂFÎÎ'NİN İMAMLA İLGİLİ MESELELERDEKİ	
TERCİHLERİ	47
4.1 Fâsık Bir Kimsenin İmamlığı	47
4.1.1 Konunun Açıklaması	47
4.1.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri.....	47
4.1.2.1 Fakihlerin görüşleri	47
4.1.2.2 Fakihlerin delilleri	47
4.1.3 Râfîî'nin Tercihi	49
4.1.4 Çıkarım	49
4.2 Eşcinsel Bir Kimsenin İmamlığı ve Daha Sonra Namazın Kazası.....	50
4.2.1 Konunun Açıklaması	50
4.2.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri.....	50
4.2.2.1 Fakihlerin görüşleri	50
4.2.2.2 Fakihlerin delilleri	51
4.2.3 Râfîî'nin Tercihi	52
4.2.4 Çıkarım	52
4.3 Namazda Kiracının Ev Sahibine İmamlık Yapması	53
4.3.1 Konunun Açıklaması	53
4.3.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri.....	53
4.3.2.1 Fakihlerin görüşleri	53
4.3.2.2 Fakihlerin delilleri	53
4.3.3 Râfîî'nin Tercihi	54
4.3.4 Çıkarım	54
4.4 Cuma Namazının Edâsı İçin Bulunması Gereken Sayı	54
4.4.1 Konunun Açıklaması	54
4.4.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri.....	55
4.4.2.1 Fakihlerin görüşleri	55
4.4.2.2 Fakihlerin delilleri	56
4.4.3 Râfîî'nin Tercihi	58
4.4.4 Çıkarım	58
5. İMAM RÂFÎÎ'NİN NAMAZLA İLGİLİ FARKLI MESELELERDEKİ	
TERCİHLERİ	60
5.1 Abdesti Sıkışık Halde Namaz Kılınması	60
5.1.1 Konunun Açıklaması	60
5.1.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri.....	60
5.1.2.1 Fakihlerin görüşleri	60

5.1.2.2 Fakihlerin delilleri	60
5.1.3 Râfîî'nin Tercihi	61
5.1.4 Çıkarım	62
5.2 Yatsı Namazının Tercih Edilen Son Vakti	62
5.2.1 Konunun Açıklaması	62
5.2.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri.....	62
5.2.2.1 Fakihlerin görüşleri	62
5.2.2.2 Fakihlerin delilleri	63
5.2.3 Râfîî'nin Tercihi	64
5.2.4 Çıkarım	64
5.3 Teravîh Namazının Cemaatle Kılınması	64
5.3.1 Konunun Açıklaması	64
5.3.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri.....	64
5.3.2.1 Fakihlerin görüşleri	64
5.3.2.2 Fakihlerin delilleri	65
5.3.3 Râfîî'nin Tercihi	66
5.3.4 Çıkarım	66
5.4 Bayram Namazının Mescitte Kılınması	67
5.4.1 Konunun Açıklaması	67
5.4.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri.....	67
5.4.2.1 Fakihlerin görüşleri	67
5.4.2.2 Fakihlerin delilleri	67
5.4.3 Râfîî'nin Tercihi	68
5.4.4 Çıkarım	68
5.5 Cuma Namazının Vaktinin Selamdan Önce Çıkması.....	69
5.5.1 Konunun Açıklaması	69
5.5.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri.....	69
5.5.2.1 Fakihlerin görüşleri	69
5.5.2.2 Fakihlerin delilleri	70
5.5.3 Râfîî'nin Tercihi	70
5.5.4 Çıkarım	71
5.6 Namazda Kıraatin Arapça Dışında Okunması.....	71
5.6.1 Konunun Açıklaması	71
5.6.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri.....	71
5.6.2.1 Fakihlerin görüşleri	71
5.6.2.2 Fakihlerin delilleri	72
5.6.3 Râfîî'nin Tercihi	73
5.6.4 Çıkarım	73
6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	76
6.1 Sonuçlar	76
6.2 Öneriler	77
KAYNAKLAR.....	78

TABLÖLAR DİZİNİ**Sayfa**

Tablo 5.1	İmam Rafii'nin Namaz kitabındaki tercihleri ve tercih ifadeleri	74
-----------	---	----

1. GİRİŞ

1.1 Kuramsal Çerçeve

Kur'an-ı kalplerimizin baharı kılan ve onda herşeyi ayrıntıları ile izah eden Allah'a hamdolsun. Salat ve selam da ediplerin efendisi ve fakihlerin imamı olan efendimiz Hz. Muhammed Mustafa'ya (sallallahu aleyhi ve sellem) ve onun âl ve ashabına olsun.

Fıkıh ilmi, İslam Dininin, dini ilimler arasında en çok teşvik ettiği ilim dalıdır. Bunun yanında efendiler efendisi ve hakkın habibi Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) de bu konuya vurgu yapmıştır. Allah beni dini ilimleri öğrenmeyi muvaffak kılmasının ardından fıkıh alanında uzmanlaşmaya karar verdim. Çünkü bu ilim dalı, ilimlerin en güzelidir. Mastır tezini hangi alanda yapayım diye kitapları araştırırken imam Rafii'nin büyük bir imam, kitabının da çok kıymetli fıkhi bilgilerle dolu olduğuna şahit oldum. Bu nedenle kitabının namaz bölümünde yer alan bazı önemli konulardaki tercihlerini, ehemmiyetine binaen incelemeye karar verdim. Tezi de "İmam er-Râfiî eş-Şâfiî'nin Fethu'l-Aziz Şerhi'l-Veciz Kitabı Namaz Bölümündeki Tercihleri" olarak adlandırdım.

1.2 Konunun Önemi

İmam Râfiî'nin tercih ettiği konularda metodolejisinin ve görüşlerinin, mezhebinin görüşleri ile ne derece ittifak ettiğinin ortaya konulması, Râfiî'nin fıkhi yol ve yöntemini belirler. Bu durum, alanın uzmanları için çalışma konusunu önemli kılmaktadır.

1.3 Çalışmanın Amaçları

Çalışmadan amaçlanan hedefler şunlardır:

1. Rafiî, Şâfiî fikhında alimlerce referans kabul edilmiş olması yönüyle İmam Râfiî'nin fıkhi yönünü ortaya koymak.

2. Cemaatle namaz konusu ile alakalı en hassas meselelerde Râfî'nin Fethu'l-Aziz kitabında yer verdiği tercihlerini açıklamak.

1.4 Karşılaştığımız zorluklar

Çalışmanın problemi aşağıdaki önemli soruya cevap aramada yatmaktadır.

İmam Râfî'nin tercihleri var mıdır? Varsa bunlar nelerdir? Nevevî, bu tercihlerde Râfî'nin görüşlerine muvafakat etmiş midir?

Çalışma problemi İmam Râfî'nin Fethu'l-Aziz Şerhi'l-Veciz eserinin namaz bölümündeki önemli fıkhi tercihleri etrafında dönmektedir. Bu tercihler bu güne kadar araştırmacıların çalışmadığı önemli tercihlerdir.

1.5 Konunun Seçilme Nedeni

Bu konunun seçilme nedenleri arasında şunlar şer almaktadır: imam Rafî'nin güçlü tercihleri ve fıkhıdaki tercihleri ile onun bu konuya gösterdiği yüksek ilgi. Onun üstün zekâsı ve bu konudaki ilmi. Kendisi genelde tercih nedenlerini ve açıklamış ve bu tercihlerinde, tercihlerini teyit eden kural ve kaidelere itimat etmiştir. Ayrıca eserinde az fıkıh kitabında bulanabilecek sağlam bir usul kullanmıştır.

Bu konunun incelenmesi tartışma ve tercih metotdu ile beraber analitik ve mukayeseli bir çalışma üzerine bina edilmiştir. Bu yöntem araştırmacıya fıkhi bir meleke kazandırmakla beraber ihtilaflı konularla nasıl tutum sergileyeceği konusunda yetiştirmekte ve tercih kuralları ve fıkhi faydalar meselesinde istinbat yeteneğini geliştirmektedir.

Bununla beraber imam Rafî etkili ve güçlü bir konuma sahiptir. Kendisi özellikle fûrûlar başta olmak üzere tercih konusunda Şafii mezhebinin önemli sütunlarından biri sayılır. Ayrıca imam Rafî kendisinden sonra gelen birçok fakihin ilham kaynağı olmuştur. İmam Rafî'nin kitabını inceleyen onun ilmi ve fıkhi tercihler yönünden çok zengin bir olduğuna şahit olur.

1.6 Önceki Çalışmalar

Konuyu bu çalışmanın ele aldığı başlık ve içerik yönündün ele alan herhangi bir çalışmaya ulaşılammıştır. Ancak konuyu başka yönlerden ele alan çalışmalar olmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. "Ziyâdetü el-İmam en-Nevevî ve İstidrakatihi ala'l-İmam er-Rafii fi Kitabihî Minhaci't-Talibin Cem'an ve Diraseten Firhiyye Mukarene" Ezher Üniversitesi, Abdullah Muhammed Said.
2. "Hayatü'l-İmam Ebi'l-Kâsım er-Rafiî ve Cühudihi'l-İlmiyye" Bu çalışma araştırmacı Şiran Naci Aziz eş-Şehrazuri tarafından hazırlanmış ve Bağdat'ta İslami İlemler Fakültesinde yayımlanmış bir araştırmadır.

1.7 Çalışmanın Zorlukları

Araştırmacı içinden geçtiğimiz korona şartlarından ve ondan kaynaklı nedenlerden ötürü genelde bilimsel sürece verdiği zarar ve özelde de bu çalışma aşamasında birçok zorlukla karşılaşmıştır.

1.8 Çalışma Yöntemi

Elimizdeki bu çalışmada tanımlayıcı analitik yöntem kullanılmıştır. Çalışmada aşağıdaki adımlar izlenmiştir:

1. Öncelikle bir konu seçilmiş ardından o konu açıklanmış, daha sonra o konu hakkında mezheplerin görüşleri aktarılmış ve bunlar karşılaştırılmıştır. Bunun için Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin görüşleri sırayla aktarılmıştır. Çalışmanın uzamaması ve okuyucunun sıkılmaması adına dört mezhebin görüşlerinin karşılaştırılması ile yetinilmiştir. Ardından, ele alınan meselede Râfiî'nin görüşü ve tercihi detaylı ve hassas bir şekilde aktarılmıştır. Bilgiler kısa, ancak dikkatli ve hassas aktarılmaya çalışılmıştır. Ele alınan farklı konuların açıklanmasında başvuru kaynaklar çok faydalı olmuştur. Son olarak da işlenen meseleler hakkında çıkarımlar yazılmıştır.

2. Dipnotlarda çalışmada geçen şahıslar hakkında; doğum ve vefat tarihleri, bulunması halinde eserleri verilerek kısaca bilgi verilmiştir. Böyle bir yöntem adı geçen âlimlerin daha kolay tanınmasını sağlamaktadır.
3. Ele alınan meseleler orjinal kaynağına işaret edilerek bunun nedenleri izah edilmiştir.
4. Kaynakların ilk zikredildiği yerdeki dipnotta kitap hakkında detaylı bilgi verilmiştir.
5. Hadisler kitap, bab ve hadis numarası verilerek tahrir edilmiştir.
6. Metinlerde geçen ayetler sure adı ve ayet numarası verilerek belirtilmiştir.

1.9 Çalışma Planı

Çalışma; giriş, hazırlık ve üç ana bölüm ile bir sonuç bölümünden oluşmaktadır.

1.Giriş bölümü; konunun tanıtımı kuramsal çerçeve, konunun önemi, konunun seçilme nedeni, konunun problemleri, konunun amaçları, önceki çalışmalar, çalışmanın zorlukları, konunun yöntemi ve çalışma planından oluşmaktadır.

2.Şâfiî mezhebinin ortaya çıkışı ve gelişmesi, imam Râfiî'nin biyografisi ve eseri "Fethu'l-Azîz ve'l-Maksud bitercihatihi Fihi kitabının tanıtımı.

Bu konu üç alt başlıkta ele alınmıştır.

2.1.Şâfiî mezhebinin ortaya çıkışı ve gelişmesi

2.2.İmam Râfiî'nin şahsi ve ilmi hayatı

2.3. İmam Râfiî'nin kitabı Fethu'l-Azîz ve'l-Maksud bitercihatihi kitabının tanıtımı

3. İmam Râfiî'nin cemeatle ilgili meselelerdeki tercihleri.

Bu konu sekiz alt başlıkta ele alınmıştır.

3.1. Cemaatin açıktan âmin demesi

3.2. İmamın namazda durduğu yer

3.3. Cemaat tek kişi olduğunda imamın ne tarafında durur

3.4. Namazda Cemaatin kıraati

3.5. Cemaatini kunut duasında âmin demesi

3.6. Farz namaz için kamet getirildiğinde nafîle namaz kılınır mı?

3.7. İmam ve cemaatin namazda niyet farklılığı.

3.8. Cemaatin namazda imamın önünde durması

4. İmam Râfîî'nin imamlıkla ilgili meselelerdeki tercihleri.

Bu konu dört alt başlıkta ele alınmıştır.

4.1. Fâsık bir kimsenin imamlığı

4.2. Eşcinsel bir kimsenin imamlığı ve daha sonra namazın kazası

4.3. Namazda kiracının ev sahibine imamlık yapması

4.4. Cuma namazının edâsı için gerekli sayı

5. İmam Râfîî'nin namazla ilgili farklı meselelerdeki tercihleri. Bu konu altı alt başlıkta alınmıştır.

5.1. Abdesti sıkışık halde namaz kılınması

5.2. Yatsı namazının tercih edilen son vakti

5.3. Teravih namazının cemaatle kılınması

5.4. Bayram namazının mescitte kılınması

5.5. Namaza geç kalan bir kimse için Cuma namazının vaktinin selamdan önce çıkması

5.6. Namazda kıraatin Arapça dışında okunması

Sonuç ve öneriler: Bu bölümde bu konu hakkında ulaşılan en önemli sonuçlar ve öneriler belirtilmiştir.

Kaynakça ve referanslar

2. ŞAFİİ MEZHEBİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞMESİ, İMAM RÂFİÎ VE ESERİ FETHU'L-AZÎZ VE'L-MAKSUD BİTERCİHATİHİ FİHİ

2.1 Şâfiî Mezhebinin Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi

Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) vefatının ardından insanların eğitilmesi ve dinlerinin öğretilmesi görevini sahabe-i kiram üstlenmiştir. Bunların başında, bu ağır sorumluluğu üstlenen raşit halifeler (r.anhum) gelmektedir. İslam'ın geniş coğrafyalara yayılmasının ve insanların fevç fevç İslam dinine girmesinin ardından çok sayıda sahabe farklı bölgelere dağılmak zorunda kalmıştır. Bunlardan çok sayıda ekol Mekke Medine, Kûfe, Mısır ve Şam'da doğarak yayılmıştır.¹ Hicri birinci çağın sonlarında ve ikinci çağın başlarında fıkıh alanında a) Hicaz ve b) Irak olmak üzere iki büyük ekol oluşmaya başlamıştır. Bunlardan her birisinin kendine has, özel bir yöntemi bulunmaktadır.

a) Hadis ya da Eser Ekolü

Medine ekolü olarak da adlandırılan bu ekol, aynı zamanda çoğunlukla hadisleri referans alması nedeniyle eser (hadis) ekolü olarak da adlandırılmıştır. Bu ekol, henüz ortaya çıkmamış ve varsayımlar üzerine kurulu fıkhi meselelerden uzak durmasıyla karakterizedir. Bu, onların re'ye başvurmadıkları anlamına gelmemektedir, ancak çoğunlukla hadisleri ve eserleri referans almaları karakteristik özellikleridir. Bu yöntem, Hz. Abdullah b. Ömer'in (r.anhuma) yönteminin bir devamıdır.²

b) Irak Ekolü

Aynı zamanda bu ekole Kûfe ekolü olarak da bilinmektedir. O dönemde Irak âlimlerinin, Kur'an ve hadislerden hüküm çıkarmada re'yi referans olarak çok almışlardır. Bunun nedeni de bulundukları bölgelerde çok sayıda yeni konuların ortaya çıkması ve Hicaz bölgesine göre ellerinde daha az hadisin bulunmasıdır. Bu

¹ Mûsa, M. Y., (1954). *Muhadarat fi Tarihi'l-Fıkhi'l-İslami*, s:36-44

² Ekip çalışması, *el-Mavsuatu'l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye*, Daru's-Selasil, Kuveyt, c:I, s:27.

ekol, halife Ömer b. Hattab, Ali b. Ebi Talip ve Abdullah b. Mes'ud ve Ebu Musa el-Aşari'nin (r.anhum) yöntemlerinin devamıdır.³

Bu her iki ekolün de müntesipleri oluşmuş ve ilim ve fıkıhta öncü ve lider büyük imamlar yetişmiştir. Bunlar aracılığıyla ekoller yayılmıştır. Bu büyük imamlar şunlardır: Ebû Hanife, Malik, Şâfiî ve Ahmed (r.anhum)⁴

2.1.1 Şâfiî Mezhebinin Ortaya Çıkışı

İmam Muhammed b. İdris eş-Şâfiî; Şâfiî mezhebinin kurucusu sayılır ve bu mezhep ona nispet edilir. İmam Şâfiî, ehl-i re'y ile ehl-i hadis ekollerini mezcetmiştir. Kendisi Hicaz ve Yemen'den sonra Irak'ta, ardından da Mısır'da ikamet etmiştir. İmam hicri (199) senesinde Mısır'a geldiğinde insanlar, ilminden istifade etmek için kendisine müracaat etmişlerdir. O dönemde Mısır'da yaygın olan mezhep Mâlikî mezhebi idi. Az sayıda ulema da Hanefî mezhebine mensup idi.⁵ Çok sayıda âlim, kendisinden övgü ile bahsetmiş ve onun fıkıh, ilim, içtihat ve istinbat alanlarındaki gücüne tanıklık etmişlerdir. Bazı fakihler; "Hicaz, Şâfiî gibisini yetiştirmemiştir. Demişlerdir. Ondan nasıl ilim alırdınız diye sorulduğunda, "Gevşek davrandık ölüm ise onu almada acele etti. Daha uzun yaşasaydı zamanında onun ilminden, başkalarından istifade edilmesniden daha fazla istifade edilirdi. Irak, Şâfiî gibisini görmemiştir. İnsanların hepsinin akılları toplansa onun aklında kaybolurdu."⁶ İmam bu övgülere ve makama henüz daha Irak'ta iken nail olmuştur.⁷

İmam, Mısır'a intikal ettiğinde fetvalarını, elinde bulunan ulaşabildiği delillere göre vermiş ve daha önce Bağdat'ta verdiği bazı fetvalardan ve görüşlerden vazgeçmiştir.⁸ İmamın Bağdat'ta verdiği fetvalara "eski görüşleri" (kadim) Mısır'da verdiklerine ise "yeni görüşleri" (cedid) adı verilmiştir. İmam'ın eski görüşleri denince; Irak'ta

³ Ekip çalışması, **el-Mavsuatu'l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye**, c:I, s:27

⁴ Avnuddin, Y., (İbnü Hebire) (2002), **İhtilafu'l-Eimmeti'l-Ulema**, thk. Es-Seyyid Yusuf Ahmed, Lübnan-Beyrut, Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye, c:I, s:26

⁵ Mısri, N. K., **el-Mezhebû's-Şafii-neşetuhu ve tatavvuruhu ve eimmetuhu ve musannefatuh**, Şebketu'l-Elveke, www.alulka.com, s:56

⁶ El-Yahsabi, K. İ., (1970). **Tertibu'l-Medarik ve Takribu'l-Mesalik**, Fudale Matbaası-el-Muhammediyye, Fas, c:III, s:184

⁷ Ez-Zühayli, Z. V., **el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletuh**, Dimaşk-Suriye, Daru'l-Fikr, c:I, s:51

⁸ Mısri, **el-Mezhebû's-Şafii-neşetuhu ve tatavvuruhu ve eimmetuhu ve musannefatuh**, s:5-6

verdiği fetvalar ve o dönemde yazdığı kitaplar girmektedir. El-Hüccet bu kitaplardan birisidir.⁹

2.1.2 Şâfiî Mezhebinin Önemli Âlimleri

İmam Şâfiî'nin elinde çok sayıda âlim yetişmiştir. Bunların her birisi yıldızlar gibidir. Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. Îsâ el-Humeydî el-Kureşî,¹⁰ Ebû İshak İbrahim b. Muhammed b. el-Abbas b. Osman b. Şafi' el-Matlabî,¹¹ Ebû'l-Velîd Mûsâ b. Ebi'l-Cârûd¹² gibi bunlardan bazıları Mekke'dedir. İmamın Irak'ta da öğrencileri bulunmaktadır. Bunların bazıları şunlardır: Ahmed b. Hanbel,¹³ el-Hasen b. Muhammed b. el-Hasen Sabâh ez-Za'ferânî,¹⁴ el-Hüseyn b. Alî el-Kerâbîsî,¹⁵ Ebû Sevr.¹⁶ İmam Şâfiî'nin Mısır'da yetiştirdiği öğrencilerinden bazıları da şunlardır: Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Yahyâ el-Mısırî el-Büveytî,¹⁷ Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ el-Mûzenî,¹⁸ er-Rebî' b. Süleymân b. Abdilcebbâr b. Kâmil el-Mısırî el-Murâdî,¹⁹ Ebû Hafs Harmele b. Yahyâ b. Abdillâh Harmele b. Imran et-Tücîbî,²⁰ Ebû Mûsâ Yûnus b. Abdila'lâ b. Mûsâ es-Sadeî el-Mısırî el-Makri.²¹

İmam Şâfiî'nin el-Hüccet kitabını Iraklı dört talebesi Ahmed b. Hanbel, Ebû Sevr, ez-Za'ferânî ve el-Kerâbîsî rivayet etmişlerdir. Bunlardan en güzeli Za'ferânî'nin rivayetidir. İmamın Mısır'da verdiği fetvaları ve yazdığı eserleri ise yeni görüşleri

⁹ Zühayli, **el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletuh**, c:I, s:51-52

¹⁰ Zehebî, Ş. M., (1985). **Siyeru Alamu'n-Nubela**, Muessesetu'r-Risale, c:X, s:616, Zehebî, Ş. M., (1998). **Tezkiretu'l-Huffaz**, Beyrut, Lübnan, Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye, c:II, s:413

¹¹ Sebki, T. A., (1988). **Tabakatu's-Şafiyye'l-Kübra**, thk. Et-Tanahi, M. M., El-Hulu, A. M., c:II, s:80, İbn ebi Hâtim, **el-Cerhu ve't-T'adil**, c:II, s:129, Mezzî, Tehzibu'l-Kemal fi Esmâ'r-Rical, c:II, s:175

¹² Şîrâzî, **Tabakatu'l-Fukaha**, s:100, İbnü Kadi Şehbe, **Tabakâtu's-Şafiyye**, c:I, s:70

¹³ Şîrâzî, **Tabakatu'l-Fukaha**, s:100, İbnü Kadi Şehbe, **Tabakâtu's-Şafiyye**, c:I, s:56

¹⁴ Şîrâzî, **Tabakatu'l-Fukaha**, s:100

¹⁵ El-İrbili, Ş. A., (İbn Hiallikân), (1900). **Vefiyyatu'l-Ayan ve Enbau Ebnai'z-Zeman**, thk. İhsan Abbas, Beyrut, Dar Sadır, c:I, s:145, Bağdâdi, H., (2002). **Tarihi Bağdat**, thk. Maruf, B. A., Beyrut, Daru'l-Garbi'l-İslami, c:VIII, s:64

¹⁶ M., (Buhârî), **et-Tarihu's-Sagir**, thk. Zayid. M. İ., Beyrut, Lübnan, Daru'l-Marife, c:II, s:372, İbn ebi Hâtim, **el-Cerhu ve't-T'adil**, c:II, s:97-98, Eş-Şii, M., (İbnü'n-Nedim), (1997). **el-Fihrist**, thk. Ramazan, İ., Beyrut, Lübnan, Daru'l-Marife, s:265

¹⁷ Şîrâzî, **Tabakatu'l-Fukaha**, s:98, İbnü Kadi Şehbe, **Tabakâtu's-Şafiyye**, c:I, s:70

¹⁸ Şîrâzî, **Tabakatu'l-Fukaha**, s:97, İbnü Kadi Şehbe, **Tabakâtu's-Şafiyye**, c:I, s:58

¹⁹ Şîrâzî, **Tabakatu'l-Fukaha**, s:98, Zehebî, **Siyeru Alamu'n-Nubela**, c:XII, s:587

²⁰ Şîrâzî, **Tabakatu'l-Fukaha**, s:99, İbnü Kadi Şehbe, **Tabakâtu's-Şafiyye**, c:I, s:16

²¹ Şîrâzî, **Tabakatu'l-Fukaha**, s:99, Zehebî, **Tezkiretu'l-Huffaz**, c:II, s:527, Askelânî, A., (İbnü Hacer), (1908). **Tehzibu't-Tehzib**, Hindistan, Dairetu'l-Mearif en-Nizamiyye Matbaası, c:IV, s:194

olarak değerlendirilmiştir. İmamın yeni mezhebini çok sayıda öğrencisi ondan almıştır. Bunlardan beş kişi öne çıkmaktadır: el-Büveytî, el-Müzenî, er-Rebî‘, Harmele ve Muhammed b. Abdillâh b. Abdilhakem. Muhammed b. Abdillâh b. Abdilhakem İmam Şâfiî’nin ve aynı zamanda İmam Malik’in öğrencilerinden birsidir, ancak kendisi imam Şâfiî’nin mezhebini terk ederek İmam Malik’in mezhebine intisap etmiştir.²²

Şâfiî mezhebinin bel kemiği sayılan âlimleri arasında İmam Gazzâlî (505), imam Abdulkerim er-Rafîî²³ (624), imam Yahya b. Şeref en-Nevevî²⁴ (676) ve daha birçokları bulunmaktadır ki bu makam onların hepsini zikretmeye yeterli değildir.

2.1.3 Şâfiî Mezhebinin Önemli Eserleri ve Muteber Kaynakları

Bu mezhep imamları çok değerli kitaplar kaleme almışlardır. Bunların başında imam Şâfiî gelmektedir. Kendisinin tasnifi olan mezhepte muteber kitapları arasında el-Üm, el-İmlâ, er-Risâle ve diğer kitapları bulunmaktadır. Bunun yanında Muhtasar el-Müzeni, el-Büveytî ve daha başka yazarlar ve eserler de bulunmaktadır.²⁵ Nihayetü’l-Matlab fî Dirayeti’l-Mezheb kitabı da çok büyük ve önemli bir eserdir. Şâfiî âlimleri bu kitabı sena konusunda hemfikirdir.²⁶ Daha sonra el-Cüveyni’nin öğrencisi Gazzâlî, en-Nihaye kitabını el-Basit adıyla özetlemiştir.²⁷ Daha sonra tekrar özetleyerek buna da “el-Vasit adını vermiştir.²⁸ Ardından “el-Vasit” kitabını da özetleyerek bu kitaba da “el-Veciz” unvanını koymuştur.²⁹ Döneminin Şâfiî’si olan İmam Necmüddin Ahmed b. Muhammed b. er-Rif’at (710), el-Vasit kitabını şerh etmiştir. Bu kitabına da “el-Matlab el-Ali bi Şerhi Vasiti’l-Gazzâlî” adını vermiş ancak tamamlayamadan vefat etmiştir. Bu kitabı ondan sonra Hamevi tamamlamıştır. Bu kitap yirmi altı ciltten oluşmaktadır. Bu kitabı Ahmed b. Ebi’l-Hazm Mekki b. Yasin b. el-Abbas Necmüddin (727), “el-Bahru’l-Muhit bi Şerhi’l-Vasit’ adıyla şerh

²² Zühayli, **el-Fıkhü’l-İslami** ve Edilletuh, c:I, s:51-52

²³ Nevevî, M. Y., **Tehzibu’l-esma ve’l-Lugât**, Beyrut, Lübnan, Daru’l-Kütüpi’l-İlmiyye, c:II, s:264, İbnü Kadi Şehbe, **Tabakâtu’s-Şafiyye**, c:VIII, s:281

²⁴ İbnü Kadi Şehbe, **Tabakâtu’s-Şafiyye**, c:II, s:194, İbnü’l-İmad, A., (1986). **Şezeratu’z-Zeheb fi Ahbar min Zeheb**, thk. Arnavut, M., Dimaşk, Beyrut, Dar İbnü Kesir, c:V, s:354

²⁵ Sebki, **Tabakatu’s-Şafiyyei’l-Kübra**, c:II, s:176

²⁶ İbn Hiallikân, **Vefiyyatu’l-Ayan**, c:I, s:53

²⁷ İbnü’n-Nedim, **el-Fihrist**, s:215

²⁸ İbn Hiallikân, **Vefiyyatu’l-Ayan**, c:III, s:338

²⁹ Bağdâdi, H., **Tarihi Bağdat**, c:IV, s:365

etmiştir. Gazzâlî'nin el-Veciz kitabını da İmam Ebû'l-Kâsım er-Rafîi Abdülkerim b. Muhammed el-Gazvini biri küçük diğeri "Fethu'l-Aziz bi Şerhi'l-Veci"z adıyla daha geniş olmak üzere iki defa şerh etmiştir.³⁰ İnsanlar bu kitaptan çok istifade etmişler ve üzerinde çalışmalar ve özet çalışmaları yapılmışlardır. İmam Muhyiddin en-Nevevî Fethu'l-Aziz kitabını "Ravzatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftiîn" adını verdiği bir kitapta özetlemiştir. Ardından ez-Zerkeşi Bedreddin Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Bahadır'ın (479) Ravza kitabını şerh etmiş ve bu kitabını "Hadimü'l-Şerhi ve'r-Ravza" olarak adlandırmıştır. Ebû'l-Kâsım er-Rafîi Gazzâlî'nin "el-Veciz" kitabını özetlemiş ve bu kitaba "el-Muharrir" adını vermiştir. Ardından Necmüddin el-Gazvini bu kitabı özetlemiş ve adını "el-Havi es-Sağır"³¹ adını vermiştir. Bunlar dışında imam Nevevi'nin El-Minhac kitabı ve el-Hatip eş-Şüreyni'nin Muğni'l-Muhtac kitabı gibi daha başka telif edilen kitaplar da bulunmaktadır ancak konuyu uzatmama adına bu kadarla iktifa ediyoruz.

2.1.4 Şâfiî Mezhebinde Görüş Tercihi İfadeleri

Âlimlerin tercihlerinde kullandıkları belli ifadeler bulunmaktadır ki bu ifadeler onların tercihlerine delalet etmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

a) el-Ezhâr (الأظهر)

Bu kavram imam Şâfiî'nin görüşleri arasında tercih yapmada kullanılan bir kavramdır. Bu tercih, eski iki görüşü arasında ya da yeni iki görüşü arasında ya da eski ile yeni görüşleri arasında olabilir. Veya bu iki görüşü aynı anda ya da iki farklı zamanda söylemiş olabilir. İzhar kavramı, görüşün karşısında başka bir görüş bulunduğunu ifade eder. Bu nedenle Nevevî bu ifadeyi, delil açısından güçlü birbirne muhalif görüşler bulunduğu kullanır. Bu yönüyle o daha net ve delili daha güçlü görüşü ifade eder.

³⁰ Râfî, **Mukaddimetu Fethu'l-Aziz bi'Şerhi'l-Veci**, c:III, s:1

³¹ İbn Hiallikân, **Vefiyyatu'l-Ayan**, c:I, s:53

Nevevî şöyle der: “İki ya da daha fazla görüş arasından daha net veya daha yaygın olan görüş için ezhar ifadesini kullandım.”³²

Ahmed b. Şihab er-Ramli şöyle der: Bahse konu bu iki görüş yeni ya da eski ya da yeni ve eski iki görüş olabilir. Bunları iki farklı zamanda veya aynı anda söylemiş de olabilir. Bunlardan birisini tercih edebilir de etmeyebilir de. Diğer görüşe göre daha güçlü olanı ifade etmek için ezhar ifadesini kullandım.”³³

Gazzâlî ise ezhar terimini Şâfiî’nin görüşleri arasında veya talebelerinin görüşleri arasında tercih yapmak için kullanmaktadır.³⁴

b) el-Meşhur (المشهور)

Bu kavram da İmam Şâfiî’nin görüşleri arasınıda tercih yapmada kullanılır. Ancak bu ifade karşı görüş zayıf olduğunda kullanılır. Meşhur ifadesinin karşıtı olarak garib ifadesi kullanılır.

El-Hatib el-Şüeyni şöyle der: “Meşhur, görüşün karşısındaki görüşün zayıf oluşu delillerinin zayıflığı nedeniyle onun garib olduğunu hissettirir.”³⁵

El-Gaye yazarı da şöyle der: “Meşhur lafzı, karşıdaki görüşün ya da görüşlerin imama göre güçlü olmadığını ifade eder.”³⁶

c) el-Esah (الأصح)

Bu kavram, farklı görüşler arasında tercihi ifade eden bir kavramdır. Bu kavram diğer görüşün delilinin sahih derecesinde güçlü olduğunu ifade eder. Ancak bunun

³² En-Nevevî, M. Y., (2005). **Minhacu’t-Talibin ve Umdetu’l-Muftin**, Daru’l-Minhac, s:2

³³ Ramlî, Ş. M. Ş., (1984). **Nihayetu’l-Muhtac ile Şerhi’l-Minhac**, Beyrut, Daru’l-Fikr, c:I, s:48, Eş-Şafîi, H. Ş. Ş. M., (1994). **Muğni’l-Muhtac ila Marifeti Meanî Alfazi’l-Minhac**, Daru’l-Kütüpi’l-İlmiyye, c:I, s:40

³⁴ El-İzzu, S., (2016). **el-Gayetu fi İhtisari’n-Nihaye**, thk. İyad Halid et-Tabbâ, Daru’n-Nevadir, Beyrut, Lübnan, c:I, s:120

³⁵ Şirbînî, H., **Muğni’l-Muhtac ila Marifeti Meanî Alfazi’l-Minhac**, c:I, s:45

³⁶ El-Hadremi, A., (İbnü Samit), **el-İbtihac fi Beyani Istılahi’l-Minhac**, s:5

hakkında daha doğru (esah) denme nedeni, delilinin daha güçlü olmasından kaynaklanmaktadır.³⁷

Nevevî şöyle der: “el-Esah (الأصح) veya es-sahih (الصحيح) (doğru / daha doğru) ifadeleri bir ya da daha fazla görüş için kullanılabilir. Daha güçlü olan görüş için el-esah ifadesini kullandım.”³⁸

İmam Gazzâlî, el-esah ifadesini tercih için kullanılmasında görüşler arasında bir fark olmadığını ifade ettiğini belirtmiştir. Bu ifade her iki görüşün de doğru olduğunu ancak tercih edilen görüşün daha doğru olduğunu ifade eder.³⁹

İbn Hacer ise el-esah kavramını el-Evcüh kelimesinin müradifi olarak kullanmıştır.⁴⁰ Nevevî ise el-esah ifadesinin eş anlamı için el-muhtar kelimesini kullanır.⁴¹

2.2 İmam Râfî'nin Şahsi ve İlmi Hayatı

İmam Râfî Şâfi mezhebindeki birçok büyük ilim insanının önüne geçmiştir. Bu âlimlerden bazıları şunlardır: Ebû Zer'a el-Kâdî (Dimaşk 302), İsmail b. Yahya b. İsmail, Ebû İbrahim el-Mezni (264), Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. el-Kâsım ed-Dabi, Ebû'l-Hasen ibni'l-Muhamili eş-Şâfi, (415), Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Basri el-Bağdadi (el-Maverdi) (450), er-Rûyânî (451), Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf eş- Şirazi (476), İmamü'l-Harameyn Ebû'l-Meali el-Cuveyni, (478), Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî et-Tûsi, (505), Muhammed b. Ahmed b. el-Husseyin b. Ömer, Ebû Bekir eş-Şasi el-Gaffel el-Fâriki (Lakabı: Fahrulislam), el-Müstezhiri eş-Şâfi (507), Ebû'l-Hüseyin Yahya b. Ebi'l-Hayr b. Salim el-Umrani el-Yemeni eş-Şâfi (558), Ahmed b. el-Hüseyin b. Ahmed, Ebû Şücca', Şihabüddin Ebû't-Tayyip el-İsfahani (593)⁴² vb. gibi burada zikredemediğimiz daha başkaları da bulunmaktadır.

³⁷ El-İzzu, **el-Gayetu fi İhtisari'n-Nihaye**, c:I, s:117

³⁸ Nevevî, **Minhacu't-Talibin**, s:3

³⁹ El-İzzu, **el-Gayetu fi İhtisari'n-Nihaye**, c:I, s:125

⁴⁰ İbnü Samit, **el-İbtihac fi Beyani Istilahi'l-Minhac**, s:11

⁴¹ Şirbînî, H., **Muğni'l-Muhtac ila Marifeti Meanî Alfazi'l-Minhac**, c:I, s:28-29

⁴² Balkînî, Ö. S., (2012). **et-Tedrib fi'l-Fıkhi's-Şafii**, (Tedrib el-Mubtedi ve Tehzibu'l-Muntehi) olarak bilinir, thk. El-Mısri, N., Riyad, Suudi Arabistan, Daru'l-Kibleteyn, c:I, s:37

2.2.1 İmam Râfî'nin Yaşadığı Çağ

İmam er-Râfî el-Kazvî çok tehlikeli bir tarihi süreç sayılan bir dönemde yaşamıştır. Zira imam, Moğollar ortaya çıktığı ve İslam ülkelerine saldırdığı bir zaman diliminde yaşamıştır. Kazvin, o dönemde Selçukluların elinde bulunmaktaydı. Alûaddin Keykubat, Harezm'i kontrolü altına almayı başararak (590) yılında III. Tuğrul'u öldürmüştür.⁴³ Aynı zamanda bu dönemde Müslüman devletler arka arkaya teker teker düşmüştür. Bu dönem İslam hilafetinin heybet ve ihtişamının kaybolduğu ve Hristiyanların ve Moğolların Müslümanlara karşı tehlike oluşturdukları bir dönem olmuştur.⁴⁴ İslam beldelerinin sınırı, Çin'in batısından başlayıp Asya ve Afrika üzerinden devam ederek Avrupa'nın batısına kadar uzanmaktaydı ki orada da Endülüs devleti başlamaktaydı.⁴⁵ Bu dönemde yaşanan en önemli hadise Bağdat'ın Moğolların eline geçmesidir. (656)⁴⁶ Bağdat'ın düşüşünü; en önemlisi el-Ukap adı verilen bazı savaşların kaybedilmesinin ardından Endülüs'ün, (633) yılında İspanyolların eline geçmesi takip etmiştir.⁴⁷

2.2.2 İmam Râfî'nin Şahsi Hayatı

2.2.2.1 Adı, soyu ve nisbeti

Adı; “Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm b. el-Fazl. b. El-Hasen er-Râfî el-Kazvî eş-Şâfî'dir.”⁴⁸ er-Râfî adı Kazvin diyarında bulunan Rafian şehrine nisbet edilmek için verilmiştir.⁴⁹ Kazvin, Faris beldelerinin büyük bir kentidir. Yazarın Rafî' b. Hadici'l-Ensari'nin (r.anhum) soyundan geldiğini söyleyenler olduğu gibi onun Resulullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) mevlası Rafî'a nisbet ettiğini

⁴³ Nesevî, M., **Siretu Celaluddin Menkeberti**, thk. Hamdi, H. A., Daru'l-Fikri'l-Arabi, s:86

⁴⁴ El-İşbili, A. V., (İbn Haldûn), (1988). **Divanu'l-Mubteda ve'l-Haber fi Tarihi'l-Arap ve'l-Berber ve men aserahum min zevi's-Şani'l-Ekber**, thk. Şehade, H., Beyrut, Daru'l-Fikr, c:V, s:117

⁴⁵ ebû'l-Fida, İ. İ., el-Meliku'l-Mueyyed, **Tarihu ebû'l-Fida**, Sahip Hama, el-Matbatu'l-Huseyniyye el-Misriyye, c:III, s:104

⁴⁶ Zehebî, Ş. M., (1987). **Tarihu'l-İslam**, thk. Tedmuri, Ö. A., Beyrut, Lübnan, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 4c:II, s:42

⁴⁷ Salim, A., (1997). **Kurtuba Hadiretu'l-Hilafe fi'l-Endelüs**, İskenderiye, Muessesetu Şebabu'l-Camia, s:151

⁴⁸ Zehebî, Siyeru Alamu'n-Nubela, c:XXII, s:252, Nevevî, **Tehzibu'l-esma ve'l-Lugât**, c:II, s:264, İbnü Kadi Şehbe, **Tabakâtu's-Şafiyye**, c:VIII, s:282

⁴⁹ Nevevî, M. Y., **Dekaiku'l-Minhac**, thk. El-Gavc, İ. A., Beyrut, Dar İbn Hazm, s:28

söyleyenler de olmuştur. Biyografi kitapları onun künyesinin Ebû'l-Kâsım olduğunu ve başka da bir künyesinin bulunmadığını ifade etmiştir.⁵⁰

2.2.2.2 Doğumu ve neşeti

İmam Râfî (555) yılında Kazvin şehrinde dünyaya gelmiş ve burada büyüyerek dini bir ortamda yetişmiştir. İlimle iştigal eden bir evde doğmuştur. İmam eğitimini anne babasından ve kardeşleri ile dedesinden ve ayrıca Kazvin’de ünlü ilim ehli amca çocuklarından almıştır.⁵¹

2.2.2.3 Ailesi

Babası, çocukları üzerine fazlaca düşen ve onların her haliyle ve eğitimiyle aşırı ilgilenen birisi idi. Onun çocuklarına en büyük iyiliği ve şefkati, çocuklarını yedirmesi ve içirmesinin yanında onların eğitimi ve terbiyesi ile ilgilenmesidir.⁵² Kendisi fıkıh ve hadis alanında şöhret sahibi birisi olup bu konuda kendisinin bazı eserleri bulunmaktadır.⁵³

Annesi Safiye Hanım, İmam Es’ad ez-Zâkânî’nin kızıdır. Kendisi, hadis rivayeti konusunda icazet sahibi bir hanımefendidir.⁵⁴

İmam Râfî’nin kardeşi Muhammed Ebû'l-Fazail, fakih ve muhaddis olup dindar, mütevazı ve yüce ahlak sahibi bir insandı. Hadisi babasından dinlemiştir. İmam Râfî onun hakkında ; “On beş yaşında memleketten ayrılmıştır. Bu nedenle onunla beraber olma ve ilim ve daha başka konularda ondan istifade etme imkânını kaçırdım”⁵⁵ demiştir.

⁵⁰ Zehebi, *Seyru alemi’n-Nubela* c 22, s:254Şehbe, *Tabakâtu’s-Şafiiyye*, c:V, s:119

⁵¹ İbn İmad, *Şezerati’z-Zeheb fi ihtiyari min zeheb*, c:VII, s:191

⁵² El-Kazvini, R. A., (1987). *et-Tedvin fi Ahbari Kazvin*, thk. El-Ataridi, A., Daru’l-Kütüpi’l-İlmiyye, c:I, s:380

⁵³ Râfî, *et-Tedvin fi Ahbari Kazvin*,c:I, s:334-335

⁵⁴ İbnü Kadi Şehbe, *Tabakâtu’s-şafiiyye*, c:VIII, s:282

⁵⁵ Râfî, *et-Tedvin fi Ahbari Kazvin*, c:III, s:163

İmamın diğer kardeşi Abdurrahman ise fıkıh ilmini babasından almış, ondan ve bölgenin diğer âlimlerinden hadis dinlemiştir.⁵⁶

Dayısı: Muhammed b. Es'ad b. Ahmed ez-Zâkânî el-Kazvini Ebû Abdullah (589); fakih, müfessir ve müderris olup hoş ve güzel görünümlü bir insandı. Çok sayıda önemli fıkıh âlimi onun öğrencisidir. İnsanlar arasında önemli bir statüye sahip bu güzel insan, Râfîî'nin babasından eğitim almıştır.⁵⁷

Diğer dayısı: Ömer b. Esad ez-Zâkânî (513); Şâfiî mezhebini çok iyi bilen, hafız, kelâm ve usul alanlarında insanların başvurduğu bir ilim insanıdır. Ayrıca dil ve nahiv alanında da söz sahibi birisi idi. Çok dua eden, ibadetle ve kıraatla meşgul olan bir kişi idi. İlimle iştigal etmeye özen gösterirdi. Kazvin ve İsfahan bölgesindeki fıkıh âlimlerinden birisi olup Râfîî küçük yaşta ondan fıkıh öğrenmiştir.⁵⁸

İşte imam Rafii böyle bir ilim ve fıkıh ile meşgul bir aile ortamında yetişmiştir. Bu ortam onun ilmi kişiliğinin oluşmasında etkili olmuştur. Bu yönüyle babası ilk kendisinden ilk hadis rivayet edilen kişiler arasındadır.⁵⁹

2.2.3 İmam Râfîî'nin vefatı

Biyografi kitapları imam Rafii'in vefat yılı hakkında ihtilaf etmişler ve bu konu da iki görüş ortaya koymuşlardır:

a) Hicri 623 yılında vefat etmiştir.⁶⁰ Bu, es-Sebki'nin Tabakat kitabında zikrettiğine göre İmam Nevevi, İbn Halkan, İbnu's-Salah ve diğer tarihçilerin tercih ettikleri yıldır.

b) Hicri 6234 yılında vefat etmiştir.⁶¹

⁵⁶ Râfî, **et-Tedvin fi Ahbari Kazvin**, c:III, s:163

⁵⁷ Râfî, **et-Tedvin fi Ahbari Kazvin**, c:I, s:222

⁵⁸ İbnü Kadi Şehbe, **Tabakâtu's-Şafiyye**, c:VIII, s:282

⁵⁹ Zehebi, **Seyru Alami'n-Nubela** c:XXII, s:252

⁶⁰ Zehebi, **Seyru Alami'n-Nubela** c:XXII, s:252, Hacı Halife, **Keşfu'z-Zunun** c:I, s:382

⁶¹ İbn Kadi, **Tabakatu's-Şafiyye**

2.2.4 İmam Râfî'nin İlmi Hayatı

Âlimler, hocaları ile meşhur olmuşlardır. Râfî'nin durumu da diğer âlimlerin durumları ile aynıdır. Râfî'nin ders aldığı hocaları ve ders verdiği öğrencileri vardır.

2.2.4.1 İmam Râfî'nin hocaları

Ebû Hamid Abdullah b. Ebi'l-Futuh el-İmrani (585),⁶² Ahmed b. Hasnevi,⁶³ Ebû'l-Fetih el-Batti (564),⁶⁴ Ebû'l-Alâ el-Hamdanî (569),⁶⁵ Ali b. Ubeydullah b. Babavih er-Razi (585),⁶⁶ Muhammed b. Ebi Talib ed-Darir (574)⁶⁷

2.2.4.2 İmam Râfî'nin öğrencileri

Ahmed b. el-Halil el-Mehlebi (637),⁶⁸ el-Hafız Abdulazim el-Munzeri (6356),⁶⁹ Abdulhadi Ebû'l-Feth Hatib el-Mikyaz (671),⁷⁰ Ebû's-Sena Mahmud b. Ebi Said et-Tavusi em-Kazvini (672)⁷¹

⁶² (el-İmam ebu Hamid), A., Râfî'hocalarından birisidir, **et-Tedvin fi Ahbari Kazvin**, c:II, s:284

⁶³ Ez-Zübeyri, A., (548- 564), Râfî, **et-Tedvin fi Ahbari Kazvin**, c:II, s:162

⁶⁴ El-Hacib, M., (ibn el-Batti), (477,-564) Cümada elula 64, **el-İberu fi Haberi men Ğaber**, c:IV, s:188, C., (İbnü'l-Cevzî), (1992). el-Muntezam fi Tarihi'Umem ve'l-Mulûk, Ata, M. A., Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye, c:X, s:229

⁶⁵ Ebû'l-Hasan , Kırâatta Iraklıların hocasıdır, tefsir, hadis ve tarihte önemli bir konuma sahiptir, devlet başkanlarından birşey kabul etmezdi, çok sayıda eseri bulunmaktadır bunlardan bazıları şunlardır: **Zâdu'l-Mesir fi't-Tefsir**, **el-Vakfu ve'l-İbtida fi'l-Kirâât**, **Marifetu'l-Kirae**, Bağdâdi, H., Tarihi Bağdat, c:XVI, s:520

⁶⁶ Er-Râzî, A., Râfî, **et-Tedvin fi Ahbari Kazvin**, c:III, s:372-378

⁶⁷ El-Kazvini , M., Râfî onun kırâatta çok mahir ve naliinde araştırmacı olduğunu ifade etmiştir, Râfî, **et-Tedvin fi Ahbari Kazvin**, c:I, s:306-307, İbnü's-Salah, Takiyyuddin, O., (1992). İbnü's-Salah olarak tanınır, **Tabakâtu'l-Fukahâi's-Şafiyye**, thk. Necip, M. A., Beyrut, Daru'l-Beşair el-İslamiyye, c:II, s:516

⁶⁸ El-Bermeki, A., kadî'l-kuda olup lakabı Şemsiddin el-Huyi'dir, (583- 637 Dimâşk), Razi'den ders almış, fakih, tabip, çok ibadet ehli bir insandır, Sebkî, **Tabakatu's-Şafiyye'l-Kübra**, c:VIII, s:283, Zehebî, **Siyeru Alamu'n-Nubela**, c:XXII, s:253

⁶⁹ El-Munziri, A. Z., hadis âlimi olup lakabı hafız el-Munziri'dir, eserlerinden bazıları şunlardır: **et-Tergib ve't-Terhib**, et-Tekmile li'Vefiyyati'n-Nakla, Muhtasar sahih el-İmam **Müslim**, el-Kamiliyye medresesinin baş hocalığını üstlenmiştir, (581-656 Nasr), İbn Şakir, M., Salahuddin olarak tanınan, (1974). **Fevatu'l-Vefiyyat**, thk. Abbas, İ., Beyrut, Dar Sadır, c:I, s:269, El-Basri, İ., (İbnü Kesir), (1986). **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, Daru'l-Fikr, c:XIII, s:212

⁷⁰ El-Kaysi, A., (577- 671 Mısır), ilim sahibi bir insan olup ibn el-Cezeri kendisini övmüştür, El-Hasani, F. T. M., (1990). **Zeylu't-Takyid fi Ruvati's-Sünen ve'l-Esanid**, thk. El-Hut, K. Y., (1897). Beyrut, Lübnan, Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye, c:II, s:161, İbnü'l-Cezerî, Ş. M., (1932). **Gayetu'n-Nihaye fi Tabakâti'l-Kurrâ**, Mektebetu İbn Teymiyye, c:III, s:198, Zehebî, **Tezkiretu'l-Huffaz**, c:IV, s:154

⁷¹ El-Kazvini, M. N., (586- 672), imam Râfî'nin kızkardeşinin oğludur, Râfî'den icazetli olarak kırk hadis rivayet etmiştir, Zehebî, **Tarihu'l-İslam**, 50/118

2.2.4.3 İmam Râfî'nin eserleri

İmam Râfî birçok farklı alanda ve ilimde çok sayıda kitap telif etmiştir. Bunlardan en öne çıkanları Şafii Mezhebini yeni bir döneme taşıdığı ve mezhebi zenginleştirdiği eserleridir. Eserlerini aşağıdaki gibi kısımlara ayırabiliriz.

2.2.4.3.1 Fıkıh alanındaki eserleri

1. el-Aziz fî Şerhi'l-Veciz (eş-Şerhu'l-Kebir)⁷² Bazıları bu eseri “Fethu'l-aziz Şerhu'l-Veciz” olarak adlandırmıştır.⁷³
2. eş-Şerhu's-Sağir⁷⁴
3. el-Muharrir, fi Furu' eş-Şafiiyye⁷⁵
4. et-Teznib min Müteallikati'l-Veciz fi'l-Furu'⁷⁶
5. el-Mahmud fi'l-Fıkıh, tamamlamamıştır.⁷⁷

2.2.4.3.2 Hadis alanındaki eserleri

1. Şerhi Müsned eş-Şafii⁷⁸
2. Kitabu'l-Erbain⁷⁹

⁷² Zehebi, *Seyru Alami'n-Nubela* c:XXII, s:253, Sebki, *Tabakatu's-Şafiiyyei'l-Kubra* c:VIII, s:281

⁷³ El-Bağdadi , B. İ., *Hediyetü'l-Arifin Esma-ü'l-Müellifin ve Eseru'l-Musannifin*, Beyrut, Lübnan, Daru İhyaü't-Türasi'l-Arabi c:I, s:610

⁷⁴ Sebki, *Tabakatu's-Şafiiyyei'l-Kubra* c:VIII, s:281, El-Askalani, A., (1998). *el-Mucem el-Mufehres ya da Tecrid Esanidi'l-Kütüp el-Meşhura ve'l-Ecza-i'l-Mensura*, thk. El-Meyadini, M. Ş., Beyrut, Müessesetü'r-Risale s:404

⁷⁵ ibn Hacer Askalani, *Mu'cemu'l Mufehres* s:404, Hacı Halife, M., (1941). *Katip çebebi Kostantini*, Keşfizzunun an Esami Kütüp ve'l-Funun, Bağdat, Mektebetü'l-Mesna c:II, s:1612

⁷⁶ Zehebi, *Seyru Alami'n-Nubela* c:XXII, s:253, Sebki, *Tabakatu's-Şafiiyyei'l-Kubra*, c:VIII, s:281, ibn Hacer Askalani, *Mu'cemu'l Mufehres* s:404

⁷⁷ Sebki, *Tabakatu's-Şafiiyyei'l-Kubra*, c:VIII, s:282

⁷⁸ Zehebi, *Seyru Alami'n-Nubela* c:XXII, s:253, Sebki, *Tabakatu's-Şafiiyyei'l-Kubra*, c:VIII, s:281, ibn Hacer Askalani, *Mu'cemu'l Mufehres* s:404

⁷⁹ Zehebi, *Seyru Alami'n-Nubela* c:XXII, s:253, ibn Hacer Askalani, *Mu'cemu'l Mufehres* s:404

3. el-Emali eş-Şariha ala Müfredatı'l-Fatiha⁸⁰ Müellif bu eserde fatiha ile ilgili otuz hadis zikretmiş ardından bu hadisleri dirayet ve rivayet yönünden incelemiştir.⁸¹

2.2.4.3.3 Tefsir alanındaki eserleri

1. Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim⁸² Bazı tarihçiler onun et-Tahsil fi Tefsiri't-Tenzil⁸³ adında bir eserinden bahsetmişlerdir.

2.2.4.3.4 Siyer ve biyografi alanındaki eserleri

1. et-Tedvin fi ahbari Kazvin⁸⁴
2. Sevadü'l-Ayneyn fi Menakıbı'l-Gavs ebi'l-ilmeyn –Ahmed er-Rifai⁸⁵

2.2.4.3.5 Kişisel eserler ve hatıralar

1. el-İcaz fi Ahtari'l-Hicaz⁸⁶

2.2.5 İmam Râfî'nin İlmi Konumu ve Âlimlerin Övgüleri

Râfî, önde gelen ilim insanları arasındadır. Kendisi gerçekten yüksek bir ilmi konuma sahip olup onun bu konumuna el-Kâdî ve ed-Dânî tanıklık etmektedirler. İmam Râfî, Şâfî mezhebini yazılı hale getiren ilim insanı sayılır. Râfî, aktarımlarını “falandan böyle aktardım” cümlesi ile ifade etmiş ve aktarılmaya layık gördüyü, gerekli bilgileri aktarma konusunda hassas davranmıştır. Kendisi, görüşleri tercih

⁸⁰ Sebki, **Tabakatu's-Şafiiyyei'l-Kübra**, c:VIII, s:281, Hacı Halife, Keşfizzunun an Esami Kütüp ve'l-Funun c:I, s:164

⁸¹ Zehebi, **Seyru Alami'n-Nubela** c:XXII, s:253, El-Babani El-Bağdadi, Hediyyetü'l-Arifin c:I, s:610

⁸² Nevi, A. A., (1997). **Tabakati'l-Müfessirin**, thk. El-Huzi, S., Suudi Arabistan, Mektebitü'l Ulum ve'l-Hikem s:225

⁸³ El-Erbili, İbn el-Müstevfi, (1980). Tarihi Erbil, thk. Es-Sıgar, S., Hamas, Irak, Kültür bakanlığı, Dar er-Rüşd, c:II, s:796

⁸⁴ Hacı Halife, Keşfizzunun an Esami Kütüp ve'l-Funun, c:I, s:382, el-Kettani, M. C., (2000). er-Risale el-Mustedriye, Lübnan, Meşhur Kütübü's-Sünneti'l-Müşerrefe, thk. Ez-Zemzemi, M., Dar el-Beşain el-İslamiyye s:133

⁸⁵ el-Babani el-Bağdadi, **Hediyyetü'l-Arifin** c:I, s:610

⁸⁶ Sebki, **Tabakatu's-Şafiiyyei'l-Kübra**, c:VIII, s:281, doğrusu Hatırat ya da havatırı'l-Hicaz demesi lazımdı. Belki de öyle demiş ancak aktaran yanlış aktarmış olabilir.

etme dereceleri konusunda da çok dikkatli ve hassastır.⁸⁷ İmam Nevevî, Râfî'nin kitapları ile yakından ilgilenmiş ve "el-Aziz" kitabını özetleyerek bu kitabına "Ravzatü't-Tâlibîn" adını vermiştir. El-Muharrir de bu kitabı özetleyerek "Minhâcü't-Tâlibîn" adını vermiştir. Bu eser Şâfiî mezhebinin öğretiminde temel eserdir. Şâfiî Mezhebi âlimleri, Şâfiî mezhebine ait en güçlü görüşlerin Râfî ve Nevevî'nin ittifak ettiği görüşler olduğunu belirtmişlerdir. İbn Hacer, Şâfiî mezhebinde muteber olan görüşlerin bu iki âlimin ittifak ettiği görüşler olduğunu aktarmıştır. Bu iki âlimin bir meselede ihtilaf etmesi durumunda ise önce Nevevî'nin görüşü ardından da Râfî'nin görüşü alınır demiştir. Bu ikisi dışında kalan ve bunlardan önce kaleme alınan eserlerin yazarları ise ancak detaylı incelenip araştırılmasının ve gerçekten mezhebin görüşlerine uygun olduğunun anlaşılmasının ardından değerlendirilir.⁸⁸ O salih ve keramet sahibi büyük imam Râfî'dir.⁸⁹ Sübkî de imamın derin ilmî bilgisini, güzel ahlakını, insanların onun ilmine ihtiyacına değinmiş ve onu "Muhyi'l-fıkıh" (fıkıhın yaşatıcısı, hayat vericisi) olarak tanımlamıştır.⁹⁰ Zehebi onun hakkında şöyle demiştir: "Râfî, Şâfiî mezhebinin hocası, acem ve Arapların öğretmenidir."⁹¹ İbnu'l-İmâd da onun hakkında şöyle demiştir: "Şâfiî mezhebinin bütün inceliklerine ve bilgisine sahip bir âlim olup; sâlih, zahid, mütevazı ve ehli keramet birisi idi."⁹²

2.3 İmam Râfî'nin Fethu'l-Azîz Kitabı

Bu konu iki alt başlıkta ele alınacaktır.

2.3.1 Kitabın Tanıtımı

2.3.1.1 Kitabın orijinal hali

Bu kitah Şerhu'l-Veciz olarak adlandırılmıştır. Kitap aynı zamanda eş-Şerh el-Kebir fi Furu-i'l-Mezheb olarak da adlandırılır. Yazarı ise kitabı el-Aziz olarak

⁸⁷ İbnü Kadi Şehbe, *Tabakâtu's-Şafiiyye*, c:I, s:527

⁸⁸ Heytemî, İbnü Hacer, A., (1983). *Tühfetu'l-Muhtac fi Şerhi'l-Minhac*, Mısır, el-Mektebetu't-Ticariyyeti'l-Kübra, c:I, s:65

⁸⁹ Nevevî, *Tehzibu'l-Esma ve'l-Lugât*, c:II, s:541-542

⁹⁰ Sebki, *Tabakatu's-Şafiiyyei'l-Kübra*, c:VIII, s:282

⁹¹ Zehebi, *Siyeru Alamu'n-Nubela*, c:XVI, s:197

⁹² İbnü'l-İmâd, *Şezeratu'z-Zeheb fi Ahbar min Zeheb*, c:V, s:107

adlandırmıştır. Ancak kitap Fethu'l-Aziz ya da Fethu'l-Aziz Şerhu'l-Veciz adıyla tanınmış ve meşhur olmuştur. Tâcüddîn es-Sübki, İmam Râfî'nin biyografisinden bahsettiği yerde ondan; “el-Aziz olarak adlandırılan eş-Şerh el-Kebir kitabı yazarı” olarak bahsetmiştir. Bazıları el-Aziz adını Kur'an dışında başka bir kitap için kullanmaktan çekinmişlerdir.⁹³

Bu kitap Gazzâlî'nin el-Veciz adlı kitabının şerhidir.⁹⁴ Gazzâlî, el-Cüveynî'nin en-Nihâye adlı kitabını el-Basit adını verdiği bir kitapta özetlemiş, daha sonra ise aynı kitabı el-Vasit olarak adlandırdığı başka bir kitapta daha kısa bir şekilde özetlemiştir. Daha sonra ise ondan da kısa bir özet yaparak ona da el-Veciz adını vermiştir.⁹⁵

2.3.1.2 Kitabın Şerh Ediliş Yöntemi

Her âlimin kendine has bir yol ve yöntemi olduğu gibi İmam Râfî'nin de kitabını açıklamada ve muradını beyan etmede kendine özel bir metodu bulunmaktadır. Bu manada Râfî önce el-Veciz kitabındaki imam Gazzâlî'nin orjinal metnini zikretmiş ardından bu metnin içerdiği farklı hükümleri zikrederek açıklamıştır. Bununla beraber farklı görüşler arasında kendi tercihi olan görüşe işaret ederek ve bu görüşü izah etmiştir. Bilindiği gibi âlimler yazdıkları kitapların başında kitapta izledikleri metot hakkında bilgi vermektedirler. İmam Râfî de kitabın önzözünde bu konuda şöyle demiştir: “Mezhep hakkında bilgi edinmek isteyen günümüzün yeni öğrencileri hüccetü'l-İslam Ebû Hamid el-Gazzâlî'nin el-Veciz adlı kitabının tutkunlarıdır. Bu kitap çok yararlı, faydalı bir kitaptır.”⁹⁶ Ardından kitapta izlediği metodu şu ifadelerle açıklamaktadır: “Kitabın özet olması, lafızlarının zor ve yoğun bilgi içermesi nedeniyle ya onun dışında başka kitaplara başvurmak ya da bu kitabın açıklanıp şerh edilmesi gerek duyulmaktadır. Bilindiği gibi herkes her zaman başka kitaplara müracaat etme fırsatı bulamamaktadır. Aynı zamanda başka kitaplara başvurma, kitabın açıklanması adına onun şerh edilmesinin yerini tutmamaktadır. Bahsi geçen bu nedenlerden ötürü kitapta yer alan konuları açıklamak ve

⁹³ Sebki, **Tabakatu's-Safiyyei'l-Kübra**, c:VIII, s:281

⁹⁴ Nevevî, M. Y., (1991). **Ravzatu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin**, thk. Eş-Şaviş, Z., Beyrut, Dimaşk, Amman, el-Mektebü'l-İslami, c:I, s:4

⁹⁵ Hacı Halife, **Keşfu'z-Zunun an Esami'l-Kütüp ve'l-Funun**, Bağdat, Mektebetu'l-Musenna, c:II, s:2003

⁹⁶ El-Kazvini, R. A., **Fethu'l-Aziz bi'Şerhi'l-Veciz**, Daru'l-Fikr, c:I, s:73

anlaşılmayan ifadeleri izah etmek ve ilgililerinin istifadesi adına hassas konularını izah etmek istedim. Böylece kitaptan istifade edilsin, anlaşılmayan konuları anlaşılın ve ne kadar büyük bir hayırdan mahrum kaldıkları görülsün. Eseri de “el-Aziz fi Şerhi'l-Veciz” olarak adlandırdım.”⁹⁷

İmam Râfî, İmam Gazzali'nin el-Veciz adlı kitabının önsözünü şerh etmemiş ancak okuyucunun İmam Gazzali'nin kitabında geçen sembol ve lafızlarla neyi kastedtiğini anlaması adına bu önsözü mutlaka okuması gerektiğine dikkatleri çekmiştir. Bunlar arasında diğer mezhep imamlarının görüşleri ve bakış açıları ayrıntıya girmeden verilmiştir. Ayrıca fıkıhçıların ihtilaflarına derinlemesine girmeme nedenleri belirtilmiş ve bunun için konunun derinlemesine ele alınması gerektiği ve bunun da bu kitabın telif amacını aştığını belirtmiştir.⁹⁸

2.3.1.3 Kitabın İlmi Değeri

İmam Râfî, Şâfî mezhebinde büyük etkisi olan âlimler arasındadır. Bu durum imam Nevevî'nin, Râfî'nin şerhini özetlediği “Ravzatü't-Tâlibîn” adlı eserinde onun hakkındaki beyanlarında ortaya çıkmaktadır. Kendisi şöyle demiştir: “Mezhepte yüksek himmete sahip ve derinlemesine inceleme yapma imkân ve kabiliyetine sahip az sayıda kişi bunları anlamaktadır ki İmam Nevevi bunlar arasındadır. Bu konuda yayımlanan bütün eserler de mezhep hakkında derin bilgiye sahip büyük âlim Ebû'l-Kâsım Râfî'nin Şerhu'l-Veciz adlı kitabında toplanmıştır. Kitap anlaşılmayan ibareleri büyük bir başarı ile kısaca açıklayan bir eserdir. Allah gayretlerini mükâfatlandırın, sevabını bol eylesin ve bizleri onunla cennette buluştursun. İçerdiği güzel nitelikleri nedeniyle çağımızda bu kitaptan büyük istifade edilmiştir.”⁹⁹

İmam Nevevî, Râfî'nin kitabı hakkında Takiyyuddin b. Salah'tan önce şöyle demiştir: “el-Veciz kitabını onun gibi açıklayan olmamıştır.”¹⁰⁰

⁹⁷ Râfî, *Fethu'l-Aziz bi'Şerhi'l-Veciz*, c:I, s:75

⁹⁸ Râfî, *Fethu'l-Aziz bi'Şerhi'l-Veciz*, c:I, s:78

⁹⁹ Nevevî, *Ravzatü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, c:I, s:4

¹⁰⁰ İbnü Kadi Şehbe, *Tabakâtu's-Şâfiyye*, c:II, s:75

İmam el-İsnevi de şöyle demiştir: “İmam Râfî, fıkıh alanında öyle bilgi seviyesine ulaşmıştır ki hiç kimse o mertebeye ulaşamamıştır. Onun gösterdiği dikkat kitabını çok öneli kılmıştır. Onun önünde eğildi ve en değerli şeyler onun izzeti önünde ucuz kaldı.”¹⁰¹

2.3.2 Râfî’nin eş-Şerhu’l-Kebir Kitabındaki Tercihleri İfadesinin Anlamı

Terim anlamı: Cürcani şöyle demiştir. Bir şeyin diğerlerine nazaran öncelenmesi ve tercih edilmesidir.¹⁰²

Uslucülerin tercih tanımlamaları farklılık arzemiştir: Muasır alimlerden birisi onu şu şekilde tanımlamıştır: “Müstehidin çelişen iki yoldan birisini üstünlüğü nedeniyle diğerine tercih etmesidir. Böylece onunla amel etmek daha evla hale gelir.” Tercih kelemesi yerine ihtiyar lafzı da kullanılmaktadır. O bir şeyin tercih edilmesi ve diğerine göre öncelenmesidir.¹⁰³ (وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا) “Musa buluşmaya yetmiş adam seçti”¹⁰⁴ ayeti bu anlamdadır. Yani kavminden yetmiş kişiyi seçmiş ve böylece onlar arasında tercih yapmıştır. Onlar Musa’nın kavminin en hayırlı kişileri idiler.

Fıkhi tercihler ifadesi ile bir şeyin tercih edilmesi ve diğerlerine öncelenmesi kastedilir.¹⁰⁵

Kitapta tercihe delalet eden ifadeler şunlardır: es-Sahih (الصحيح), el-muhtar (المختار), ez-zahir (الظاهر), el-ezhar (الاظهر), el-esah (الأصح), es-sevap (الصواب) vb.¹⁰⁶

Bu lafızların her birisi ayrı manalar ifade etmektedir. Örneğin es-Sahih (الصحيح), ifadesi, Râfî’ye göre delili güçlü olan görüşler için kullanılmıştır. el-muhtar (المختار) lafzı ise Râfî’nin tercih ve amel ettiği görüşler için kullanılmıştır. el-esah (الأصح)

¹⁰¹ İsnevî, A. C. A., (2009). **el-Mühimmat fi Şerhi’r-Ravza ve’r-Rifâi**, merkez et-Turasi’s-Sakafi’l-Magribi-ed-Dar el-Beyza-Fas, Dar İbn Hazm-Beyrut-Lübnan, c:I, s:93

¹⁰² Tehânevî, M. M. H. S., (1996). **Keşşaf Istilahati’l-Funun ve’l-Ulum**, thk. Ali Dehruç, Beyrut, Mektebetu Lübnan, c:I, s:119

¹⁰³ Tehânevî, **Keşşaf Istilahati’l-Funun**, c:I, s:113

¹⁰⁴ **Araf** S:155

¹⁰⁵ El-Hanefî, M. M. H. S., (Tehânevî), (1996). **Keşşaf Istilahati’l-Funun ve’l-Ulum**, thk. Dehruç, A., Beyrut, Mektebetu Lübnan, c:I, s:119

¹⁰⁶ Râfî, **Fethu’l-Aziz bi’Şerhi’l-Veciz**, c:I, s:145

lafzı da kasdedilen hükmün delilinin daha güçlü olduğunu ifade eder. ez-zahir (الظاهر) lafzının anlamı ise hükmün delaletinin zahir ve açık olduğunu ifade eder. el-meşhur (المشهور) sözcüğü ise garib görüşün karşılığını ifade eder.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Zafirî, M. M. S., (2002). **Mustalahatu'l-Mezahibi'l-Fıkhiyye ve Esraru'l-fıkhi'l-Mermuz fi'l-Alam ve'l-Kütüp ve'l-Arai ve 't-Tercihat**, Dar İbn Hazm, s:155

3. İMAM RÂFİÎ'NİN CEMEATLE İLGİLİ MESELELERDEKİ TERCİHLERİ

Bu konu sekiz alt başlıkta ele alınmıştır.

3.1 Cemaatin Açıktan Âmin Demesi

3.1.1 Konunun Açıklanması

Cehri namazlarda imamın arkasında namaz kılan cemaat açıktan âmin der mi?

Cehr: Gizlinin zıt anlamıdır.

Mukafete: İlan etme ve duyurmanın zıt anlamıdır.

Edna: Bu kelimenin anlamında ihtilaf edilmiştir. Kelime sesin, şahsın kendisi tarafından duyulması mı yoksa başkası tarafından duyulması mı olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür?¹⁰⁸

Te'min: Fatiha sûresi okunmasının ardından âmin denilmesidir.

Âmin: Allahım cevap ver manasındadır.¹⁰⁹

3.1.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri

3.1.2.1 Fakihlerin görüşleri

Fakihler, bu konuda iki farklı görüş bildirmişlerdir:.

- 1) Tek başına ve imamla beraber namaz kılan kişinin gizli âmin demesi sünnettir. Bu görüşü, Hanefî¹¹⁰ ve Mâlikî¹¹¹ mezhebi savunmuştur.

¹⁰⁸ El-Berkefî, M. A., (Berkefî), (2003), **et-Tarifatu'l-Fıkhiyye**, Bakistan, Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye, s:74, Kaleci, Muhammed, Muhammed Revvas Kaleci ve Kinibi, Sadık, H., (1988). Mucem Lugatu'l-Fukaha, Daru'n-Nefais, s:168

¹⁰⁹ En-Nevevî, M. Y., (1988). **Tehrîru Alfazi't-Tenbih**, thk. Abdulgani ed-Dakr, Dimaşk, s:65

- 2) Cehri namazlarda, tek başına ve imamın arkasında namaz kılan kişinin açıktan âmin demesi sünnettir. Şâfiîler, münferid namaz kılan kişi hakkında bu görüşte hemfikirdir. Cemaatle kılan kişi ise açıktan âmin der.¹¹² Bu görüş de Hanbelîlere aittir.¹¹³

3.1.2.2 Fakihlerin delilleri

- 1) Birinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

(ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ)¹¹⁴ “Rabbimize alçak gönüllüce ve için için dua edin. Çünkü O, haddi aşanları sevmez.”

Delalet yönü: Namaz bir duadır, bu yönüyle asıl olan âmin sözcüğünün gizli söylenmesidir.¹¹⁵

- 2) İkinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Atâ’dan rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: İbn Zübeyr’i imamette âmin derken duyardım ve arkasında olanlarda âmin derlerdi, öyleki mescitte uğultu olurdu.¹¹⁶

Delalet yönü: Cemaat imamla beraber âmin demektedir. Çünkü cemaat imamın âminine değil kıraatine âmin demektedir. Cehri namazlarda cemaat, imam âmin derse açıktan âmin der, eğer imam açıktan âmin demezse aynı şekilde cemaain açıktan âmin demesi müstehaptır.¹¹⁷

¹¹⁰ Aynî, El-Aynî, B. M. B., (2000). **el-Binaye şerhu’l-Hidaye**, Beyrut, Lübnan, Daru’l-Kütüpi’l-İlmiyye, c:II, s:171, El-Balhî, N., (1892). başkanlığında bir heyet, el-Fetava’l-Hindiyye, Daru’l-Fikr, c:I, s:74

¹¹¹ El-Mısri, H. H. Z., (2005). **Muhtasar Halil**, thk. Cad, A., Daru’l-Hadis-Kahire, s:46

¹¹² Nevevî, **Ravzatu’t-Talibin ve Umdetu’l-Muftin**, c:I, s:247

¹¹³ İbn kudâme, (2006). **el-Mugni**, c:I, s:353, bir grup araştırmacı, **el-Mevsuatu’l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye**, c:XVI, s:185

¹¹⁴ A’râf c:VII, s:55

¹¹⁵ **el-Mevsuatu’l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye**, c:I, s:113

¹¹⁶ Şâfiî, El-Mekki, M., (1980). **el-Müsned**, ktp: Namaz, bab: Temin, Beyrut, Lübnan, Daru’l-Kütüpi’l-İlmiyye, c:I, s:266, no: 218

¹¹⁷ İbnü Kadi Şahbe, Eş-Şâfiî, B., (2011). **Bidayetu’l-Muhtac fi şerhi’l-Minhac**, Cidde, Suudi Arabistan, Daru’l-Minhac, c:I, s:238

3.1.3 Râfî'nin Tercihi

İmam Râfî bu meselede âmin sözcüğünün açıktan söylenmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Kendisi bu konuda şöyle demiştir: “Âmin açıktan söylenir. Çünkü cemaat âmin denmesi konusunda imama tabidir. İmam kıraatine âmin derse cemaatte açıktan âmin diyerek ona tabi olur.”¹¹⁸

3.1.4 Çıkarım

Konunun incelenmesinin ardından, imamın bu mesele hakkındaki tercihinin; cemaatin açıktan, cehri olarak âmin demesi yönünde olduğu ortaya çıkmıştır. Kılınan namaz cehri olmayıp kıraatin gizli okunduğu namazlarda ise imam ve cemaat kıraatin gizli olmasına bağlı olarak âmini de gizli söylerler. Eğer namaz cehri edâ edilen namazlardan birisi ise kıraatin açıktan okunması nedeniyle cemaatin âmini de açıktan söylemesi müstehaptır. Bu konuda herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamakta olup İmam Şâfî bu yönde görüş bildirmiş ve talebeleri de onunla ittifak etmişlerdir.¹¹⁹

Nevevî de Râfî gibi aynı yönde görüş bildirmiş ve şöyle demiştir: “Fatiha suresinin ardından mim harfi hafif uzatılarak “âmin” denmesi sünnettir. Kısa söylenmesi de caizdir. Daha net olan (ezhar) görüşe göre İmamın âmin demesi ile birlikte cehri namazlarda cemaat de açıktan âmin der.”¹²⁰

3.2 İmamın Namazda Durduğu Yer

3.2.1 Konunun Açıklaması

Namaz kıldırان imam, cemaatin ne tarafında durur? İmam cemaatin önünde mi yoksa hizasında mı durur? Bunlardan hangisi daha evladır?

¹¹⁸ El-Kazvini, R. A., (1997). **el-Aziz Şerhu'l-Veciz**, thk. Ali Muhammed Avad ve Adil Ahmed Abdulmevud, Beyrut, Lübnan, Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye, c:I, s:505

¹¹⁹ Nevevî, M. Y., **el-Mecmu şerhu'l-Muhezzeb**, maa tekmileti's-Sübkî, es-Sübkî ve el-Mutii, Daru'l-Fikr, c:III, s:371

¹²⁰ Nevevî, M. Y., (2005). **Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin fi'l-Fıkıh**, thk. Avad, A. K. A., Daru'l-Fikr, s:98

3.2.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri

3.2.2.1 Fakihlerin görüşleri

Fakihler, bu konuda iki farklı görüş bildirmişlerdir:

- 1) İmam cemaatle aynı hizada duramaz, bu caiz değildir. Bunu şu ifade ile belirtmişlerdir: İmam, cemaatten geride olamaz. Bu görüş Hanefî,¹²¹ Şâfiî¹²² ve Hanbelî¹²³ mezheplerinin cumhuruna aittir.
- 2) Eğer cemaat namaz erkânı konusunda imamı takip edebilecekse, imamın cemaatle aynı hizada olması caizdir. Bu, Mâlikî mezhebinin tercih ettiği görüştür. Ancak bununla beraber zorunluluk durumları hariç, imama uyan kişinin imamın önüne geçmesinin ya da hizasında durmasının mekruh olduğunu belirtmişlerdir.¹²⁴

3.2.2.2 Fakihlerin delilleri

- 1) Hz. Cabir'den (r.a) rivayet edilen hadisi delil göstermişlerdir: “Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) sol tarafına durdum. Elimden tutarak beni sağ tarafına aldı. Sonra Cebbar b. Sahar geldi ve abdest alarak Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) sol tarafına durdu. Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) elimizden tutarak bizleri arkasında duracağımız şekilde geriye aldı.”¹²⁵

¹²¹ El-Hanefî, A., (Kâsânî), (1986). *Bedaiu's-Sanii fi Tertibi's-Şerai, Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*, c:I, s:158-159, Ed-Dimaşki, A. M., İbn âbdin olarak tanınır, El-Hüseyni A., (2000). *Kurratu Ayni'l-Ahyar li'Tekmileti Raddi'l-Muhtar ala'd-Durri'l-Muhtar şerh Tenviri'l-Absar*, Beyrut, Daru'l-Fikr, c:I, s:370, Kâsânî,

¹²² Şirbînî, H., *Muğni'l-Muhtac ila Marifeti Meanî Alfazi'l-Minhac*, c:I, s:245

¹²³ El-Makdisi, M. A., (İbn Kudâme), (1968). *el-Mugni*, Mektebetu'l-Kahire, c:II, s:214, Buhûtfî, El-Hanbeli, M., (1984). *Keşşafu'l-Kina an metni'l-İkna*, Daru'l-Kütüp, c:I, s:486

¹²⁴ En-Nefrâvî, A. Ş., (1995). *el-Fevakihu'd-Devani ala risaleti İbn ebi Zeyd el-Kayrevani*, Daru'l-Fikr, c:I, s:246

¹²⁵ **Müslim**, Zühd ve'r-Rakaik, 18

Delalet yönü: Cemaat imamın arkasında namaz kılar ve imamın arkasında saf tutmak imama uyan cemaatin bir eylemidir, bu nedenle imam sabit kalır ve imama tabi olan kişi geri gider.¹²⁶

2) İbn Abbas'tan rivayet edilen hadisi delil göstermişlerdir: “Gecenin sonuna doğru Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) yanına geldim ve arkasında namaza durdum. Elimden tutarak beni yanına çekti. Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) namaza durduğunda ben geri çekildim. Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) namazını tamamladığında bana ben seni yanıma çekiyorum sen niye geri gidiyorsun dedi.¹²⁷

Delalet yönü: Bu durum, imama tabi olan kişinin, imamın önüne ya da arkasına geçmeden imamın hizasında durmasına cevazdır. Zira imama tek başına uyarak onunla beraber namaz kılan kişinin durumu Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) İbn Abbas'la olan durumu gibidir.¹²⁸

3.2.3 Râfî'nin Tercihi

İmam Râfî bu konuda; şöyle demiştir: “Namaz kılınan yer geniş olması halinde tek kişi imamın yanında namaza durabilir, ikinci bir kişi gelmesi halinde imam ilerler ve cemaat geri çekilir. Evla olanın imamın yerinde kalması ve cemaatin geri çekilmesidir. İmamla beraber tek bir erkek namaz kılsa imamın sağ tarafına durur.. Namaz kılınan yer, imamın ilerlemesine ya da imama uyan iki kişilik cemaatin geri çekilmesine müsait ise ya imam öne ilerler ya da o iki kişi geri çekilir. Bunlardan hangisi daha iyidir denirse, imamın ilerlemesi daha evladır. Çünkü imam önünü görebilmekte ve nasıl ilerleyeceğini bilebilmektedir. Ancak çoğunluk iki kişi olan cemaatin geri çekilmesi dışında bunlardan hangisinin daha doğru olduğuna değinmemiştir.”¹²⁹

¹²⁶ Alâuddin İbn Âbdin, **Kurratu Ayni'l-Ahyar li'Tekmileti Raddi'l-Muhtar ala'd-Durri'l-Muhtar şerh Tenviri'l-Absar**, c:I, s:568

¹²⁷ **Ahmed**, İbn Muhammed b. Hanbel, Ebu Abdullah, 1421-2001, el-Müsned, thk. Şuayb Arnavut Adil Mürşid ve dğr, danışman. Et-Türki, A., Muessesetu'r-Risale, c:V, s:178,

¹²⁸ El-Azheri, Z. M., (2003). **Şerhu'z-Zürkânî ala Muvatta el-İmam Malik**, thk. Sa'd, T. A., Kahire, Mektebetu's-Sakafeti'd-Diniyye, c:I, s:478

¹²⁹ Râfî, **el-Aziz Şerhu'l-Veciz**, c:IV, s:339-340

3.2.4 Çıkarım

Konunun incelenmesinin ardından; imamın bu mesele hakkındaki tercihinin; “iki cemaatin geri çekilmesi daha evladır” diyenler yönünde olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü Râfî, çoğunluğun görüşünün; “iki kişiden oluşan cemaatin geri çekilmesi imamın ilerlemesinden daha evladır”¹³⁰ yönünde olduğunu aktarmıştır.

Nevevî de Râfî’nin görüşü yönünde görüş bildirmiş ve şöyle demiştir: “Namaza duran kişi imamın sağ tarafına durur, eğer ikinci bir kişi gelirse soluna durur ve ardından ya imam ilerler ya da bu iki kişi geri çekilir ki bu daha evladır.”¹³¹

3.3 Cemaat Tek Kişi Olduğunda İmamın Hangi Tarafında Durur

3.3.1 Konunun Açıklaması

İmam tek bir cemaatle namaz kılması halinde bu tek kişi imamın sağ tarafında mı yoksa sol tarafında mı durur?

3.3.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri

3.3.2.1 Fakihlerin görüşleri

Fakihler, bu konuda iki farklı görüş bildirmişlerdir:

- 1) Sünnet olan, bu tek kişilik cemaatin imamın sağ tarafında durmasıdır. Çünkü onun yeri orasıdır.¹³² İmam Nevevî İmam Şâfî’den bu şekilde aktarmıştır: “Bize göre daha önce zikrettiğimiz gibi namaz kılan cemaatin tek kişi olması halinde sünnet

¹³⁰ El-Hasan, A. C., (İsnevî), (2009). **el-Hidaye ile Evhami’l-Kifaye**, thk. Mecdi Muhammed Surur ba Sillum, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, c:XX, s:165

¹³¹ Nevevî, **Minhacu’t-Talibin ve Umdetu’l-Muftin**, 122

¹³² El-Hanefi, A., (Cessâs), (2010). **şerh Muhtasar et-Tahavi**, thk. İsmetullah – said Bekdaş – Han, M. U., Daru’l-Beşairi’l-İslamiyye, c:II, s:74

olan bu kişinin imamın sağ tarafına durmasıdır. Âlimler de bu görüşü savunmuşlardır.”¹³³

- 2) Namaz kılan cemaat tek kişi olması halinde imamın sol tarafına durur. Bu görüş imam Malik’ten rivayet edilmiştir.¹³⁴ Hanefîlere göre ise bu tek cemaatin imamın sol tarafına durması mekruh olmakla beraber caiz görüşmüştür.¹³⁵ Hanbelîler ise imamın sağ tarafında başka birisi olmaması halinde sol tarafında kılınan bu namazın butlanına hükmetmişlerdir.¹³⁶

3.3.2.2 Fakihlerin delilleri

- 1) Birinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

İbn Abbas’tan rivayet edilen hadisi delil göstermişlerdir: Allah Rasûlü’nün (sallallahu aleyhi ve sellem), hanımı Hz. Meymune’nin yanında olduğu bir gece onun evinde uyudum. Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) abdest aldı ve ardından namaza durdu. Ben de kalktım ve sol tarafında namaza durdum, beni sağ tarafına çekti. Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) o gece on üç rekât namaz kıldı. Daha sonra horlayıncaya kadar uyudu, zira kendisi uyuduğu zaman horlardı. Daha sonra müezzîn geldi ve çıkarak namazı kıldı ama abdest almadı.”¹³⁷

Delalet yönü: Yukarıda geçen metin cemaatin tek kiş olması halinde bu kişinin imamın sağ tarafında durmasının müstehap olduğuna delalet etmektedir. Buna da Allah Rasûlü’nün (sallallahu aleyhi ve sellem) Hz. Ebû Bekir’i sağ tarafına çekmesi delildir. Eğer sol tarafta durması uygun olsaydı namazda onun yerini değiştirmezdi.¹³⁸

- 2) İkinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

¹³³ Nevevî, **el-Mecmu şerhu’l-Muhezzeb**, (maa tekmileti’s-Sübki ve’l-Mutî’ı), es-Sübki ve el-Mutîi, c:IV, s:294

¹³⁴ El-Medenî, M., (1994). **el-Mudevvenetu’l-Kübra**, Daru’l-Kütüpi’l-İlmiyye, c:I, s:86

¹³⁵ Kâsânî, **Bedaiu’s-Sanii fi Tertibi’ş-Şerai**, c:I, s:159

¹³⁶ Buhâtî, **Keşşafu’l-Kina an metni’l-İkna**, c:I, s:485

¹³⁷ **Müslim**, Namaz, 48

¹³⁸ Es- San’ânî, M., **Sübülü’s-Selam, Daru’l-Hadis**, c:I, s:376

İbn Abbas'tan gelen başka bir rivayette şu şekildedir: "Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) hastalandığında Hz. Ebû Bekir'e (r.a) sahabeye namaz kıldırmasını emretmiştir. Ardından kendini iyi hissederek mescide çıkmış, Hz. Ebû Bekir (r.a) Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) geldiğini hissedince çekilmek istedi ancak Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) devam etmesini işaret ederek Hz. Ebû Bekir'in (r.a) sol tarafına oturdu ve Hz. Ebû Bekir'in kaldığı ayetten devam etti."¹³⁹

Delalet yönü: Hadis, Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) eylemi, cemaatin imamın sol tarafında namaz kılmasının caiz olduğuna delalet etmektedir.¹⁴⁰

3.3.3 Râfî'nin Tercih

İmam Râfî'nin bu mesele hakkındaki görüşü; cemaatin, imamın sağ tarafında durması gerektiği yönündedir. Kendisinin bu konudaki ifadesi şöyledir: "İmamla beraber tek bir erkek cemaat bulması halinde balığ olsun ya da olmasın imamın sağ tarafına durur. İmamın sol tarafında ya da arkasında durması halinde namazı batıl olmaz."¹⁴¹

3.3.4 Çıkarım

Konunun incelenmesinin ardından, imamın bu mesele hakkında; "imamla beraber namaz kılan tek kişilik bir cemaat, imamın sağ tarafında durur" diyen görüşü tercih ettiği ortaya çıkmaktadır.

Nevevî de Râfî gibi aynı yönde görüş bildirmiş ve şöyle demiştir : "Namaza duran kişi imamın sağ tarafına durur, eğer ikinci bir kişi gelirse soluna durur ve ardından imam ilerler."¹⁴²

¹³⁹ Ahmed, **Müsned**, c:I, s:2139

¹⁴⁰ Es-Sâ'âtî, A., **el-Fethu'r-Rebbani li'tertib Müsned el-İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybani**, Dar İhyau't-Turasi'l-Arabi, c:V, s:260

¹⁴¹ Râfî, **Fethu'l-Aziz bi'Şerhi'l-Veciz**, c:IV, s:339

¹⁴² Nevevî, **Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin**, s:122

3.4 Namazda Cemaatin Fatihayı Kıraati

3.4.1 Konunun Açıklaması

İmamın arkasında ona uyarak namaz kılan cemaatin, Kur'an (fatiha ya da başka ayet) okumasının hükmü nedir?

3.4.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri

3.4.2.1 Fakihlerin görüşleri

Fakihler, bu konuda iki farklı görüş bildirmişlerdir:

- 1) İmama uyan kişi Kur'an okumaz. Bu, Hanefilerin görüşüdür.¹⁴³ Mâlikî¹⁴⁴ ve Hanbelîler¹⁴⁵ de imama tabi olan kişinin cehri namazlarda Kur'an kıraat etmesinin mekruh olduğunu savunmuşlardır.
- 2) Hafî yani kıraatin gizli okunduğu namazlarda ve cehri namazlarda imamın durakladığı aralarda Kur'an kıraat edilir. Bu görüşü Mâlikî¹⁴⁶ ve Hanbelî¹⁴⁷ mezhepleri savunmuştur. Şâfiî¹⁴⁸ mezhebi ise imama tabi olarak namaz kılan kişinin Kur'an okumasının vacip olduğunu savunmuştur.

3.4.2.2 Fakihlerin delilleri

- 1) Birinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

¹⁴³ El-Hanefi, Z. O., (1895). **Tebyinu'l-Hekaik**- Zay'leî mea Haşiyetu's-Şelebi, Bulak, Kahire, el-Matbatu'l-Kübra el-Emiriyye, b 1, c:I, s:131, El-Hanefi, M. E., (İbn Abdin), (1992). **Haşiyetu İbn Abidin**, Daru'l-Fikr, c:I, s:366

¹⁴⁴ El-Maliki, M., (Dusûkî), **Haşiyetu'd-Dusûkî ala's-Şerhi'l-Kebir**, Dusûkî maa's-Şerhi'l-Kebir, Daru'l-Fikr, c:I, s:236-237, Harşî, Muhammed b. Abdullah el-Harşî el-maliki ebû Abdullah, **Şerh Muhtasar Halil**, Beyrut, Daru'l-Fikr, c:I, s:269

¹⁴⁵ Buhûtî, **Keşşafu'l-Kina an metni'l-İkna**, c:I, s:386, Dehlevî, Veliyyullah, el-İnsaf fi Beyani'l-Hilaf, c:II, s:228

¹⁴⁶ Harşî, **Şerh Muhtasar Halil**, c:I, s:269, Nefrâvî, **el-Fevakihu'd-Devani ala risaleti İbn ebi Zeyd el-Kayrevani**, c:I, s:204

¹⁴⁷ Dehlevî, Veliyyullah, **el-İnsaf fi Beyani'l-Hilaf**, c:II, s:228

¹⁴⁸ Nevevî, **el-Mecmu şerhu'l-Muhezzeb**, c:III, s:365, Şirbînî, H., **Muğni'l-Muhtac ila Marifeti Meanî Alfazi'l-Minhac**, c:I, s:156, Sanîkî, El-Ensari, Z. Z. Z., **Esna'l-Metalib fi şerhi Ravzı't-Talib**, Daru'l-Kitabi'l-İslami, c:I, s:149

¹⁴⁹(وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.”

Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: (إِذَا كَبَّرَ الْإِمَامُ فَكَبِّرُوا وَإِذَا قَرَأَ) ¹⁵⁰(فَأَنْصِتُوا) “İmam tekbir getirdiği zaman onunla beraber tekbir getirin ve kıraate başladığı zaman susun.” Buna göre ¹⁵¹(مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فَقَرَاءَةُ الْإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ) “Kim imama tabi olarak namaz kılıyorsa, imamın kıraati onun kıraati yerine geçer.” hadisi de bu manaya hamledilir.

Delalet yönü: Cehri namazlarda imamın kıraati, cemaatin kıraati yerine geçer. Ancak hafi namazlarda cemaatin okuması gerekir. Bununla beraber cehri namazlarda da imamın kıraatinin duyulmaması halinde de cemaatin Kur'an okuması vaciptir. ¹⁵²

2) İkinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: (إِنِّي أُرَاكُمْ تَقْرَءُونَ وَرَاءَ) ¹⁵³(إِمَامِكُمْ) "قال: قلنا يا رسول الله إني والله، قال: "لا تفعلوا إلا بأمر القرآن، فإنه لا صلاة لمن لم يقرأ بها" “İmamınızın arkasından Kur'an okuduğunuzu görüyorum. Evet ya Rasûlellah dedik. Bunun üzerine Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) Ümmü'l-Kur'an (Fatihâ) hariç başka bir şey okumayın, zira Fatihayı okumayanın namazı olmaz” buyurmuştur. Başka bir rivayette ise ¹⁵⁴(فَلَا تَقْرَءُوا شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ إِذَا جَهَرْتَ بِهِ إِلَّا بِأَمْرِ الْقُرْآنِ) “Namazda açıktan Kur'an okuduğumda Ümmü'l-Kur'an (Fatihâ) hariç Kur'an'dan hiçbir şey okumayın” buyurmuştur.

¹⁴⁹ A'raf c:VII, s:204

¹⁵⁰ Müslim, Namaz, 16

¹⁵¹ Ahmed, Müsned, c:II, s:240,

¹⁵² Sabık, S., (1977). Fıkhu's-Sünne, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut-Libnan, c:I, s:159

¹⁵³ Ahmed, Müsned, c:V, s:316

¹⁵⁴ Nevevî, M. Y., (2007). el-İcaz fi şerh Sünen ebi Dâvûd- Nevevî, thk. Âl Selman, M., Amman, Ürdün, ed-Daru'l-Eseriyye, b 1, c:XIII, s:146, cehri namaz konusunda onun açık metni şu şekildedir (تَجِبُ فِي السَّرِّيَّةِ دُونَ الْجَهْرِ، جَمْعًا بَيْنَ الْأَحَادِيثِ السَّابِقَةِ) daha önceki hadislerle dalanarak; cehri namazlar hariç hafi namazlarda gerekir.

Delalet yönü: Buradan, namazın bir ruknü olan kıraatin yerine gelmesi için imama tabi olan kişinin fatihayı okuması yeterlidir.¹⁵⁵

3.4.3 Râfî'nin Tercihi

İmam Râfî bu meselede; imama tabi olarak namaz kılan kişinin, fatiha suresini okumasının vacip olduğu görüşünü savunmuş ve şöyle demiştir: “Hafî namazlarda fatihanın okunması konusunda imam ile cemaat arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Ancak cehri namazlarla ilgili görüşlerden birisi, imama tabi olan kişinin fatihayı okuması vacip değildir derken daha doğru (el-esah) olan diğer görüş okumasının vacip olduğudur.”¹⁵⁶

3.4.4 Çıkarım

Konunun incelenmesinin ardından, imamın bu mesele hakkındaki tercihinin; imama tabi olan kişinin fatiha suresini okuması vaciptir diyen görüş yönünde olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü fatiha suresinin tek başına ve cemaatle kılınan namazda imamın arkasında okunması namazın rükunlarından birisidir. Yani fatiha suresinin, cehri ve hafî namazlarda okunması vaciptir.¹⁵⁷

Nevevî de Râfî gibi aynı yönde görüş bildirmiş ve şöyle demiştir: “Bu konudaki görüşümüz; imama tabi olarak namaz kılan kişinin cehri ve hafî namazların her rekâtında fatiha suresini okumasının vacip olduğudur. Bize göre daha önce geçtiği ve âlimlerin çoğunun da bu yönde görüş bildirdiği gibi doğru (es-sahih) olan budur.¹⁵⁸ Fatiha dışında kalan kıraatler ise Şâfî mezhebinin görüşüne göre sünnettir.”¹⁵⁹

¹⁵⁵ El-Bağdadi, A., (Mâverî), (1999). **el-Hâvî'l-Kebir**, thk. Ali Muhammed Muavvad, Adil Ahmed Abdulmevcud, Beyrut, Lübnan, Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye, c:II, s:328

¹⁵⁶ Râfî, **Fethu'l-Aziz bi'Şerhi'l-Veciz**, c:III, s:309-310-311

¹⁵⁷ El- Cüveynî, A., (2007). İmamü'l-Haremeyn olarak bilinir, **Nihayetu'l-Metlab fi Dirayeti'l-Mezhep**, thk. Ed-Dib, A. M., Daru'l-Minhac, c:II, s:139

¹⁵⁸ Nevevî, **el-Mecmu şerhu'l-Muhezzeb**, c:III, s:365

¹⁵⁹ Mâverî, **el-Hâvî'l-Kebir**, c:II, s:255

3.5 Cemaatin Kunut Duasına Âmin Demesi

3.5.1 Konunun Açıklaması

İmam namazda kunut duasını okuduğunda arkasında ona tabi olan cemaat bu duaya açıktan âmin der mi?

3.5.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri

3.5.2.1 Fakihlerin görüşleri

Fakihler, bu konuda iki farklı görüş bildirmişlerdir.

- 1) İmamın sesini duyan kişi açıktan âmin der, aksi halde kendisi kunut duasını okur. Bu, Şâfiî¹⁶⁰ ve aynı zamanda Hanbelîlerin¹⁶¹ görüşüdür.
- 2) İmamın okuduğu kunut duasına cemaat açıktan âmin demez. Hanefîlere¹⁶² göre daha doğru (el-asah) olan görüş budur. Malikiler¹⁶³ de bu yönde görüş bildirmişlerdir.

3.5.2.2 Fakihlerin delilleri

- 1) Birinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Ebû Hureyre'den gelen rivayete göre Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: ¹⁶⁴(إِذَا أَمَّنَ الْإِمَامُ فَأَمَّنُوا؛ فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلَائِكَةِ، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ) “İmam âmin deyince, sez de âmin deyin. Çünkü kimin âmin demesi meleklerin âmin demesine rastlarsa onun geçmiş günahları affolur.”

¹⁶⁰ Nevevî, **el-Mecmu şerhu'l-Muhezzeb**, (maa tekmileti's-Sübki ve'l-Mutî), es-Sübki ve el-Mutî, c:III, s:502

¹⁶¹ İbn Kudâme, **el-Mugni**, c:II, s:113

¹⁶² El-Hanefî, A., (Tahtâvî), (1997). **Haşiyetu't- Tahtâvî ala Meraki'l-Felah şerh Nuru'l-İdah**, thk. El-Halidi, M. A., Beyrut, Lübnan, Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye, s:209

¹⁶³ Es-Saîdî, A., (Adevî), (1994). **Haşiyetu'l-Adevî ala şerhi Kifayeti't-Talibi'r-Rebbani**, thk. Yusuf El-Bikâî, M., Beyrut, Daru'l-Fikr, c:I, s:284

¹⁶⁴ **Buhâri**, Ezan 101, **Müslim**, Namaz, 18

Delalet yönü: İmama tabi olan cemaat, imamın duasına, imam bu duaya açıktan âmin derse âmin der. Eğer imam açıktan âmin demezse cemaat de onunla beraber âmin diyemez ve âminine eşlik edemez.¹⁶⁵ Bu da genel olarak imamın duasına âmin demenin müstehap olduğunu göstermektedir.

2) İkinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: (أَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً)¹⁶⁶ “Rabbimize alçak gönüllüce ve için için dua edin.”

Delalet yönü: Kunut bir duadır, sünnet olan ise duanın gizli okunmasıdır.¹⁶⁷

3.5.3 Râfî’nin Tercihi

İmam Râfî’nin bu konudaki görüşü, imama tabi olan kişinin âmin demesi yönünde olup şöyle demiştir: “İmam, cemaat duyacak şekilde açıktan âmin derse, bu durumda cemaatin âmin demesi ile ilgili iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan birisi ve kitapta yer alan cemaatin âmin demesidir ki daha doğra (el-asah) olan görüş budur.”¹⁶⁸

3.5.4 Çıkarım

Konunun incelenmesinin ardından, imamın bu mesele hakkındaki tercihinin; “cemaat kunut duasına âmin der” diyen görüş yönünde olduğu ortaya çıkmıştır.

Nevevî de Râfî gibi görüş bildirmiş ve şöyle demiştir: “İmama tabi olan cemaat duaya âmin der.”¹⁶⁹

¹⁶⁵ El-Cevziyye, M., (1991). **İlamu’l-Muvakkiin an Rabbi’l-Âlemin**, thk. İbrahim, M. A., Beyrut, Daru’l-Kütüpi’l-İlmiyye, c:II, s:396, E-Dimaşki, Z. A., (İbnü Recep), (1996). **Fethu’l-Bârî** thk. Bir grup âlimler, Medine Nebeviyye, Mektebetu’l-Gurebau’l-Eseriyye, c:IV, s:493

¹⁶⁶ A’raf c:VII, s:55

¹⁶⁷ Aynî, Bedruddin, **el-Binaye Şerhu’l-Hidaye**, c:II, s:503

¹⁶⁸ Râfî, **Fethu’l-Aziz bi’Şerhi’l-Veciz**, c:III, s:444

¹⁶⁹ Nevevî, **Minhacu’t-Talibin ve Umdetu’l-Muftin**, s:100

3.6 Farz Namaz İçin Kamet Getirildiğinde Nafile Namaz Kılınır mı?

3.6.1 Konunun Açıklaması

Bir kimse camide nafile namaz kıldığı esnada farz namaz kılınmaya başlarsa, nafile namazını keserek farz namaza mı durur yoksa nafile namaza devam mı eder?

3.6.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri

3.6.2.1 Fakihlerin görüşleri

Fakihler, bu konuda iki farklı görüş bildirmişlerdir:

- 1) Şâfiî¹⁷⁰ ve Hanbelîlerin¹⁷¹ savunduğu gibi cemaati kaçıracığından korkarsa ya da Mâlikîlerin¹⁷² savunduğu gibi cemaatle farz rekâtı kaçıracığından korkarsa, nafile namazı bırakması Mâlikîlere göre vaciptir. Şâfiîlere göre ise kılınan namaz Cuma naması ise Cuma namazında vacip, Cuma dışındaki namazlarda menduptur. İbn Kudâme'ye göre Hanbelîlerden bu konuda iki rivayet bulunmaktadır. Birincisine göre nafile namazı tamamlar, ikincisine göre ise nafile namazı bırakır, Çünkü cemaatle namazın sevabı daha büyüktür. Bundan mahrum olmamak için nafile namazı bırakarak cemaatle farza durur. Zira cemaatle edâ edilen namazın sevabı, kişinin tek başına kılacağı namazdan yirmi yedi derece daha fazladır.¹⁷³
- 2) Hanefîler, nafile namazın bırakılmasını ya da tamamlanmasını cemaate yetişilmesi ya da cemaatin kaçırılmasına bağlamamışlardır. Onlara göre kılınmaya başlanan nafile namazın tamamlanması vaciptir. Bu nedenle bu konuda şöyle demişlerdir: Nafile namaz kılmaya başlayan birisi o namazda iken farz namaz kılınmaya başlarsa kesinlikle nafile namazı bırakmaz, iki rekât kılarak tamamlar. Eğer öğle ya da Cuma namazının sünnetini kıldığı sırada öğle namazının farzı

¹⁷⁰ Hatip Şirbînî, **Muğni'l-Muhtac ila Marifeti Meanî Alfazi'l-Minhac**, c:I, s:252

¹⁷¹ İbn Kudâme, **el-Mugni**, c:II, s:120

¹⁷² El-Ebi S. A., (1997). **Cevâhiru'l-İklil Şerh Muhtasar Halil**, thk. El-Halidi, A. A., Daru'l-Fikr, c:I, s:77

¹⁷³ El-Ebi **Cevâhiru'l-İklil Şerh Muhtasar Halil**, Daru'l-Fikr, c:I, s:77

kılanmaya başlar ya da imam hutbe vermeye başlarsa racih olan görüşe göre onu dörde tamamlar, çünkü bu tek parça bütün bir namazdır.¹⁷⁴

3.6.2.2 Fakihlerin delilleri

1) Birinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: (إذا أقيمت الصلاة فلا صلاة) ¹⁷⁵ “Namaz için kamet getirilince, artık farz namazdan başka bir namaz kılmak yoktur.”

Delalet yönü: Farz namazın başlamasıyla onun edâ vakti girmiştir. Bu nedenle tam iş dururken eksik olanla uğraşılmaz.¹⁷⁶

2) İkinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: (وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ)¹⁷⁷ “Amellerinizi boşa çıkarmayın.”

Delalet yönü: Bu bir ibadet olup boşa çıkmasına mani olmak gerekir. Bu nedenle namazın tamamlanması gerekir. Namazın boşa çıkması demek onu bozması anlamına gelir ki edâsı vacip olan bir ibadeti iptal etmiş sayılır.¹⁷⁸

3.6.3 Râfî’nin Tercihi

Râfî’nin bu konudaki görüşü; cemaati kaçırma tehlikesi bulunmaması halinde nafîle namazın tamamlanması yönünde olup şöyle demiştir: “Kişi nafîle namaz kıldığı sırada farz namaza durulması halinde, cemaati kaçırma tehlikesi yoksa nafîle namazı tamamlar, kaçırmaktan korkarsa namazdan çıkarak cemaate uyar.”¹⁷⁹

¹⁷⁴ İbn Abdin, **Haşiyetu İbn Abidin**, c:I, s:479

¹⁷⁵ **Müslim**, Namaz, 9

¹⁷⁶ El-Cevzî, C. A., (İbnü’l-Cevzî), **Keşfu’l-Müşkil min Hadisi’s-Sahihayn**, thk. El-Bevvab, A. H., Riyad, Daru’l-Vatan, c:III, s:551

¹⁷⁷ Muhammed 4c:VII, s:33

¹⁷⁸ Kâsânî, **Bedaiu’s-Sanii fi Tertibi’s-Şerai**, c:I, s:190

¹⁷⁹ Râfî, **Fethu’l-Aziz bi’Şerhi’l-Veciz**, c:IV, s:406-407

3.6.4 Çıkarım

Konunun incelenmesinin ardından, imamın bu mesele hakkındaki tercihinin; cemaatle namazı kaçırma tehlikesi yoksa nafilâ namazı bırakmayıp tamamlamaya cevaz verenlerin görüşünü savunanlar yönünde olduğu ortaya çıkmıştır.

Nevevî de Râfî gibi görüş bildirmiş ve şöyle demiştir: “Farz namaz başladıktan sonra nafilâyâ durulmaz, ancak farz namaz başlamadan önce durmuş ise cemaati kaçırma tehlikesi de yoksa nafilâ namazı tamamlar.”¹⁸⁰

3.7 İmam ve Cemaatin Namazda Niyet Farklılığı

3.7.1 Konunun Açıklaması

Kişi herhangi bir farz namazı kılmak üzere bir imama tabi olsa ve imamın da başka bir farz namaz ya da nafilâ kıldığı ortaya çıksa, imama uyan kişi zahiri hareketlerden namazının imamın namazından farklı olduğunu öğrense, niyet farklılığı nedeniyle bu namaz caiz olur mu?

3.7.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri

3.7.2.1 Fakihlerin görüşleri

Fakihler, bu konuda iki farklı görüş bildirmişlerdir.

- 1) Hanefî,¹⁸¹ Mâlikî¹⁸² ve Hanbelî¹⁸³ mezheplerinin fakihlerinin çoğunluğu (cumhuru); iktida yani imama tabi olma konusunda imam ile cemaatin namazlarının sebep, eylem ve nitelik yönünden aynı olmasını şart koşmuşlardır. Çünkü buradaki iktida yani imama uyma, imamın iftitah tekbiri üzerine bina edilir. Bu nedenle imama uyan kişinin iftitah tekbiri imamın iftitah tekbirine bağlıdır. Bundan ötürü imamın iftitah tekbiri üzerine bina edilen bütün iftitah

¹⁸⁰ Nevevî, *Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, s:123

¹⁸¹ Kâsânî, *Bedaiu's-Sanii fi Tertibi's-Şerai*, c:I, s:138, İbn Abdin, c:I, s:370-396

¹⁸² Dusûkî, *Haşiyetu'd-Dusûkî ala's-Şerhi'l-Kebir*, c:I, s:399, El-Ebi el-Ezherî, *Cevâhiru'l-İklil*, c:I, s:80

¹⁸³ Buhâtî, *Keşşafu'l-Kina an metni'l-İkna*, c:I, s:484-485

tekbirleri caizdir. Buna binaen ikinci namazının farzını kılan bir imamın arkasında öğle namazı veya başka bir namaz kılınmaz. Bu nedenle eylem, söylem ve dış görünüm birliği gerekmektedir.

- 2) Şâfiî mezhebi bu konuda şöyle demiştir. İmama tabi olmanın şartı görünür, zahiri eylemlerdeki uyum ve muvaffekiyet olup kılınan namazların aynı olma şartı aranmaz. Bu nedenle namazı edâ eden bir kimse kaza namazı kılan bir kimseye, farz namazı kılan kişi nafîle namaz kılan kişiye ve öğle namazını edâ eden kişi de ikinci namazını edâ eden kişiye uyarak namazını kılabilir. Zira burada, niyet farklı olsa bile namazda eylem birliği söz konusudur. Aynı zamanda öğle ve ikinci namazlarının, sabah ve akşam namazları ile kılınması caizdir. Bununla beraber sabah namazı, öğle vaktinde öğle namazını kılan bir imamın arkasınada kılınabilir. Bu durumda kişi namazdan çıkma niyetiyle namazdan çıkabilir ya da imamlarla beraber selam vermek için bekleyebilir ki bu ikincisi daha faziletlidir. (el-efdal)¹⁸⁴

3.7.2.2 Fakihlerin delilleri

- 1) Birinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Hz. Ebû Hureyre'den rivayet edilen hadise göre Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: (إنما الإمام ليؤتم به، فلا تختلفوا عليه فإذا كبر فكبروا، وإذا ركع فاركعوا) وإذا قال: سمع الله لمن حمده، فقولوا: اللهم ربنا لك الحمد، وإذا سجد فاسجدوا، وإذا صلى جالساً فصلوا جلوساً (أجمعون)¹⁸⁵ “İmam ancak kendisine uyulsun diye imamdır. Bu sebeple ondan farklı davranmayın, o tekbir alınca siz de tekbir alınız. Rükûa varınca, siz de rükû yapınız. "Semiallahu li men hamideh" derse, siz de "Rabbena leke'l-hamd" deyiniz. O secde ederse siz de secde edin. O oturarak namaz kılırsa, siz de birlikte oturarak namaz kılın”

¹⁸⁴ Ramlî, *Nihayetu'l-Muhtac ile Şerhi'l-Minhac*, c:II, s:205-211, Hatip Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac* ile *Marifeti Meanî Alfazi'l-Minhac*, c:I, s:253-254.

¹⁸⁵ **Müslim**, *Namaz*, 19

Delalet yönü: Bu hadisi niyet, eylem, söylem ve imama tabi olma gibi imamın yaptığı hiçbir şeye ihtilaf gösterilmemesi gerektiği konusunda delil göstermişlerdir.¹⁸⁶

2) İkinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Müslim'in rivayet ettiği şu hadisi delil göstermişlerdir: (ثم كان معاذٌ يُصَلِّي مع النبيّ) العشاء، ثم كان معاذٌ يُصَلِّي مع النبيّ)¹⁸⁷ “Hz Muaz (r.a) Hz. Peygamber ile beraber yatsı namazını kılmakta ardından kabilesinin yanına dönerek onlara yatsı namazını kıldırırmaktaydı. Bu durumda onun kıldığı bu namaz nafile konumunda iken cemaat yatsı namazının farzını kılmaktaydı.”

Delalet yönü: Bu hadis, nafile namaz kılan bir imamın arkasında farz namaz kılınmasının caiz olduğuna ve cemaatin niyetinin, imamın niyetinden farklı olmasının caiziyetine delildir.¹⁸⁸

Et-Tecrid kitabında şöyle yer almaktadır: “Caiz olmayan; zahiri, görünür eylem farklılığı nedeniyle farz namazların, küsüf ve cenaze namazı kılan bir imamın arkasında kılınmasıdır. Bunun gibi öyle namazını kılan bir imamın arkasında akşam namazı ve sabah namazını kılan bir imamın arkasında da öğle namazının kılınması zahiri eylem farklılığı nedeniyle caiz değildir.”¹⁸⁹

Ayrıca et-Tecrid kitabında şu ifade de bulunmaktadır: “Zahiri eylemleri, imamın eylemleri ile aynı olan bütün namazlar sahihtir. Bu, farz namaz kılan bir imamın arkasında nafile namaz kılınabileceği anlamına gelir”¹⁹⁰

¹⁸⁶ İbnü Recep, **el-Hanbeli, Fethu'l-Bârî** c:IV, s:230.

¹⁸⁷ **Müslim**, Namaz, 36.

¹⁸⁸ El-Kârî, M. A. A. M. N., (2002). **Mirkatu'l-Mefatih şerh Mişkatu'l-Mesabih**, Beyrut, Lübnan, Daru'l-Fikr, c:IV, s:114.

¹⁸⁹ Kaddûrî, A., (2006). **et-Tecrid**, Mekez ed-Dirasati'l-Fıkhiyye ve'l-İktisadiyye, Muhammed Ahmed Sirac, Ali Cuma Muhammed, Kahire, Daru's-Selam, c:II, s:829

¹⁹⁰ Kaddûrî, **et-Tecrid**, c:II, s:834

3.7.3 Râfî'nin Tercihi

İmam Râfî bu konudaki görüşü; zahiri eylem birliği bulunması halinde imama uyulabileceği yönünde olup şöyle demiştir: “İmam ve ona uyan kişinin kıldıkları namazların eylemleri farklı olsa bu namaz caiz olur mu? Başka bir ifadeyle cenaze ve küsûf namazı kılan bir imama farz namaz kılmak isteyen bir kişi uysa bu namaz caiz olur mu? Bu konunun iki yönü bulunmakta olup bunlardan en doğrusu (el-esah) kitapta geçtiği üzere; ikisi arasındaki eylem farklılığı nedeniyle bu namaz caiz değildir. el-Kaffal’dan aktarıldığına göre bu namaz caizdir. Çünkü buradaki iktidadan amaçlanan daha fazla sevap elde etmek olup herkes namazının gereklerini yerine getirmektedir.”¹⁹¹

3.7.4 Çıkarım

Konunun incelenmesinin ardından, imamın bu mesele hakkında; zahiri namaz eylemlerinin farklılığı nedeniyle farklı bir namaz kılan imama uyulamaz diyenlerin görüşünü tercih ettiği ortaya çıkmıştır.

Nevevî de Râfî gibi görüş bildirmiş ve şöyle demiştir: “Farz namaz ile cenaze ya da küsûf namazı gibi, eylemleri birbirinden farklı olması durumunda, sahih olan görüşe göre / sahih olan bu namaz arkasında kılınan diğer namaz sahih olmaz.”¹⁹²

3.8 Cemaatin Namazda İmamın Önünde Durması

3.8.1 Konunun Açıklaması

İmam ve cemaatin yön birliğine rağmen imama uyan kişi imamın önüne geçse ya da yönleri farklı olsa bu namaz caiz olur mu?

¹⁹¹ Râfî, *Fethu'l-Aziz bi'Serhi'l-Veciz*, c:IV, s:370

¹⁹² Nevevî, *Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, s:124

3.8.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri

3.8.2.1 Fakihlerin görüşleri

Fakihler, bu konuda iki farklı görüş bildirmişlerdir.

- 1) Cemaat, imamın önüne geçemez. Mendup olan imamdan az geride durmasıdır. İmamın önüne geçerse namazı sahih olmaz. Bu şart, Hanefî¹⁹³, Şâfiî¹⁹⁴ ve Hanbelî¹⁹⁵ mezheplerinin cumhuruna ait bir görüştür. Hanefî ve Şâfiîler, cemaatin imamla aynı yönde olmaması halinde buna cevaz vermişlerdir. Ancak imam ve cemaat aynı yönde durması halinde imamın önüne geçemez. Mescidin dar olması gibi zorunlu haller dışında önüne geçmesi mekruhtur.
- 2) Bu Mâlikîlerin görüşüdür. Herhangi bir zorunluluk olmaması halinde cemaatin imamın önüne geçmesi mekruhtur. Mescidin dar olması gibi zorunlu bir nedenden ötürü imamın önüne geçmesi ise mekruh olmaksızın caizdir.¹⁹⁶

3.8.2.2 Fakihlerin delilleri

- 1) Birinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

İbn Abbas'tan rivayet edilen hadisi delil olarak sunmuşlardır: “Bir gece teyzem Meymûne'nin yanında kaldım. Nebi (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) geceleyin kalkarak asılı duran su tulumunu alarak ondan abdest aldı. (burada abdest alma şeklini anlatmış) ardından şöyle demiştir: Ben de kalktım ve onun yaptığı gibi yaptım. Daha sonra gelerek onun sol tarafına durdum. O, elimden tutarak beni arkasından sağ tarafına çevirdi. Bu şekilde Resûlullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)'in tam onüç rek'ât namaz kıldı...)¹⁹⁷

¹⁹³ Zayle'î, *Tebyinu'l-Hekaik- Zay'leî mea Haşiyetu's-Şelebi*, c:I, s:250

¹⁹⁴ Nevevî, *el-Mecmu şerhu'l-Muhezzeb*, (maa tekmileti's-Sübki ve'l-Mutî), es-Sübki ve el-Mutî, c:IV, s:299, Şirbîni, H., *Muğni'l-Muhtac ila Marifeti Meanî Alfazi'l-Minhac*, c:I, s:245

¹⁹⁵ El-Hanbelî, A., (Merdâvî), *el-İnsaf fi Marifeti'r-Racih mine'l-Hilaf*, Dar İhyau't-Turasi'l-Arabi, c:II, s:197

¹⁹⁶ Adevi, *Haşiyetu'l-Adevî ala şerhi Kifayeti't-Talibi'r-Rebbani*, c:I, s:306-307

¹⁹⁷ *Müslim*, Namaz, 26

Delalet yönü: Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) onu, arka tarafından sağ tarafına çevirmiştir. Hâlbuki ön tarafınadan çevirmesi daha kolaydı. Bu durum, imama uyan kişinin imamın önüne geçmesinin caiz olmadığına delildir.¹⁹⁸

2) İkinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

İkinci görüşü savunanlar da birinci görüşü savunanların sunduğu aynı delili yani ibn Abbas'ın rivayet ettiği yukarıda geçen hadisi sunmuşlardır. Bunlara göre mekruh olmasının illeti, imamın başına, namazı bozacak birşeyin gelmesi halinde cemaatin bundan haberdar olamama ihtimalidir.¹⁹⁹

3.8.3 Râfî'nin Tercihi

İmam Râfî'nin bu konuda savunduğu görüş; imama tabi olan cemaatin, imamın önüne geçemeyeceği yönündedir. Kendisinin bu konudaki ifadesi şöyledir: “İmam ve cemaat Kabe'nin içinde namaza dursalar.... Burada, her yön kible olması nedeniyle imam ile ona uyan cemaatin yön birliği olması ve olmaması halinde de caizdir. Ardından yönleri aynı taraf istikametinde olsa ve iktida eden kişi sırtını imamın yüz tarafına çevirse ilk iki görüşün hükmü geri döner çünkü o yönlerini döndükleri duvara daha yakındır. Eğer yön istikameti değişirse ve imama uyan kişi, yönünü döndüğü duvara imamın yönünü döndüğü duvardan daha yakın olursa daha açık (el-ezhar) görüşe göre caiz değildir. Yönleri birleşse ve daha yakın olsa daha açık (el-ezhar) görüşe göre caizdir. Çünkü yönlerin değişmesi mesafenin farklı olmasından daha önemlidir. Bu durumda onun yakınlığına bakmaktan başka çare yoktur.”²⁰⁰

3.8.4 Çıkarım

Konunun incelenmesinin ardından, imamın bu mesele hakkındaki tercihinin; “imama uyan kişinin, imamın önünü geçmesi caiz değildir, ancak bu ikisinin yönleri değişirse caizdir ” diyenler yönünde olduğu ortaya çıkmıştır.

¹⁹⁸ Tahtâvî, *Haşiyetu't- Tahtâvî ala Meraki'l-Felah şerh Nuru'l-İdah*, s:206

¹⁹⁹ Adevî, *Haşiyetu'l-Adevî ala şerhi Kifayeti't-Talibi'r-Rebbani*, c:I, s:307

²⁰⁰ Râfî, *Fethu'l-Aziz bi'Şerhi'l-Veciz*, c:IV, s:339

Nevevî de Râfî gibi aynı yönde görüş bildirmiş ve şöyle demiştir: “İmama uyan kişi imamın önüne geçemez, eğer geçerse namaz batıl olur. Burada yan yana olmaları zarar vermez. Ancak az geride olması menduptur. Mescidi haramda, Kabenin etrafında daire şeklinde durulmaktadır, bu durumda imamın döndüğü kabe duvarı dışında başka bir taraftan kabe’ye daha yakın olması problem değildir. Aynı zamanda kabe’nin içinde dursalar ve yönleri değişse gene problem bulunmamaktadır.”²⁰¹

²⁰¹ Nevevî, **Minhacu’t-Talibin ve Umdetu’l-Muftin**, s:121-122

4. İMAM RÂFÎ'NİN İMAMLA İLGİLİ MESELELERDEKİ TERCİHLERİ

4.1 Fâsık Bir Kimsenin İmamlığı

4.1.1 Konunun Açıklaması

Namaz kılacaklar arasında daha layık insanlar olmasına rağmen imamlığa fâsık bir insanın geçmesi halinde bu imamet doğru ve sahih olur mu?

4.1.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri

4.1.2.1 Fakihlerin görüşleri

Fakihler, bu konuda iki farklı görüş bildirmişlerdir:

- 1) Fâsık insanın imamlığı sahihtir. Bu görüş Hanefî,²⁰² Mâlikî²⁰³ ve Şâfiî²⁰⁴ mezheplerinin cumhuruna aittir.
- 2) Bu ikinci görüş Hanbelîlere ait olup bu konuda onların iki farklı görüşü bulunmaktadır. Birincisi, Şahsın fâsıklığı gerek itikadi ve gerekse eylem yönünde olsun fâsık insanın imamlığı sahih değildir. Hanbelîlerin çoğunluğunun görüşü bu yöndedir. Diğer görüş ise imamlığı sahihtir ancak mekruhtur.²⁰⁵

4.1.2.2 Fakihlerin delilleri

- 1) Birinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği hadise göre Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: (صلوا خلف كل بر وفاجر، وصلوا على كل بر وفاجر، واجاهدوا مع كل بر)

²⁰² Cessâs, *Ahkamu'l-Kur'ân*, c:I, s:70, Kâsânî, *Bedaiu's-Sanii fi Tertibi's-Şerai*, c:I, s:156

²⁰³ Nefrâvî, *el-Fevakihu'd-Devani ala risaleti İbn ebi Zeyd el-Kayrevani*, 14c:XI, s:239, El-Ebi el-Ezherî, *Cevâhiru'l-İklil Şerh Muhtasar Halil*, c:I, s:78

²⁰⁴ Büceyremî, S., (1995). *Haşiyetu'l- Büceyremî ala'l-Hatip*, Daru'l-Fikr, c:II, s:112

²⁰⁵ Merdâvî, *el-İnsaf fi Marifeti'r-Racih mine'l-Hilaf*, c:II, s:252-253

(وفاجر)²⁰⁶ “İyi olsun fâsık olsun her müslümanın arkasında namaz kılın. İyi olsun fâsık olsun her müslümanın cenaze namazını kılın. İyi olsun fâsık olsun her müslüman komutanla cihat edin.”

Delalet yönü: Fâsık kişinin imamlığı, asıl üzerine kıyas yapılır. Başka bir ifadeyle kendisi kıldığı zaman namazı sahih olan kişinin başkasına kıldırıldığı zaman da sahih olur. Bu sıhhat derecesinden başka bir dereceye ancak güçlü bir delille intikal edilebilir.²⁰⁷

2) İkinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Hanbelî mezhebinin ilim insanlarının çoğunluğuna (cumhur) göre bu imamlığın sahih olmamasının delili, Cabir b. Abdullah’ın rivayet ettiği şu hadistir: Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hutbesinde bize şöyle buyurdu: (...ألا لا تؤمن)²⁰⁸ (امرأة رجلا، ولا يؤم أعرابي مهاجرا، ولا يؤم فاجر مؤمنا، إلا أن يقهره بسلطان، يخاف سيفه وسوطه) “...Bilmiş olun ki, hiçbir kadın hiçbir erkeğe namaz kıldırıamaz. Hiçbir bedevî hiçbir Muhâcire imam olamaz. Hiçbir fâsık, hiçbir Mü’mine namaz kıldırıamaz. Ancak fâsık zor kullanır, Mü’mine de onun kılıcından ve sopasından korkarsa Mü’mine ona uyar.”

Delalet yönü: Öyle birisinin arkasında kılınan namaz sahihtir ancak mekruhtur görüşünü savunanlar ise; Hz. Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) Ebû Zer’e (r.a) söylediği şu ifadeleri kanıt olarak sunmuşlardır: (كيف أنت إذا كانت عليك أمراء يؤخرون) الصلاة عن وقتها؟ قال: قلت: فما تأمرني؟ فقال: صل الصلاة في وقتها. فإن أدركتها معهم فصل فإنها لك نافلة)²⁰⁹ “Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bana; “Namazları geciktirerek kılan idareciler başına geldiğinde ne yaparsın? Diye sordu. Ben de ne yapmamı emredersiniz dedim. O zaman Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), “namazları vaktinde kıl, onlarla beraber kılman gerektiğinde tekrar kıl, bu senin için nafîle yerine geçer” buyurdular.

²⁰⁶ Dârâkutni, (2004). **Sünen Dârâkutni**, thk. Şaub Arnavut, H. A. Ş. A. H. A., Beyrut, Lübnan, Muessestü’r-Risale, lar, c:II, s:404, Bayhekî, A., **el-Husrevcirdi el-Harasani**, 1424-2003, es-Sünenü’l-Kübra, thk. Ata, M. A., intihar eden kişinin cenaze namazı, Beyrut, Lübnan, Daru’l-Kütüpi’l-İlmiyye, c:IV, s:19

²⁰⁷ El-Yemeni, M., (Şevkânî), (1993). **Neylu’l-Avtar**, thk. İsamuddin es-Sababti, Mısır, Daru’l-Hadis, c:II, s:31

²⁰⁸ **İbnü Mâce**, ktp: farz ve sünnet namazlar, bab: Cumanın farziyeti, c:I, s:343, h: 1081

²⁰⁹ **Müslim**, Mescitler, 41

Delalet yönü: Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Ebû Zer’e (r.a) fâsık bir insanın arkasında namaz kılmaya cevaz vermiştir. Allah Rasûlü’nün (sallallahu aleyhi ve sellem) buna cevaz vermesi konunun haram olmasınadan mekruh olmasına yönlendirmiştir.²¹⁰

4.1.3 Râfî’nin Tercihi

İmam Râfî’nin bu konudaki tercihi; fâsık insanın imamlığının mekruh olmakla beraber caiz olduğu yönündedir. Kendisi bu konuda şöyle demiştir: “Fâsık insana iktida etmenin caiz olduğu yönünde Ahmed’den iki rivayet bulunmaktadır. En doğru (el-esah) olanı yasak olması yönünde olup biz, (صلوا خلف كل بر وفاجر) “Her iyi ve facir insanın arkasında namaz kılın” rivayetine binaen onun mekruh olduğunu belirterek cevazı yönünde hüküm verdik. Ehli bidat insanlara iktida etmenin mekruh olduğuna kıyas ederek, fâsık insanın arkasında namaz kılmanın mekruh olduğuna delil gösterilebilir.”²¹¹

4.1.4 Çıkarım

Konunun incelenmesinin ardından, imamın bu mesele hakkındaki tercihinin; mekruh olmakla beraber fâsık insanın arkasında namaz kılmanın caiz olduğu yönünde görüş bildirdiği ortaya çıkmaktadır.

Nevevî de Râfî gibi aynı yönde görüş bildirmiş ve şöyle demiştir: “Fâsık insanların ve zalim idarecilerin arkasında namaz kılmanın sahih olduğuna delalet eden çok sayıda hadis bulunmaktadır. Mezhep âlimlerimiz, fâsık insanın arkasında namaz kılınabilir, haram değildir ancak bu mekruhtur demişlerdir.”²¹²

Bu görüş, İbn Hacer el-Hestemi’nin, Tuhfatü’l-Muhtac adlı eserinde tercih ettiği görüştür.²¹³

²¹⁰ Tenûhî, *el-Mumti fi şerhi’l-Mukni*, c:I, s:471

²¹¹ Râfî, *Fethu’l-Aziz bi’Şerhi’l-Veciz*, c:IV, s:330-331

²¹² Nevevî, *el-Mecmu şerhu’l-Muhezzeb*, (maa tekmileti’s-Sübki ve’l-Mutî), es-Sübki ve el-Mutîi, c:IV, s:253

²¹³ Heytemî, *Tühfetu’l-Muhtac fi Şerhi’l-Minhac*, c:II, s:294

Aynı zamanda bu görüş, er-Remlî'nin de Nihayetü'l-Muhtac kitabında kabul ettiği görüştür.²¹⁴

4.2 Eşcinsel Bir Kimsenin İmamlığı ve Daha Sonra Namazın Kazası

4.2.1 Konunun Açıklaması

Eşcinsel bir kimsenin kıldırıldığı namaz geçerli midir? Bu kimsenin eşcinsel olduğu namazı kılmadan önce ya da kıldıktan sonra öğrenilmesi halinde namazın iadesi gerekir mi?

Burada eşcinsel kelimesini tanımlamak gerekmektedir. Arapçası hunsa (الْخُنْثَى) olan kelimenin aslı, yemekten istenen tadın alınamamasını ifade etmesi için hanese't-taam (خَنْثَ الطَّعَامِ) şeklinde kullanılmıştır.²¹⁵ Şâfiî şöyle demiştir: “Hunsa; bir kimsenin aynı anda erkeklik ve dişilik organına sahip olması ya da ne erkeklik ne de dişilik organının bulunmaması ve sadece küçük abdestini yapmasına imkân sağlayan bir organa sahip olmasıdır.”²¹⁶

4.2.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri

4.2.2.1 Fakihlerin görüşleri

Fakihler, bu konuda iki farklı görüş bildirmişlerdir

- 1) Eşcinsel bir kimse erkeklere imamlık yapamaz. Aynı zamanda, kendisinin kadın olma ve ona uyan kişinin de erkek olma ihtimalinden dolayı kendisi gibi eşcinsel olan başkalarına da imamlık yapamaz. Fakat Hanefî,²¹⁷ Şâfiî²¹⁸ ve Hanbelîlere²¹⁹ göre eşcinsel birisi mekruh olarak ve mekruh olmaksızın kadınlara imamlık

²¹⁴ Ramlî, *Nihayetü'l-Muhtac ile Şerhi'l-Minhac*, c:II, s:179

²¹⁵ Dusûkî, *Haşiyetu'd-Dusûkî ala'ş-Şerhi'l-Kebir*, c:IV, s:489

²¹⁶ Mâverî, *el-Hâvî'l-Kebir*, c:VIII, s:163

²¹⁷ İbn Abdin, *Haşiyetu İbn Abidin*, c:I, s:380

²¹⁸ Nevevî, *Ravzatu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, c:VII, s:29, İbnü Muflih, İ. B., (1997). *el-Mubdi fi Şerhi'l-Mukni*, Beyrut, Lübnan, Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye, c:II, s:82

²¹⁹ Merdâvî, *el-İnsaf fi Marifeti'r-Racih mine'l-Hilaf*, c:II, s:265

yapabilir. Çünkü o kişinin amacı kadın olmaktır ve bu nedenle kadınlara imamlık yapabilir.

- 2) Eşcinsel bir kimse ne erkeklere ne de kadınlara imamlık yapamaz. Çünkü erkeklik, imametın sıhhat şartlarından birisidir. Bu nedenle, imamlık yapacak bir erkek olmasa bile eşcinsel birisi kendisi gibi eşcinsel kimselere de namaz kıldıramaz. Bu Mâlikî mezhebinin görüşüdür.²²⁰

Dekâik kitabında; daha evla olanı yasaklanmasıdır denmiştir. “Bir kimse bilmeden böyle birisinin arkasında namaz kılsa ve daha sonra onun eşcinsel olduğunu öğrense o namazı iade etmesi gerekir.”²²¹ Erkek bir kimse, ne kadın ne de eşcinsel birisinin arkasında namaz kılamaz.

Mâverdi konuda şöyle demiştir: “Bu görüş doğrudur. Bu nedenle bir erkek, kadının arkasında namaz kılamaz, kılsa iade etmesi gerekir.”²²²

4.2.2.2 Fakihlerin delilleri

- 1) Birinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Ümmü Veraka binti Abdullah b. el-Hâris el-Ensârî’den gelen rivayete göre; Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), kendine, ev ahalisine namaz kıldırmasını emretmiştir. Kendisinin bir müezzini bulunmakta ve ev ahalisine namaz kıldırmaktaydı.²²³

Delalet yönü: Yukarıda geçen hadis, bir kadının kendi ev ahalisine namaz kıldırmasının caiz olduğuna delildir. Rivayette geçtiği üzere bu hanım sahabenin yaşlı erkek bir müezzini de bulunmakta idi. Hadisten anlaşıldığı üzere bu hanım sahabe oğluna, kadın hizmetçisine ve bahsi geçen bu erkeğe imamlık etmektedir.²²⁴

²²⁰ El-Maliki, M. M., (1996). **et-Tac ve’l-İklil li’Muhtasar Halil**, Daru’l-Kütüpi’l-İlmiyye, c:II, s:92, Ebi el-Ezherî, **Cevâhiru’l-İklil**, c:I, s:78

²²¹ El-Hanbeli, B. M., (1993). **Dekaiku uli’n-Nuha li’şerhi’l-Munteha**, Alemu’l-Kütüp, c:I, s:275

²²² Mâverdi, **el-Hâvî’l-Kebir**, c:II, s:326

²²³ Ahmed, **Müsned**, 4c:V, s:255,

²²⁴ San’ânî, **Sübülü’s-Selam**, c:II, s:35

2) İkinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: (لَنْ يَفْلَحَ قَوْمٌ وَلَوْ أَمْرَهُمْ) “İşlerini kadınlara teslim eden topluluklar asla iflah olmazlar.”²²⁵(امراًة)

Delalet yönü: İmamlık yapacak erkek bulunsun ya da bulunmasın kadın imamlık yapamaz. Çünkü imamlık dinde çok şerefli bir vazife olup aynı zamanda o Müslümanların şeriatı arasında yer almaktadır.²²⁶

4.2.3 Râfî'nin Tercihi

İmam Râfî bu konuda; eşcinsellerin imamlık yapamayacakları ve namaz kıldıktan sonra imamın gerek eşcinsel olduğu anlaşılması gerekse hareketlerinden ötürü anlaşılabilmesi durumunda kıldığı namazı iade etmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Kendisi bu konuda şöyle demiştir: “Eğer bir erkek, eşcinsel bir imama uysa ve namazdan sonra imamın eşcinsel olduğu ortaya çıksa bu namaz geçerli olmaz, bu nedenle de o namazı kaza yapması gerekir. Kaza yapmasa ve imamın erkek olduğu anlaşılrsa bu durumda kaza düşer mi? Bu konuda iki görüş bulunmaktadır. Birisi evet kaza yapması gerekmez derken daha açık (el-ezhar) olan diğer görüş namazı kaza etmesi gerekir, zira imamın durumundan şüphe etmesi nedeniyle aslında ona uymaması gerekirdi görüşünü savunmaktadır. Bahse konu bu şüphe ve tereddüt, namazın sıhhatine mani olmaktadır. Sıhhatli olmaması da o namazın kazasını gerektirmektedir.”²²⁷

4.2.4 Çıkarım

Konunun incelenmesinin ardından, imamın bu mesele hakkındaki tercihinin; “Kaza yapması gerekir, zira baştan o imama uymaması gerekirdi” diyen görüşü savunanlar yönünde olduğu ortaya çıkmıştır.

²²⁵ Buhârî, Magazi, 83

²²⁶ Nefrâvî, el-Fevakihu'd-Devani ala risaleti İbn ebi Zeyd el-Kayrevani, c:I, s:514

²²⁷ Râfî, Fethu'l-Aziz bi'Şerhi'l-Veciz, c:IV, s:324

Nevevî de Râfî gibi aynı yönde görüş bildirmiş ve şöyle demiştir: “Eşcinsel birisinin arkasında namaz kılsa ve daha sonra o kişinin erkek olduğu anlaşılrsa daha açık (el-ezhar) olan görüşe göre gene de o naması kaza etmesi gerekir.”²²⁸

4.3 Namazda Kiracının Ev Sahibine İmamlık Yapması

4.3.1 Konunun Açıklaması

Ev sahibi ve kiracı bir araya geldiğinde namaz için hangisi imam olur?

4.3.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri

4.3.2.1 Fakihlerin görüşleri

Fakihler, bu konuda iki farklı görüş bildirmişlerdir:

- 1) Kiracının imamlık yapması daha evladır. Bu görüş Hanefî,²²⁹ Mâlikî²³⁰ ve Hanbelîlerin²³¹ görüşüdür. Aynı zamanda Şâfî mezhebinin iki görüşünden birisi bu yöndedir.²³²
- 2) Ev sahibinin imamlık yapması daha evladır. Bu, Şâfî mezhebinin diğer görüşüdür.²³³

4.3.2.2 Fakihlerin delilleri

- 1) Birinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Kiracı, evden faydalanma hakkını elinde tutan kişidir. İsterse ev sahibinin eve girmesine engel olabilir.²³⁴

²²⁸ Nevevî, *Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 122

²²⁹ Zayle'î, *Tebyinu'l-Hekaik şerh Kenzu'd-Dekaik ve Haşiyetu's-Şelebi*, c:I, s:134

²³⁰ Harşî, *Şerh Muhtasar Halil*, c:II, s:42

²³¹ Fetûhi, *Meunatu Uli'n-Nuha şerhu'l-Munteha*, c:II, s:365

²³² Nevevî, *Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 357

²³³ Nevevî, *Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 357

²³⁴ Fetûhi, *Meunatu Uli'n-Nuha şerhu'l-Munteha*, c:II, s:365.

2) İkinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Ev sahibi evde tasarruf etme hakkını elinde bulunduran kişidir. Bu hak yararlanma hakkından daha evladır.²³⁵

4.3.3 Râfî'nin Tercihi

İmam Râfî bu konuda; kiracının imam olması ev sahibinin imam olamasından daha evladır görüşünü tercih etmiştir. İmam bu konuda şöyle demiştir: “Ev sahibi ve kiracı bir araya geldiğinde hangisinin imam olması daha evlâdır sorusu hakkında el-Kâdî Rûyânî'nin ve diğerleri iki cevap aktarmışlardır ki kitapta zikredildiği üzere bunlardan daha doğru (el-esah) olanı; kiracının imamlık yapmasıdır. Çünkü faydalanma hakkı ona aittir. Diğer cevap ise ev sahibinin imamlık yapması daha doğrudur, çünkü evdeki tasarruf hakkı ona aittir.”²³⁶

4.3.4 Çıkarım

Konunun incelenmesinin ardından, imamın bu mesele hakkındaki tercihinin; “kiracının imamlık yapması daha evladır” diyenler yönünde olduğu ortaya çıkmıştır.

Nevevî de imam Râfî'nin görüşünü savunmuş ve şöyle demiştir: “Daha doğru (el-esah) olan görüş kiracının imamlık yapmasıdır.”²³⁷

4.4 Cuma Namazının Edâsı İçin Bulunması Gereken Sayı

4.4.1 Konunun Açıklaması

Cuma namazının sıhhati için bulunması gereken cemaat sayısı nedir? Namazı kıldıran imam bu sayıya dâhil midir?

²³⁵ Şirbînî, H., *Muğni'l-Muhtac ila Marifeti Meanî Alfazi'l-Minhac*, c:I, s:488.

²³⁶ Râfî, *Fethu'l-Aziz bi'Şerhi'l-Veciz*, c:IV, s:337.

²³⁷ Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, s:40.

4.4.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri

4.4.2.1 Fakihlerin görüşleri

Fakihler, bu konuda aşağıdaki görüşleri bildirmişlerdir.

- 1) Cuma namazı imam hariç üç kişiden oluşan bir cemaat grubuyla edâ edilebilir. Bu görüşü Hanefî mezhebi savunmuştur.²³⁸
- 2) Cuma namazının sıhhati için imam hariç on iki erkek bulunması gerekir. Bu görüşü Mâlikî mezhebi savunmuştur.²³⁹
- 3) Cuma namazı imam dâhil mukim olan kırk kişi olmadan kılınmaz. Bu görüşü Şâfiî mezhebi savunmuştur. Rûyânî'nin aktardığı bir görüşe göre de imam bu sayının dışındadır.²⁴⁰ Ahmed'den rivayet olunan yaygın bir görüşe göre imamla beraber kırk kişi bulunması gerekir.²⁴¹
- 4) Hanbelîler, Cuma namazı kılması farz olan kırk kişinin katılımıyla kılınabilir görüşünü savunmuşlardır. Başka bir rivayette ise elli kişi derken diğer bir rivayette üç kişi demektedir.²⁴²
- 5) Ahmed'den aktarılan bir rivayette ise Cuma namazı imam hariç iki kişi ile kılınabilir demektedir. Ayrıca Ebû Yusuf ve daha başkaları da bu görüşü savunmuşlardır.²⁴³

²³⁸ Kâsânî, **Bedaiu's-Sanii fi Tertibi's-Şerai**, c:I, s:268.

²³⁹ Dusûkî, **eş-Şerhu'l-Kebir**- Dirdîr ve Haşiyetu'd-Dusûkî, c:I, s:377.

²⁴⁰ İbn el-Muhâmili, A., (1995). **el-Lübab fi'l-Fıkhi's-Şâfiî**, thk. El-Ömeri, A., Medine-i Münevvere, Daru'l-Buhari, s:121, Nevevî, **Ravzatu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin**, c:II, s:7, İbnü'r-Rif'a, A. N., (2009). İbnü'r-Rif'a olarak tanınır, Kifayetu'n-Nebih fi şerhi't-Tenbih, thk. M. M. S. B., Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye, c:IV, s:305.

²⁴¹ İbn Kudâme, **el-Mugni**, c:II, s:243.

²⁴² El-Hasan, M., (Kelvezânî), (2004). **el-Hidaye ala Mezhebi'l-İmam ebi Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybani**, thk. El-Fahl, A. H. M. Y., Muessesetu Giras, c:I, s:110.

²⁴³ Serahsî, **el-Mabsut**, c:II, s:43, Tahtâvî, Muhtasar İhtilafu'l-Ulema, c:I, s:330, Nevevî, **el-Mecmu şerhu'l-Muhezzeb**, (maa tekmileti's-Sübkî ve'l-Mutî'i), es-Sübkî ve el-Mutîi, c:IV, s:504, İbn Kudâme, **el-Mugni**, c:II, s:243-244

4.4.2.2 Fakihlerin delilleri

1) Birinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ) ²⁴⁴ (ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ) “Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.”

Delalet yönü: Buradan, namaza çağıran kişinin (müezzinin) ve imamın sanki bu hitabın dışında olduğu izlenimi çıkmaktadır. Bu durumda (فاسعوا) koşun ifadesi çağrıyı duyan herkese yöneliktir. Bu hitap bu şekliyle çoğul bağlamında kullanılmıştır. Arap dilinde çoğulu ifade eden en az sayı üçtür. Bu durumda çağrıya üç kişi icabet eder ve namazı kılsa ayetin zahiri anlamına göre namaz edâ edilmiş sayılır.²⁴⁵

2) İkinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Cabir b. Abdullah şöyle demiştir: (بينما نحن نصلي مع النبي صلى الله عليه وسلم إذ أقبلت غير تحمل) طعاما، فالتفتوا إليها حتى ما بقي مع النبي صلى الله عليه وسلم إلا اثنا عشر رجلا، فنزلت هذه الآية: {وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا} ²⁴⁶ “Biz Hz. Peygamberle (sallallahu aleyhi ve sellem) birlikte namaz kılarken gıda maddesi taşıyan bir kervan geldi. Bunun üzerine cemaat kervanın yanına gitti ve geride Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ile birlikte sadece on iki kişi kaldı. Bunun üzerine “onlar, bir ticaret veya eğlence görseler hemen dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar” (Cuma 11) ayeti nazil oldu.

²⁴⁴ Cuma 6c:II, s:9

²⁴⁵ İbn Maze, El-Hanefi, B. M., (2004). *el-Muhitu'l-Burhani fi'l-Fıkhi'n-Nu'mâni*, thk. El-Cündi, A. S., Beyrut, Lübnan, Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye, c:II, s:71

²⁴⁶ *Buhârî*, Cuma, 32

Delalet yönü: Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) hutbe verirken insanların yanından ayrılmasının ardından yanında sadece on iki erkek kalmıştır. Bu da Cuma namazının on iki kişi ile edâ edilmesinin cevazına delildir.²⁴⁷

3) Üçüncü görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Abdullah b. Ka'b şunu rivayet etmiştir: "Görme yeteneğini kaybetmesinin ardından babamı istediği yere ben götürürdüm. Cuma ezanını her duyduğunda Allah Esad b. Zurâre'ye rahmet eylesin derdi. Ben de ey babacığım, her Cuma ezanını duyduğunda Ebû Uname'ye rahmet etmene şaşıyorum dedim. O zaman bana şöyle dedi: Ey oğulcuğum o, Beni Beyada mevkiinde insanları toplayarak Medine'de ilk Cuma namazını kıldırın kişidir. Ben de o gün kaç kişiydiniz? Dedim. Bana, kırk erkektik diye cevap verdi."²⁴⁸

Delalet yönü: Bu hadis, Cuma namazının ancak o bölgede ikamet eden hür, kırk erkek ile edâ edilebileceğine delildir.²⁴⁹

4) Dördünca görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

İbn Kudâme, İmam Ahmed'in ez-Züheyr'den senedi ile şu hadisi rivayet ettiğini belirtmiştir: Ebû Hureyre'ye; Cuma namazı için kaç erkek gerekir diye sordum. O da Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), sahabenin sayısı elliye bulunca onları bir araya getirdi dedi."²⁵⁰

Delalet yönü: Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) sahabenin sayısı elli erkeğe ulaştığında onlara Cuma namazı kıldırmıştır. Bu da cumanın, namaza katılanların sayısı elli olduğu zaman farz olduğuna delalet eder.²⁵¹

²⁴⁷ Tenûhî, K., (2007). *Şerhu İbnü Naci et-Tenûhî ala metni'r-Risale*, thk. El-Mezidi, A. F., Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye, c:I, s:216

²⁴⁸ İbnü Hibbân, Muhammed b. Hibban Ahmed b. Hibban b. Muaz b. Mebed, et-Temimi ed-Darimi el-Büsti, 1414-1993, *Sahih İbnü Hibbân bi'tertib İbnü Belban*, thk. Şuayb Arnavut, Beyrut, Muessesetu'r-Risale, c:1V, s:477,

²⁴⁹ El-Fariki, M., (Şâî), (1980). *Hileyetu'l-Ulema fi marifeti Mezahibi'l-Fukaha*, thk. Yasin Ahmed İbrahim, Beyrut, Amman, Muessesetu'r-Risale, Daru'l-Arkam, b1, c:II, s:230

²⁵⁰ İbn Kudâme, *el-Mugni*, c:II, s:243

²⁵¹ İbn Kudâme, *el-Mugni*, c:II, s:243

5) Beşinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: (إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ)²⁵²
 “Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun.”

Delalet yönü: Koşun (فَاسْعَوْا) ifadesi çoğul bağlamında gelmiş olup bu sayı içine, üç adedi de girer.²⁵³ Gene, Ebû Derdâ'nın Allah Rasûlü'nden (sallallahu aleyhi ve sellem) rivayet ettiği aşağıdaki hadis de bu manaya işaret etmektedir: (مَا مِنْ ثَلَاثَةٍ فِي)²⁵⁴ “Bir köyde (yerleşim yerinde) üç kişi birlikte bulunur da namazı aralarında cemaatle kılmazlarsa, şeytan onları kuşatıp yener.”

4.4.3 Râfî'nin Tercihi

İmam Râfî bu konuda; Cuma namazı kırk kişi ile ede edilir ve imam da bu kırk kişi arasında sayılır görüşünü savunmuştur. Bu konuda kendisi şöyle demiştir: “Cuma namazı kırk kişiden az bir sayı ile edâ edilmez... et-Telhîs yazarı el-Kadîm'den; imam ve iki cemaat olmak üzere toplam üç kişiyle Cuma namazının edâ edilebileceğini aktarmış ancak Şafî alimlerinin çoğu bunu ispat etmemişlerdir.”²⁵⁵ Ayrıca kırk sayısına imamın dâhil veya hariç olması ile alakalı doğru (es-sahih) olan görüş el-Ahbar kitabından aktardığımıza göre imam kırk sayısına dâhil olup imamlarla diğerlerini birbirinden ayırmamaktadır.”²⁵⁶

4.4.4 Çıkarım

Konunun incelenmesinin ardından, imamın bu mesele hakkındaki tercihinin; “Cuma namazının, imam dâhil kırk kişi ile edâ edilir” diyen görüş yönünde olduğu ortaya çıkmıştır.

²⁵² Cuma 6c:II, s:9

²⁵³ İbn Kudâme, **el-Mugni**, c:II, s:244

²⁵⁴ Es-Secistânî, S., (Ebu Davud), (2009).Sünen ebu Davud thk. Arnavut, Ş. M. K. K. B., Dar Er-Risale el-İmiyye. Salah 47isnadını Nevevî, **el-Mecmu şerhu'l-Muhezzeb**, (maa tekmileti's-Sübkî ve'l-Mutî) kitabında tashih etmiştir, es-Sübkî ve el-Mutîi, c:IV, s:182, el-Bedru'l-Munir kitabında ibn el-Mulakkın tashih etmiştir, c:IV, s:386

²⁵⁵ Râfî, **Fethu'l-Aziz bi'Şerhi'l-Veciz**, c:IV, s:510-511

²⁵⁶ Râfî, **Fethu'l-Aziz bi'Şerhi'l-Veciz**, c:IV, s:516

Nevevî de Râfî gibi aynı yönde görüş bildirmiş ve şöyle demiştir: “Cuma namazı hür, akıl bâli, kırk erkekle edâ edilir. İmamın bu kırk kişinin dışında olması şart değildir.”²⁵⁷

²⁵⁷ Nevevî, **Minhacu’t-Talibin ve Umdetu’l-Muftin**, s:133-134.

5. İMAM RÂFİÎ'NİN NAMAZLA İLGİLİ FARKLI MESELELERDEKİ TERCİHLERİ

5.1 Abdesti Sıkışık Halde Namaz Kılınması

5.1.1 Konunun Açıklaması

Tuvaleti sıkışık halde namaz kılınır mı? Namaz vaktinin çıkmasından korkan birisi tuvaleti sıkışık halde kılması caiz midir?²⁵⁸

5.1.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri

5.1.2.1 Fakihlerin görüşleri

Fakihler, bu konuda iki farklı görüş bildirmişlerdir:

- 1) Tuvaleti sıkışık halde namaz kılmak mekruhtur. Bu görüş Hanefî²⁵⁹ ve Hanbelîlere²⁶⁰ aittir.
- 2) Tuvaleti çok sıkışan birisinin namazı geçerli olmaz. Bu görüşü Horasanlılar, Ebû Zeyd ve Şâfiî mezhebinden el-Mervezi savunmuştur.²⁶¹

5.1.2.2 Fakihlerin delilleri

- 1) Birinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

H. Aişe'nin (r.anhe) rivayet ettiği hadise göre Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: (لا صلاة بحضرة الطعام، ولا هو يدافعه الأخبثان)²⁶² “Yemek hazırlarken, büyük ve küçük abdest kişiyi sıkıştırırken namaz kılınmaz.”

²⁵⁸ İhtikane: tutmak, hapsetmek anlamındadır, El-İfriki, M. C., (İbn Manzûr), (1992). **Lisanu'l-Arap**, Beyrut, Dar Sadır, madde (حَقَن).

²⁵⁹ Aynî, Bedruddin, **el-Binaye Şerhu'l-Hidaye**, c:II, s:446.

²⁶⁰ Buhûtî, **Keşşafu'l-Kina an metni'l-İkna**, c:I, s:371.

²⁶¹ Nevevî, **el-Mecmu şerhu'l-Muhezzeb**, (maa Tekmileti's-Sübki ve'l-Mutî), es-Sübki ve el-Mutî, c:IV, s:105.

Delalet yönü: Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) büyük ve küçük abdest kişiyi sıkıştırırken namaz kılmayı yasaklamıştır. Buradaki yasak işin kerahet yönünden olup kişi sıkışık olmasına rağmen namazını kılsa âlimler, namazının geçerli olduğunda hemfikirdir.²⁶³

2) İkinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Abdullah b. el-Erkam şöyle rivayet etmiştir: Namaz için kamet getirildi. Orada bulunanlardan birisinin elinden tutularak öne geçirildi. Bu kişi kavminin imamlığını yapmakta idi. Kendisi şöyle dedi: Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle dediğini duydum; (إذا أقيمت الصلاة ووجد أحدكم الخلاء فليبدأ بالخلاء) “Namaz için kamet getirilmiş ve sizden birinizin de tuvalet ihtiyacı hâsıl olmuşsa önce tuvalet ihtiyacını gidersin.”²⁶⁴

Delalet yönü: Hadise göre, vakit çıksa bile namazdan hedeflenen daha büyük amacın gerçekleşmesi için ki o huşudur, önce tuvalet ihtiyacının giderilmesi gerekir.²⁶⁵

5.1.3 Râfî'nin Tercihi

Râfî'nin bu konudaki görüşü; tuvalet konusunda sıkışan birisinin namaz kılmasının mekruh olduğu yönündedir. Kendisi bu konuda şöyle demiştir: “...Bunlardan birisi de kişinin tuvalet ya da gaz konusunda sıkışmış olmasıdır. Bu durumda namaz kılmak mekruhtur. Kişi cemaati kaçırsa bile önce bu ihtiyacını gidermesi ve daha sonra namaz kılması müstehaptır. Zira Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bu konuda “Sizden biriniz tuvaleti sıkışırken namaz kılmasın” ve “Namaz için kamet getirilmiş ve sizden birinizin de tuvalet ihtiyacı hâsıl olmuşsa önce tuvalet ihtiyacını gidersin” buyurmuştur. Bu, namaz kılmak için geniş vakit bulunduğu durumlar içindir. Ancak tuvalet ihtiyacını giderdiğinde vaktin çıkma tehlikesi bulunması hâli ile ilgili et-Tehzib eserinde iki görüş belirtilmiş ve bunlardan daha açık (el-ezhar)

²⁶² Müslim, Mescitler ve namazgâhlar, 16

²⁶³ El-Hanbeli, (Zerkeşî), *Şerh ez-Zerkeşî ala Muhtasar el-Harkî*, c:I, s:206

²⁶⁴ Ed-Dahhak, M., (Tirmizî), (1975). *Sünen et-Tirmizî*, Taharat, , thk. Ahmed Muhammed Şakir ve diğerleri, Mısır, Mustafa el-Babi el-Halebi Matbaası, Tahara 108

²⁶⁵ İbnü Seyyedi'n-Nas, M. M. F., (1989). *en-Nefhu's-Şezi şerh Camiu't-Tirmizî*, thk. Ahmed Mabed Abdülkerim, Riyad, Suudi Arabistan, Daru'l-Asima, c:III, s:287

olanı, önce namazın kılınmasıdır. Diğer görüşe göre ise vakit çıksa bile önce tuvalet ihtiyacını giderir ve ardından namazı kaza eder.”²⁶⁶

5.1.4 Çıkarım

Konunun incelenmesinin ardından, imamın bu mesele hakkındaki tercihinin; “tuvalet konusunda sıkışık olan birisinin vakit çıkma tehlikesi hariç o şekilde namaz kılması mekruhtur” diyenler yönünde olduğu ortaya çıkmıştır.

Nevevî de Râfiî gibi aynı yönde görüş bildirmiş ve şöyle demiştir : “Bana göre böyle gereksiz yukarı doğru bakmak, sıkışık namaz kılmak ve yemek hazırlarken namaz kılmak mekruhtur.”²⁶⁷

5.2 Yatsı Namazının Tercih Edilen Son Vakti

5.2.1 Konunun Açıklaması

Yatsı namazının tercih edilen vakti, gecenin ilk üçte birlik zaman dilimine kadar mı yoksa fecir doğuncaya kadar mı devam eder?

5.2.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri

5.2.2.1 Fakihlerin görüşleri

Dört mezhebin fıkıh âlimleri; yatsı namazının, fecri sadık doğuncaya kadar kılınmasının caiz olduğu konusunda ihtilaf etmemişlerdir. Ancak hemfikir olmadıkları konu, zaruret durumları hariç hangi vakitten sonraya bırakılmamasının daha faziletli olduğu konusundadır. Eğer bir kişi imsaktan önce yeni müslüman olmuş ya da çocuk ergen olmuşsa bu durumda yatsı namazını kılması gerekir, demişlerdir²⁶⁸

Âlimler, bu konuda iki farklı görüş bildirmişlerdir:

²⁶⁶ Râfi, *Fethu'l-Aziz bi'Serhi'l-Veciz*, c:IV, s:309-310

²⁶⁷ Nevevî, *Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, s:109

²⁶⁸ Zerkeşî, *Şerh ez-Zerkeşî ala Muhtasar el-Harkî*, c:I, s:479.

- 1) Yatsı namazının tercih edilen son vakti gece yarısıdır. Bu görüş Hanefî mezhebinin görüşüdür.²⁶⁹
- 2) Yatsı namazının tercih edilen son vakti gecenin ilk üçte birlik zaman dilimidir. Bu görüş Mâlikî,²⁷⁰ Şâfiî²⁷¹ ve Hanbelî²⁷² mazhebinin yaygın görüşüdür.

5.2.2.2 Fakihlerin delilleri

- 1) Birinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Enes b. Malik şöyle rivayet etmiştir: Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) gece yarısına kadar erteleyip öyle kıldı ve ardından şöyle buyurdu: “İnsanlar namazlarını kıldılar ve uyudular ama sizler o namazı beklediğiniz sürece namazda sayılırsınız.”²⁷³

Delalet yönü: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) yatsı namazını gece yarısına kadar geciktirmiştir. Bu da onun bu saate kadar geciktirilmesinin caiz olduğuna delildir.²⁷⁴

- 2) İkinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Hz. Ebû Berze el-Eslemi şöyle demiştir; “Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) yatsı namazını gecenin ilk üçte birlik zaman dilimine kadar geciktirir ve ondan önce uyumayı kerih görürdü”²⁷⁵

Delalet yönü: Yatsı namazının daha önce geçtiği gibi zaruret durumları hariç gecenin yarısı ya da daha sonrası olsun gecenin ilk üçte birlik zaman diliminden sonraya geciktirilmemesi gerekir.²⁷⁶

²⁶⁹ Serahsî, **el-Mabsut**, c:I, s:145.

²⁷⁰ Harşî, **Şerh Muhtasar Halil**, c:I, s:213.

²⁷¹ Nevevî, **el-Mecmu**, c:III, s:39.

²⁷² Buhâtî, **Keşşafu'l-Kina an metni'l-İkna**, c:I, s:254.

²⁷³ **Buhârî**, Namaz vakitleri, 25, **Müslim**, Mescitler ve Namazgâhlar 39.

²⁷⁴ İbnü Bettâl, (2003). **Şerh Sahihu'l-Buhârî**, thk. Ebû Temim Yasir b. İbrahim, Suudi Arabistan, Riyad, Mektebtu'r-Rüşd, c:II, s:198

²⁷⁵ **Müslim**, Mescitler ve Namazgâhlar, 40.

²⁷⁶ El-İtyûbi, M., (Vellevî), (2005). el-Bahru'l-Muhit es-Seccac f, şerh, Sahihi'l-Şmam **Müslim** b. el-Heccac, Suudi Arabistan, Demmam, Dar İbnü'l-Cevzi, c:XIV, s:147

5.2.3 Râfî'nin Tercihi

Râfî'nin bu konudaki görüşü; yatsı namazının tercih edilen vaktinin gecenin ilk üçte birlik zaman dilimine kadar uzadığı yönündedir. Ancak fecr-i sadık doğuncaya kadar kılınması caizdir. Bu konuda kendisi şöyle demiştir: “Yatsı namazının vaktinin ne zamana kadar sürdüğü konusunda iki rivayet bulunmaktadır. Bunlardan daha doğru (el-esah) olanı Hz. Cebrail'in (a.s.) beyanına binaen gecenin ilk üçte birlik dilimi sonuna kadardır. İkinci görüş ise gece yarısına kadardır... sonra yatsı namazının kılınmasının caiz olduğu vakit ikinci fecir doğuncaya kadar devam eder.”²⁷⁷

5.2.4 Çıkarım

Konunun incelenmesinin ardından, imamın bu mesele hakkındaki tercihinin: “Yatsı namazının vakti, gecenin ilk üçte birlik zaman dilimi sonuna kadardır” diyenler yönünde olduğu ortaya çıkmıştır.

Nevevî de Râfî gibi aynı yönde görüş bildirmiş ve şöyle demiştir: ” Yatsı namazının vakti şafağın kaybolmasıyla başlar ve fecre kadar devam eder, ancak onun gecenin ilk üçte birlik zaman dilimi geçirilmeden kılınması tercih edilir.”²⁷⁸

5.3 Teravih Namazının Cemaatle Kılınması

5.3.1 Konunun Açıklaması

Teravih namazı cemaatle mi kılınır, yoksa herkes tek başına mı kılar?

5.3.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri

5.3.2.1 Fakihlerin görüşleri

Fakihler, bu konuda iki farklı görüş bildirmişlerdir:

²⁷⁷ Râfî, *Fethu'l-Aziz bi'Serhi'l-Veciz*, c:III, s:27

²⁷⁸ Nevevî, *Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, s:90

- 1) Mescitler işlevsiz hale gelmeyecekse teravih namazlarının evlerde kılınması menduptur. Bu görüş Mâlikîlere aittir.²⁷⁹
- 2) Teravih namazının cemaatle kılınması menduptur. Bu görüş Şâfiî²⁸⁰ ve Hanbelî²⁸¹ mezheplerine aittir.

5.3.2.2 Fakihlerin delilleri

- 1) Birinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Zeyd b. Sabit'in rivayet ettiği hadiste Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: (ما زال بكم صنيعكم حتى ظننت أنه سيكتب عليكم بالصلاة في بيوتكم، فإن خير)²⁸² “O kadar yapmaya devam ettiniz ki size farz kılınacak zannettim. Bu namazı evlerinizde kılınız. Farz namazlar hariç kişinin en hayırlı namazı evinde kıldığı namazıdır.”

Delalet yönü: Bu metin sahih, genel ve âm bir nas olup konu ile çelişmez. Âlimler, nafile namazların teşri edilmesindeki hikmetin, farzları tamamlamak olduğunu ifade etmişlerdir.²⁸³

- 2) İkinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Teravih namazının cemaatle kılındığına dair Allah Rasûlü'nden (sallallahu aleyhi ve sellem) herhangi birşey sabit olmamıştır.”²⁸⁴ Ancak nafile namazla iki kısımdır: Bir kısmı cemaatle kılınması sünnet olanlar ki bunların cemaatle kılınması daha faziletlidir. Bu kısım içine cemaatle kılınması sünnet olan küsuf, husuf, bayram ve

²⁷⁹ Dusûkî, **Haşiyetu'd-Dusûkî ala's-Şerhi'l-Kebir**, c:I, s:315, El-Azheri, Z. M., (2003). Şerhu'z-Zürkânî ala Muvatta el-İmam Malik, thk. Taha Abdurraûf Sa'd, Kahire, Mektebetu's-Sakafeti'd-Diniyye, c:I, s:283

²⁸⁰ el-Ensari, Z., Esna'l-Metalib fî şerhi Ravzı't-Talib, c:I, s:200, Ramlî, **Nihayetu'l-Muhtac ile Şerhi'l-Minhac**, c:II, s:120

²⁸¹ Es-Suyûtî, M., (Rahîbânî), (1994). **Metalibu Uli'n-Nuha fî Şerhi Gayeti'l-Munteha**, el-Mektebû'l-İslami, c:I, s:545

²⁸² **Müslim**, Seferilik ve namaz, 29

²⁸³ Nevevî, Şerhu'n- Nevevî ala **Sahih Müslim**, c:VI, s:10

²⁸⁴ San'ânî, **Sübülü's-Selam**, c:II, s:10

benzeri nafilâ namazları girer ki teravih de bunlar arasındadır.²⁸⁵ Teravih namazını cemaatle kılan ilk kişi Hz. Ömer'dir. (r.a) Abdurrahman b. Abdulkari şöyle demiştir: Ömer b. Hattab ile bir ramazan gecesini mescide gittik ve insanları dağınık halde namaz kılarken bulduk. Bazıları tek başlarına bazıları ise beraber namaz kılıyorlardı. Ömer (r.a) “onları tek bir imam arkasında toplayasam daha iyi olacaktır” dedi ve insanları Ebi b. Ka'b arkasında topladı. Başka bir gece tekrar onunla beraber mescide gittiğimizde onları imamları arkasında namaz kılarken bulduk.²⁸⁶

5.3.3 Râfî'nin Tercihi

İmam Râfî'nin bu konudaki görüşü; teravih namazının sünnet olduğu ve cemaatle edâ edilmesinin daha faziletli olduğu yönündedir. Bu konuda şöyle demiştir: “Daha doğru olanı, teravihin cemaatle kılınmasının daha faziletli olduğudur. Çünkü Hz. Ömer b. Hattab (r.a) teravih namazını cemaatle kıldırması ve sahabe de buna onay vermiştir.²⁸⁷

5.3.4 Çıkarım

Konunun incelenmesinin ardından, imamın bu mesele hakkındaki tercihinin; “teravih namazının cemaatle edâ edilmesi daha faziletlidir” diyen görüş yönünde olduğu ortaya çıkmıştır.

Nevevî de Râfî gibi aynı yönde görüş bildirmiş ve şöyle demiştir: “Bayram, küsûf ve istiska gibi bazı nafilâ namazların cemaatle kılınması sünnet olup, bunların cemaatle kılınması daha faziletlidir. Ancak daha doğru (el-esah) olan görüş, revâtîp sünnetlerin teravih namazından üstün tutulması ve teravih namazının cemaatle kılınmasının sünnet olmasıdır.”²⁸⁸

²⁸⁵ El-Ensari, Z., *Esna'l-Metalib fi şerhi Ravzı't-Talib*, c:I, s:200, Ramli, *Nihayetu'l-Muhtac ile Şerhi'l-Minhac*, c:II, s:120, Er-Ruhaybani, M., (1994). *Metalib evla'n-Nuha fi Şerhi Gayetü'l-Münteha*, el-Mekteb el-İslami, c:I, s:454

²⁸⁶ Buhari, *Teravih namazı*, 1.

²⁸⁷ Râfî, *Fethu'l-Aziz bi'Şerhi'l-Veciz*, c:IV, s:267.

²⁸⁸ Nevevî, *Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, s:116.

5.4 Bayram Namazının Mescitte Kılınması

5.4.1 Konunun Açıklaması

Bayram namazları; mescitte mi, yoksa cemaatin sığacağı büyük açık alanlarda mı kılınır?

5.4.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri

5.4.2.1 Fakihlerin görüşleri

Fakihler, bu konuda iki farklı görüş bildirmişlerdir

- 1) Bayram namazlarının şehir dışında açık alanlarda kılınması sünnettir. Bu görüş Hanefî mezhebine aittir.²⁸⁹
- 2) Cami, namaza katılanları alacak kadar genişse bayram namazının camide kılınması daha faziletlidir. Çünkü imamlar Mekke’de bayram namazlarını hala mescitte kıldırılmaktadırlar. Çünkü mescit daha temiz ve daha nezih bir ortama sahiptir. Bu görüşü Şâfiî mezhebi savunmuştur.²⁹⁰

5.4.2.2 Fakihlerin delilleri

- 1) Birinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Ebû Said el-Hudri’den gelen rivayette kendisi şöyle demiştir: (يَخْرُجُ يَوْمَ الْفِطْرِ كَانَ النَّبِيُّ) ²⁹¹ “Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ramazan ve kurban bayramlarını kılmak için musallaya (açık alana) çıkardı.

Delalet yönü: Yukarıda zikredilin metin, açık alanda (musalla) bayram namazı kılmaya delildir. Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bayram namazı için

²⁸⁹ Alâuddin İbn Âbdin, **Kurratu Ayni’l-Ahyar li’Tekmileti Raddi’l-Muhtar ala’d-Durri’l-Muhtar şerh Tenviri’l-Absar**, c:I, s:581, Kâsânî, **Bedaiu’s-Sanii fi Tertibi’ş-Şerai**, c:I, s:275.

²⁹⁰ Şîrâzî, İ., **el-Muhezzeb fi Fıkhi’l-İmam eş-Şâfiî**, Daru’l-Kütüpi’l-İlmiyye, c:IV, s:5.

²⁹¹ **Buhârî**, Bayram namazları, 6.

mescidini bırakarak namazgâha çıkmıştır. Bahsi geçin bu yer Ömer b. Şebbe'nin Ahbaru'l-Medine adlı eserinde bildirdiği üzere, Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) mescidinin kabısından bin zira uzaklıktadır.²⁹²

2) İkinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadisi şerifte; bir bayram günü yağmura yakalanırlar ve Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) onlara namazı mescitte kıldırıştır.²⁹³

Delalet yönü: Mâzeret bulunması ve mescidin de geniş olması halinde, bayram namazının mescitte / camide kılınması daha evladır.²⁹⁴

5.4.3 Râfî'nin Tercihi

İmam Râfî'nin bu konudaki görüşü; bayram namazının geniş olması halinde mescitte, aksi halde açık alanda kılınmasının daha faziletli olduğu yönündedir. Kendisi bu konuda şöyle demiştir: “Bunlardan daha açık (el-azhar) olanı, Irak ilim insanların görüşleri olup et-Tehzip yazarı ve diğerlerinin de kabul ettiği görüş bu görüştür. Mescidin namaza gelenleri alması halinde onlara kolaylık olması açısından ve mescidin şeref ve onuruna binaen bayram namazının orada kılınması daha evladır.²⁹⁵

5.4.4 Çıkarım

Konunun incelenmesinin ardından, imamın bu mesele hakkındaki tercihinin; “Bayram namazının, mescit geniş olması halinde mescitte kılınması daha evladır” diyen görüş yönünde olduğu ortaya çıkmıştır.

²⁹² San'ânî, *Sübülü's-Selam*, c:I, s:432

²⁹³ Ebû Dâvûd, Cuma namazı, 256.

²⁹⁴ İbnü'r-Rif'â, *Kifayetu'n-Nebih fi şerhi't-Tenbih*, c:IV, s:443.

²⁹⁵ Râfî, *Fethu'l-Aziz bi'Şerhi'l-Veciz*, c:V, s:39-40.

Nevevî de Râfî gibi aynı yönde görüş bildirmiş ve şöyle demiştir: “Geniş mescidin terkedilerek namazın açık alanda kılınması, daha faziletli olanın hilafına bir eylem olmasına rağmen bu mekruh değildir.”²⁹⁶

5.5 Cuma Namazının Vaktinin Selamdan Önce Çıkması

5.5.1 Konunun Açıklaması

Kişi Cuma namazının ikinci rekâtını ya da namazın bir kısmını imamla kılar, imamın selam vermesinin ardından kılamadığı rekâtları tamamlamaya kalkar ve selam vermeden vakit çıkarsa Cuma namazını kaçırmış sayılır mı?

5.5.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri

5.5.2.1 Fakihlerin görüşleri

Fakihler, bu konuda iki farklı görüş bildirmişlerdir

- 1) Kişi, imamla birlikte Cuma namazının ikinci rekâtının rukusuna yetişirse Cuma namazına yetişmiş sayılır. Bu görüş Mâlikî,²⁹⁷ Şâfî²⁹⁸ ve Hanbelî²⁹⁹ mezheplerinin cumhuruna aittir.
- 2) Teşehhüt bile olsa Cuma namazının bir kısmını imamla birlikte kılmaya yetişen kimse Cuma namazına yetişmiş sayılır. Bu görüş, Ebû Hanife ve Ebû Yusuf’a aittir.³⁰⁰

²⁹⁶ Nevevî, **el-Mecmu şerhu’l-Muhezzeb**, (maa Tekmiletî’s-Sübkî ve’l-Mutî’ı), es-Sübkî ve el-Mutîi, c:V, s:5.

²⁹⁷ El-Kurtubî, Y., (İbnü Abdülber), (2000). **el-İstizkar**, thk. Muavvad, S. M. A. M. A., Beyrut, Daru’l-Kütüpi’l-İlmiyye, c:II, s:32, Kelbî, İbnü Cüzey, ebü’l-Kasim, M., **el-Kavaninu’l-Fıkhiyye**, c:I, s:50

²⁹⁸ Nevevî, **el-Mecmu şerhu’l-Muhezzeb**, (maa Tekmiletî’s-Sübkî ve’l-Mutî’ı), es-Sübkî ve el-Mutîi, c:IV, s:558.

²⁹⁹ Merdâvî, **el-İnsaf fi Marifeti’r-Racih mine’l-Hilaf**, c:II, s:266, Buhûtî, **Keşşafu’l-Kina an metni’l-İkna**, c:II, s:29.

³⁰⁰ (İbn Maze), El-Hanefi, B. M., (2004). **el-Muhitu’l-Burhani fi’l-Fıkhi’n-Nu’mâni**, thk. El-Cündi A. S., Beyrut, Lübnan, Daru’l-Kütüpi’l-İlmiyye, c:II, s:93

5.5.2.2 Fakihlerin delilleri

1) Birinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği hadise göre Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: ³⁰¹ (مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلَاةِ، فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلَاةَ) “Cuma namazının bir rekâtına yetişen kimse namaza yetişmiş sayılır.”

Delalet yönü: Bu hadise göre sadece teşehhüde yetişen bir kimse cumayı kaçırmış sayılır ve öğlen namazını edâ etmesi gerekir. Eğer güneş zeval vaktini geçmişse öğle namazını kılar yok eğer henüz geçmemişse kılmaz ve geçmesinin ardından kılar³⁰².

2) İkinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği hadise göre Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: ³⁰³ (مَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَاقْضُوا) “Yetiştığınız kadarını kılın, yetişemediğiniz kadarını sonra tamamlayın.”

Delalet yönü: Hadiste geçen “yetiştığınız kadarını kılın” ifadesi ile imamla beraber yetiştığınız kadarını kılın anlamında olup imamla beraber yetişemediğiniz iki rekâtı da kaza edin yani tamamlayın anlamındadır. Zira imama henüz namazda iken yetişen birisinin durumu, namazın başında yetişen kişinin durumu gibidir.³⁰⁴

5.5.3 Râfî'nin Tercihi

İmam Râfî'nin bu konudaki görüşü; Cuma namazına geç kalan birisinin, vakit çıkmadan namazın bir rekâtına yetişmesi cuma namazına yetişmesi için yeterli değildir. Kendisi bu konuda şöyle demiştir: “İkinci rekâta yetişse ve selam vermeden vakit çıksa Cuma namazını kaçırmış mı sayılır? Daha doğru (el-esah) olan görüş evet

³⁰¹ El-Medeni, M., (1991). **Muvatta el-İmam Malik**, (ebû Musab ez-Zühri'nin rivayeti), thk. Halil, B. A. M. M., Muessestü'r-Risale, c:I, s:9, **Müslim**, Namaz 30.

³⁰² İbn Kudâme, **el-Mugni**, c:II, s:231.

³⁰³ Ahmed, **Müsned**, c:XIII, s:97.

³⁰⁴ Cessâs, **Şerh Muhtasar et-Tahavi**, c:II, s:118.

namazı kaçırmış olur. İkinci görüşe göre kaçırmış sayılmaz cuması geçerlidir. Çünkü cemaate tabi olmuştur.”³⁰⁵

5.5.4 Çıkarım

Konunun incelenmesinin ardından, imamın bu mesele hakkındaki tercihinin; “Cuma namazı, vaktin çıkmasıyla sona erer” diyenlerin görüşü yönünde olduğu ortaya çıkmıştır.

Nevevî de Râfî gibi aynı yönde görüş bildirmiş ve Cuma namazının vaktinden bahsettiği yerde şöyle demiştir: “Cuma namazının ikinci rekâtının rukusuna yetişen bir kimse Cuma namazına yetişmiş sayılır ve imamın selam vermesinin ardından kalan bir rekâtı kılar. Bundan sonra yetişen kimse ise dört rekât olarak öğle namazını tamamlar.”³⁰⁶

5.6 Namazda Kiraatin Arapça Dışında Okunması

5.6.1 Konunun Açıklaması

Arapça bilmeyen bir kimse namazda fatiha, teşehhüt ve duaları Arapça dışında başka bir dilde okuyabilir mi?

5.6.2 Fakihlerin Görüşleri ve Delilleri

5.6.2.1 Fakihlerin görüşleri

Fakihler, bu konuda iki farklı görüş bildirmişlerdir

- 1) İslam hukukçularının çoğunluğuna (cumhur) göre; Arapçayı okuyabilsin ya da okuyamasın, kıraat, Arapça dışında başka bir dille olamaz. Bu görüş Mâlikî³⁰⁷ Şâfî³⁰⁸ ve Hanbelîlere³⁰⁹ aittir.

³⁰⁵ Râfî, *Fethu'l-Aziz bi'Serhi'l-Veciz*, c:IV, s:490.

³⁰⁶ Nevevî, *Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, s:49.

³⁰⁷ Hattâb, *Mevahibu'l-Celil*, c:I, s:519, Kalyûbî, c:I, s:151.

- 2) Arapça okumasını bilmeyen birisi Fatıha ve duaları Arapça dışında başka bir dille okuyabilir. Bu görüşü Ebû Hanife ve bazı talebeleri savunmuşlardır.³¹⁰

5.6.2.2 Fakihlerin delilleri

- 1) Birinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ)³¹¹ “Biz onu Arapça bir Kur’an olarak indirdik”

Delalet yönü: Kur’an’ın tercümesi tefsir türünden olup bizzat Kur’an sayılmaz. Zira Kur’an Hz. Peygambere (sallallahu aleyhi ve sellem) Arapça olarak indirilmiştir. Kur’an nübüvvetin delili ve risaletin alâmetidir. O, lafzı ve manası ile mucize bir kitaptır. Lafzı yönüyle mucize olması nedeniyle tercümesinde Arapça uslubundaki mucize yönü ortadan kalkar. Mucize yönü ortadan kalkması nedeniyle tercüme Kur’an olamaz.³¹²

- 2) İkinci görüşü savunanlar aşağıdaki delili sunmuşlardır:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: (إِنْ هَذَا لَفِي الصَّحَفِ الْأُولَىٰ صَحْفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ)³¹³ “Şüphesiz bu hükümler ilk sayfalarda, İbrahim ve Mûsâ’nın sayfalarında da vardır.”

Delalet yönü: Hz. İbrahim’e (a.s) indirilen sayfalar Süryanice ve Hz Musa’ya (a.s) indirilen sayfalar ise İbranice idi. Bunların Kur’an olarak ifade edilmesinin nedeni, icazın vukuu bulduğu Kur’anın hem uslub hem de manayı içermesidir. Ancak

³⁰⁸ Nevevî, **Ravzatu’t-Talibin ve Umdetu’l-Muftin**, c:I, s:244. Ramlî, **Nihayetu’l-Muhtac**, c:I, s:462. Nevevî, **el-Mecmu şerhu’l-Muhezzeb**, (maa Tekmileti’s-Sübkî ve’l-Mutî’i), es-Sübkî ve el-Mutîi, c:III, s:299.

³⁰⁹ İbn Kudâme, **el-Mugni**, c:I, s:487, Buhûtî, **Keşşafu’l-Kina an metni’l-İkna**, c:I, s:340

³¹⁰ Kâsânî, **Bedaiu’s-Sanii fi Tertibi’s-Şerai**, c:I, s:112, İbn Abdin, **Haşiyetu İbn Abidin**, c:I, s:325, 326, 327.

³¹¹ Yusuf c:XII, s:2.

³¹² İbnü Cüzey, **el-Kavaninu’l-Fıkhiyye**, s:65.

³¹³ A’la 8c:VII, s:18-19.

namazın edâsında uslup, özellikle ruhsatlarda uyulması gereken bir rükûn olarak şart koşulmamıştır. Çünkü o mucize seviyesinde değildir³¹⁴

5.6.3 Râfî'nin Tercihi

İmam Râfî'nin bu konudaki görüşü; namazda fatihanın Arapça dışında başka bir dilde okunamayacağı ancak teşehhüt, dualar ve iftitah tekbirinin okunabileceği yönündedir. Bu konuda kendisi şöyle demiştir: “Okuyabilen birisinin teşehhüdü Arapça dışında başka bir dille okuması caiz değildir. Okuyamaması halinde Kur'an'dan farklı olarak iftitah tekbirinin tercümesini söyleyebilir, ancak Kur'an'ın tercümesini okuyamaz çünkü daha önce geçtiği gibi onun uslubu bir mucizedir. Hz. Peygembere getirilen salatü selam da teşehhüt gibidir... Sünnet olan duaların, tercümesi okunabilir mi sorusu ile ilgili iki görüş bulunmaktadır. a) Okunamaz. Zira zorunlu okunması gerekenler gibi bunlarda herhangi bir zaruret bulunmamaktadır. b) Okunabilir. Faziletinden istifade adına daha doğru (el-esah) olan görüş bu ikinci görüştür.”³¹⁵

5.6.4 Çıkarım

Konunun incelenmesinin ardından, imamın bu mesele hakkındaki tercihinin; “Arapça okuyabileceklerin tekbir ve teşehhüt dışındaki kıraatları başka bir dille okuması caiz değildir, ancak okuyamayanlar duaların tercümesini okuyabilir” diyen görüş yönünde olduğu ortaya çıkmıştır.

Nevevî de Râfî gibi aynı yönde görüş bildirmiş ve iftitah tekbiri hakkında şöyle demiştir: “Okuyamayan biri tercümesini okuyabilir ancak öğrenmesi gerekir.” Fatiha hakkında da şunları söylemiştir: “Okuyamazsa onun yerine başka bir zikir okur, Daha doğru (el-esah) olan görüşe göre fatiha suresindeki bedel harflerinin eksik okunması caiz değildir. Hiçbir şey bilmiyorsa fatiha okuma süresince bekler.” Teşehhüt, salavat, dua ve zikirler hakkında da şunları söylemiştir: “Teşehhüt ve

³¹⁴ Bir grup araştırmacı, **el-Mevsuatu'l-Fıkhiyye el-Kuveyyiyye**, c:XXXIII, s:55.

³¹⁵ Râfî, **Fethu'l-Aziz bi'Şerhi'l-Veciz**, c:III, s:518-519.

salavatları okuyamayan bir kimse bunların tercümesini okuyabilir. Daha doğru olan (el-esah) görüşe göre okuması mendup olan dua ve zikirler tercüme edilebilir.”³¹⁶

Tablo 5.1

İmam Rafii'nin Namaz kitabındaki tercihleri ve tercih ifadeleri

s	Konu	İmam Rafii'in tercihi	Tercih ifadesi
1	Cemaatin açıktan âmin demesi	Açıktan amin der	Konuyu tercih ifadesi kullanmadan zikretmiştir
2	İmamın namazda durduğu yer	Yer geniş olması halinde cemaat imamın arkısında namaz kılar	Konuyu tercih ifadesi kullanmadan zikretmiştir
3	Cemaat tek kişi olduğunda imamın ne tarafında durur	İmamın sağ tarafında durur	Konuyu tercih ifadesi kullanmadan zikretmiştir
4	Namazda Cemaatin kıraati	Cemaatin fatihayı okuması vaciptir	El-esah الأصح Daha doğrudur
5	Cemaatini kunut duasında âmin demesi	Amin der	El-esah الأصح Daha doğrudur
6	Farz namaz için kamet getirildiğinde nafil namaz kılınır mı?	Cemaati kaçırmaktan endişe etmemesi halinde nafil namazı tamamlar	Konuyu tercih ifadesi kullanmadan zikretmiştir
7	İmam ve cemaatin namazda niyet farklılığı	Zahiri eylemleri farklı olduğunda uyulması doğru olmayıp ittifak etmesinde uyulur	El-esah الأصح Daha doğrudur
8	Cemaatin namazda imamın önünde durması	Aynı yöne yönelmeleri halinde önüne geçemez	Konuyu tercih ifadesi kullanmadan zikretmiştir
		Yön farklı olduğunda caiz değildir.	El-ezhar الأظهر Daha açıktır
9	Fâsık bir kimsenin imamlığı	Fâsık insanın imamlığı mekruh olmakla beraber caizdir.	Konuyu tercih ifadesi kullanmadan zikretmiştir
10	Eşcinsel bir kimsenin imamlığı ve daha sonra namazın kazası	Eşcinsel bir kimsenin imamlığı sıhhatli değildir	Konuyu tercih ifadesi kullanmadan zikretmiştir

³¹⁶ Nevevî, *Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 102-103

11	Namazda kiracının ev sahibine imamlık yapması	İmamlıkta kiracı, ev sahibine göre daha evladır.	El-ezhar الأظهر Daha açıktır
12	Cuma namazının edâsı için gerekli sayı	Cuma namazı, imam dahil kırk kişiyle kılınır.	Konuyu tercih ifadesi kullanmadan zikretmiştir
13	Abdesti sıkışık halde namaz kılınması	Vakit bulunması halinde abdesti sıkışık halde namaz kılınması mekruhtur	Konuyu tercih ifadesi kullanmadan zikretmiştir
		Vakit bulunmaması halinde abdesti sıkışık halde namaz kılınabilir	El-ezhar الأظهر Daha açıktır
14	Yatsı namazının tercih edilen son vakti	Yatsı namazının tercih edilen son vakti gecenin son üçte birlik zamanına kadar devam eder	El-esah الأصح Daha doğrudur
15	Teravih namazının cemaatle kılınması	Teravih namazının cemaatle kılınması daha faziletlidir.	El-esah الأصح Daha doğrudur
16	Bayram namazının mescitte kılınması	Caminin yeterli olması halinde bayram namazının mescitte kılınması daha iyidir.	El-ezhar الأظهر Daha açıktır
17	Namaza geç kalan bir kimse için Cuma namazının vaktinin selamdan önce çıkması	Vakit çıkmadan Cuma namazının ilkrekatına yetiştirilmesi ile namaz idrak edilemez.	El-esah الأصح Daha doğrudur
18	Namazda kıraatin Arapça dışında okunması	Okuyamayan kişi içinde fatiha Arapça dışında okunamaz ancak teşehhüt ve tekbir ve dualar okunabilir	Konuyu tercih ifadesi kullanmadan zikretmiştir
		Okuyamayan birisi Hz. Peygambere salavatı Arapça dışında yapılabilir.	El-esah الأصح Daha doğrudur

6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

6.1 Sonuçlar

Râfîî'nin eş-Şerh el-Kebir kitabı dikkati ve ifadelerinin gücü açısından önemli bir kitaptır. Daha önce de geçtiği gibi ilim insanları bu kitabı öyle övmüşlerdir ki kitap “Fethu'l-Aziz” adıyla meşhur olmuştur. Şafii mezhebinde onun gibi bir eser yazılmamıştır. Bu kitap, bütün meşhur ve tanınmış kitapları kapsamıştır. İşte bu kitabın yazarı; büyük imam ve Şafii mezhebinin bütün ilmine vakıf Ebû_Kasım er-Râfîî'dir. Kitabı Şerhi'l-Veciz, gereğinden fazla bilgi bulunmayacak şekilde özet olmakla birlikte son derece dolu ve ibareleri açıklayıcı ve dikkatli şekilde kaleme alınmıştır. Kitabın namaz bölümündeki Râfîî'nin tercihlerini ele aldığımız bu çalışma sonunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. eş-Şerh el-Kebir kitabı, bütün fer'i fıkıh alanlarında çok sayıda tercihleri içermektedir ki namaz bölümü de bunlardan birisidir.
2. Râfîî'nin tercih konusunda en çok kullandığı ifade ikisi arasında en doğru olanı (الأصح) ve en açık olanı (الأظهر) ifadeleridir.
3. Râfîî görüşleri karşılaştırmakta ve aralarında tercih yapmaktadır.
4. Râfîî görüşlerine hadislerden deliller sunarak onları desteklemektedir.
5. Râfîî hadisleri delil olarak kullanmada çok hassas davranmıştır. Bu konuda İmam Şafii'nin delil olarak kullandığı hadisleri kullanma yolunu seçmiştir.
6. Fer'i fıkıh konuları, kitapta çok yer kapsamıştır. Bu durum kitabın genel karakteristik bir özelliği halini almıştır.
7. Râfîî, fıkhi tercihleri yapabilecek derecede fıkıh konularına hâkimiyeti ile öne çıkar. Bu konuda da ilim insanlarının görüşlerinden destek alır.

8. Râfî, keskin zekâsı ve hafıza gücü ile öne çıkar ki birçok tercihindir bu durum kendini göstermektedir.
9. Ele alıp incelediğim konularda Nevevî'nin, Râfî ile aynı yönde görüş bildirdiği görülmüştür.

6.2 Öneriler

Çalışma sonunda sunulan bazı öneriler şunlardır:

1. Taharet kitabında yer alan Râfî'nin tercihlerinin incelenmesi ki bu bölümdeki tercihler diğerlerinden daha fazladır.
2. Râfî'nin delil gösterme yol ve yönteminin incelenmesi.

KAYNAKLAR

- Adevî, A., (1994). Haşiyetu'l-Adevî ala şerhi Kifayeti't-Talibi'r-Rebbani, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bikâî, Beyrut, *Daru'l-Fikr*.
- Âmir, A., Fethu's-Selam şerh Umdetu'l-Ahkâm min Fethi'l-Bârî-İbn Hacer el-Askalânî.
- Asbehânî, A., (ebû Neim), (1974). Hilyetu'l-Evliya ve Tabakatu'l-asfiya, Mısır, *es-Seade*.
- Askelânî, A., (İbnü Hacer), (1806). Tehzibu't-Tehzib, Hindistan, *Dairetu'l-Mearif en-Nizamiyye Matbaası*.
- Askelânî, A., (İbnü Hacer), (1959). Fethu'l-Bari Şerh Sahihu'l-Buhârî, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, Beyrut, *Daru'l-Marife*.
- Aşkar, Ö., (1982). Tarihu'l-Fıkhi'l-İslami, *Mektebetu'l-Felah*, Kuveyt.
- Avâyşe, H., (2009). El-Mevsuatu 'l-Fıkhiyye el-Muyessere fi Fıkhi'l-Kitap ve's-Sünneti'l-Mutahhara, Amman, Ürdün, *Dar İbn Hazm*.
- Aynî, M., (Bedruddin), (1999). Şerh Sünen ebi Dâvûd, thk. Halid b. İbrahim el-Misri, Riyad, *Mektebetu'r-Rüşd*.
- Aynî, M., (Bedruddin), (2000). El-Binaye şerhu'l-Hidaye, Beyrut, Lübnan, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.
- Bâberti, M., el-İnayetu şerhu'l-Hidaye, *Daru'l-Fikr*.
- Bağdâdi, H., (2002). Tarihi Bağdat, thk. Beşşar Avvad Maruf, Beyrut, *Daru'l-Garbi'l-İslami*.
- Bayhekî, A., (ebû Bekir), (2003). Es-Sünenü'l-Kübra, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Beyrut, Lübnan, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.
- Begavî, H., (ebû Muhammed), (1997). Et-Tahzib fi Fıkhi'l-İmam eş-Şâfiî, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvad, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.
- Begavî, H., (ebû Muhammed), (1997). Mealimu't-Tenzil fi Tefsiri'l-Kur'ân, thk. Muhammed Abdullah en-Nimir ve dğr, *Dar Taybe*.
- Berketî, M. A., (2003). Et-Tarifatu'l-Fıkhiyye, Bakistan, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.

- Buhârî, M., (ebû Abdullah), (1987). El-Camiu's-Sahih el-Muhtasar, thk. Mustafa Dib el-Bega, el-Yemame-Beyrut, *Dar İbn Kesir*.
- Buhârî, M., et-Tarihu's-Sagir, thk. Mahmud İbrahim Zayid, Beyrut, Lübnan, *Daru'l-Marife*.
- Buhûtî, M., (1984). Keşşafu'l-Kina an metni'l-İkna, *Daru'l-Kütüp*.
- Buhûtî, M., (1993). Dekaike uli'n-Nuha li'sherhi'l-Munteha, *Alemu'l-Kütüp*.
- Büceyremî, S., (1995). Haşiyetu'l- Büceyremî ala'l-Hatip, *Daru'l-Fikr*.
- Cessâs, A., (1994). Ahkamu'l-Kur'ân, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin, Beyrut, Lübnan, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.
- Cessâs, A., (2010). Şerh Muhtasar et-Tahavi, thk. İsmetullah – said Bekdaş – Muhammed Ubeyddullah Han, *Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye*.
- Cezerî, A., (1997). El-Kamil fi't-Tarih, thk. Ömer Abdüsselam Tedmuri, Beyrut, Lübnan, *Daru'l-Kitabi'l-Arabi*.
- Cüveynî, A., (İmamu'l-Haremeyn), (2007). Nihayetu'l-Metlab fi Dirayeti'l-Mezhep, thk. Abdulazim Mahmud ed-Dib, *Daru'l-Minhac*.
- Cüzeyri, A., (2003). El-Fıkh ala'l-Mezahibi'l-Arbea, Beyrut, Lübnan, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.
- Dehlevî, A., (Veliyyullah), (1984). El-İnsaf fi Beyani'l-Hilaf, thk. Abdülfettah ebû Gudda, Beyrut, *Daru'n-Nefais*.
- Der'ân, A., (1993). El-Medhal li'l-fıkhi'l-islami, Riyad, *Mektebetu't-Tevbe*.
- Dusûkî, M., Haşiyetu'd-Dusûkî ala's-Şerhi'l-Kebir, Dusûkî maa's-Şerhi'l-Kebir, *Daru'l-Fikr*.
- Ebû'l-Fida, İ., el-Meliku'l-Mueyyed, el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer, *el-Matbatu'l-Huseyniyye el-Misriyye*.
- Ed-Dârimi, M., (İbnü Hibbân), (1991). Meşahir Ulemau'l-Amsar, thk. Merzuk Ali İbrahim, el-Mansura, *Daru'l-Vefa*.
- Ed-Dârimi, M., (İbnü Hibbân), (1993). Sahih İbnü Hibbân bi'tertib İbnü Belban, thk. Şuayb Arnavut, Beyrut, *Muessesetu'r-Risale*.

- Ed-Dimaşki, A., (İbnü Recep), (1996). Fethu'l-Bârî, thk. Bir grup âlimler, Medine Nebeviyye, *Mektebetu'l-Gurebau'l-Eseriyye*.
- Ed-Dimaşki, M., (İbn Âbdin), (2000). Kurratu Ayni'l-Ahyar li'tekmileti Raddi'l-Muhtar ala'd-Durri'l-Muhtar şerh Tenviri'l-Absar, Beyrut, *Daru'l-Fikr*.
- Ekip çalışması, (1890). Nizamuddin el-Balhî başkanlığında bir bir kurul, el-Fetava'l-Hindiyye, *Daru'l-Fikr*.
- Ekip çalışması, (2007). El-Mavsuatu'l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye, *Daru's-Selasil*, Kuveyt.
- El- Ensârî, A., (İbnü'r-Rif'â), (2009). Kifayetu'n-Nebih fi şerhi't-Tenbih, thk. Mecdi Muhammed Surur Ba Sellum, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.
- El-Bagdadi, M., (İbnü'n-Nedim), (1997). El-Fihrist, thk. İbrahim Ramazan, Beyrut, Lübnan, *Daru'l-Marife*.
- El-Balhî, N. (1890). El-Fetava'l-Hindiyye, *Daru'l-Fikr*.
- El-Basri, F., el-Ayn, thk. Mehdi el-Mahzumi, İbrahim es-Samirrai ebû Abdurrahman el-Halil b. Ahmed, *Dar ve Mektebetu'l-Hilal*.
- El-Cevzî, A., (İbnü'l-Cevzî), Keşfu'l-Müşkil min Hadisi's-Sahihayn, thk. Ali Hüseyin el-Bevvab, Riyad, *Daru'l-Vatan*.
- El-Cevziyye, M., (İbn Kayyim), (1991). İlamu'l-Muvakkiin an Rabbi'l-Âlemin, thk. Muhammed Abdüsselam İbrahim, Beyrut, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.
- El-Ezdi, M., (İbn Düreyd), (1987). Cemhertu'l-Luga, thk. Remzi Munir Ba'labki, Beyrut, *Daru'l-İlm li'l-Melayin*.
- El-Hadremi, A., (İbnü Samit), (1960). El-İbtihac fi Beyani Istilahi'l-Minhac-Hadremi, *Lecnetu'l-Beyani'l-Arabi*.
- El-Hanefî, M. E. (1992). Haşiyetu İbn Abdin, *Daru'l-Fikr*.
- El-Hanefî, M., (İbn Maze), (2004). El-Muhitu'l-Burhani fi'l-Fıkhi'n-Nu'mâni, thk. Abdülkerim Sami el-Cündi, Beyrut, Lübnan, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.
- El-Herrani, A., (İbn Teymiyye), (1984). El-Muherrar fi'l-Fıkıh ala Mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel, *Mektebetu'l-Mearif*, Riyad.
- El-Herrani, A., (İbnü Teymiyye), (1997). Şerhu'l-Umde, thk. Halid b. Ali el-Muşeykih, Riyad, Suudi Arabistan, *Daru'l-Asima*.

- El-İfriki, M., (İbn Manzûr), (1992). Lisanu'l-Arap, Beyrut, *Dar Sadır*.
- El-İrbili, A., (1900). Vefiyyatu'l-Ayan ve Enbau Ebnai'z-Zeman, thk. İhsan Abbas, Beyrut, *Dar Sadır*.
- El-İşbili, A., (1988). Divanu'l-Mubtedâ ve'l-Haber fî Tarihi'l-Arap ve'l-Berber ve men aserahum min zevi's-Şani'l-Ekber, thk. Halil Şehade, Beyrut, *Daru'l-Fikr*.
- El-Kurtubi, Y., (2000). El-İstizkar, thk. Salim Muhammed Ata – Muhammed Ali Muavvad, Beyrut, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.
- El-Kurtubi, Y., el-İntika fî Fedâili' s-Selaseti'l -Eimmeti'l-Fukaha Malik ve's-Şâfiî ve ebi Hanife (r.a). Beyrut, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.
- El-Makdesi, A., (İbn Kudâme), (1968). El-Mugni-İbn Kudâme, *Mektebetu'l-Kahire*.
- El-Makdesi, A., (İbn Kudâme), (2002). Ravzatu'n-Nazir ve Cennetu'l-Menazir, *Muessesetu'r-Reyyan*.
- El-Makdesi, A., (İbn Kudâme), eş-Şerhu'l-Kebir ala Metni'l-Mukanna, *Daru'l-Kitabi'l-Arabi*.
- El-Mâlikî, A., (Kâdî Abdülvehhab), (1999). El-İşraf ala Nüket Mesaili'l-Hilaf, thk. El-Habib b. Tahir, *Dar İbn Hazm*.
- El-Mâlikî, A., (Kâdî Abdülvehhab), (2004). Et-Talkin fî'l-Fıkhi'l-Mâlikî, thk. Ebû Uveys Muhammed bu Hubze el-Hasani et-Tatvani, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.
- El-Mâlikî, M., (1978). Et-Tac ve'l-İklil li'muhtasar Halil, *Daru'l-Fikr*.
- El-Medeni, M., (1985). Muvatta el-İmam Malik, Muhammed Fuad Abdulbaki, Beyrut-Lübnan, *Dar İhyau't-Turasi'l-Arabi*.
- El-Medeni, M., (1992). Muvatta el-İmam Malik, (ebû Musab ez-Zühri'nin rivayeti). Thk. Beşşar Avvad Maruf-Mahmud Halil, *Muessesetu'r-Risale*.
- El-Medeni, M., (1994). El-Mudevvenetu'l-Kübra, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.
- El-Medeni, M., (2004). Muvatta Malik, thk. Muhammed Mustafa el-Azami, B.A.E, *Muessesetu Zayid b. Sultan Âl Nheyyan*.
- El-Mısrî, Z., (İbn Nüceym), el-Bahru'r-Raik şerhu Kenzu'd-Dekaik, *Daru'l-Kitabi'l-İslami*.

El-Ya'meri, İ., (İbn Ferhûn), ed-Dibacu'l-Muzehheb fi Marifeti Ayan Ulemai'l-Mezhep, thk. Muhammed el-Ahmedi ebû'n-Nur, Kahire, *Daru't-Turas*.

El-yemeni, A., (İbn Murtezâ), el-Baheu'z-Zehhar.

En-Nisâburi, M., el-Müsned es-Sahih el-Muhtasar bi'nakli'l-adli ani'l-adl ile Resuli'llah, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Beyrut, *Dar İhyau't-Turasi'l-Arabi*.

Es-Sicistani, S., (Ebû Dâvûd), Sünen ebû Dâvûd, thk. Muhammed Avvame, Beyrut, *Daru'l-Fikr*.

Eş-Şâfiî, M., (İbnü Kâdî Şahbe), (1987). Tabakâtu's-Şâfiîyye- İbnü Kâdî Şahbe, Beyrut, *Alemu'l-Kütüp*.

Eş-Şâfiî, M., (İbnü Kâdî Şahbe), (2011). Bidayetu'l-Muhtac fi şerhi'l-Minhac, Cidde, Suudi Arabistan, *Daru'l-Minhac*.

Eş-Şeybani, A., (2001). Müsned el-İmam Ahmed, thk. Şuayb Arnavut ve diğerleri, *Muessesetu'r-Risale*.

Fâsî, M., (Takiyyuddin), (1990). Zeylu't-Takyid fi Ruvati's-Sünen ve'l-Esanid, thk. Kemal Yusuf el-Hut, Beyrut, Lübnan, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.

Ferrâ, M., (ebû Ye'la), (2014). Et-Taliku'l-Kebir fi'l-Mesail'l-Hilafîyye beyne'l-Eimme, thk. Muhammed b. Fahd b. Abdülaziz el-Ferih, Dimaşk, Suriye, *Daru'n-Nevadir*.

Gazzâlî, M., (ebû Hamid), (1995). El-Vasit fi'l-Mezhep, thk. Ahmed Mahmud-Muhammed Tamir, Kahire, *Darü's-Selam*.

Hâkim, S. M., Mustemsiku'l-Urveti'l-Vuska, İhyau't-Turasi'l-Arabi. Harşî, Muhammed b. Abdullah el-Harşî el-Mâlikî ebû Abdullah, Şerh Muhtasar Halil, Beyrut, *Daru'l-Fikr*.

Hasni, T., Kifayetu'l-Ahyar fi Halli Gayeti'l-İhtisar, thk. Ali Abdulhamid Baltaci ve Muhammed Vehbi Süleyman, *Daru'l-Hayr*.

Hattap, M., (Şemsuddin), (1992). Mevahibu'l-Celil fi şerhi Muhtasar Halil, *Daru'l-Fikr*.

Heytemî, A., (İbnü Hacer), (1983). Tühfetu'l-Muhtac fi Şerhi'l-Minhac, Mısır, *el-Mektebetu't-Ticariyyeti'l-Kübra-Mustafa Muhammed*.

Irâkî, A., Tarhu't-Tesrib fi Şerhi't-Takrib, eski Mısır baskısı, *Dar Mustafa el-Adevi*.

- İbn Kudâme, ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudame el-Hanbelî, (1425-2004). Umdetu'l-Fıkıh.
- İbn Kudâme, el-Makdisi, ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, (1388-1968). El-Mugni, Mektebetu'l-Kahire.
- İbn Mâce, M., (2009). Sünen İbn Mâce, thk. Şayb Arnavut ve diğerleri, Beyrut, Lübnan, *Daru'risaleti2l-Alemiyye*.
- İbn Şakir, M., (Salahuddin), (1974). Fevatu'l-Vefiyyat, thk. İhsan Abbas, Beyrut, *Dar Sadır*.
- İbnü Bettâl, A., (2003). Şerh Sahihu'l-Buhârî, thk. Ebû Temim Yasir b. İbrahim, Suudi Arabistan, Riyad, *Mektebtu'r-Rüşd*.
- İbnü Muflih, İ., (Bürhanuddin), (1997). El-Mubdi fi Şerhi'l-Mukni, Beyrut, Lübnan, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.
- İbnü Seyyedi'n-Nas, M., (1989). En-Nefhu's-Şezi şerh Camiu't-Tirmizi, thk. Ahmed Mabed Abdülkerim, Riyad, Suudi Arabistan, *Daru'l-Asima*.
- İbnü'l-Cezerî, M., (1931). Gayetu'n-Nihaye fi Tabakâti'l-Kurrâ, *Mektebetu İbn Teymiyye*, Bercistraser.
- İbnü'l-İmad, A., (1986). Şezeratu'z-Zeheb fi Ahbar min Zeheb, thk. Mahmud Arnavut, Dimaşk, Beyrut, *Dar İbnü Kesir*.
- İbnü's-Salah, O., (1992). Tabakâtu'l-Fukahâi's-Şafiyye, thk. Muhyiddin Ali Necip, Beyrut, *Daru'l-Beşair el-İslamiyye*.
- İsnevî, A., (2009). El-Mühimmat fi Şerhi'r-Ravza ve'r-Rifâî, merkez et-Turasi's-Sakafi'l-Magribi-ed-Dar el-Beyza-Fas, *Dar İbn Hazm*, Beyrut-Lübnan.
- Kaddûrî, A., (2006). Et-Tecrid, Mekez ed-Dirasati'l-Fıkhiyye ve'l-İktisadiyye, Muhammed Ahmed Sirac, Ali Cuma Muhammed, Kahire, *Daru's-Selam*.
- Kaleci, M. R., (1988). Mucem Lugatu'l-Fukaha, *Daru'n-Nefais*.
- Kârî, M. A., (2002). Mirkatu'l-Mefatih şerh Mişkatu'l-Mesabih, Beyrut, Lübnan, *Daru'l-Fikr*.
- Kâsânî, A., (1982). Bedâiu's-Sanii fi Tertibi's-Şerai, Beyrut, *Daru'l-Kitabi'l-Arabi*.
- Kâsânî, A., (1986). Bedâiu's-Sanii fi Tertibi's-Şerai, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.

Kelbî, M., (İbnü Cüzey), el-Kavaninu'l-Fıkhiyye.

Keremi, M., (2007). Gayetu'l-Munteha fi Cemi'l-İkna ve'l-Munteha, Yasir İbrahim el-Mezruî, Raid Yusuf er-Rûmî, Kuveyt, *Muessesetu Giras*.

Keşnâvî, (ebû Bekir), Eshelu'l-Medârik, Beyrut-Lübnan, *Daru'l-Fikr*.

Kur'ân-Kerim.

Kurtubi, M., (İbn Rüşd el-Hafid), (2004). Bidayetu'l-Muctehid ve Nihayetu'l-Muktasid, Kahire, *Daru'l-Hadis*.

Lahmî, A., (2011). Et-Tabsira, thk. Ahmed Abülkerim Necip, Katar, *Vakıflar Bakanlığı*.

Mâverî, A., (1999). El-Hâvî'l-Kebir, thk. Ali Muhammed Muavvad, Adil Ahmed Abdulmevcud, Beyrut, Lübnan, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.

Melibârî, A., Fethu'l-Muin bi'sherh Kurratu'l-ayn Bi'Muhimmatî'd-Din, *Dar İbn Hazm*.

Menbeci, A., (Cemaluddin), (1994). El-Lübab fi'l-Cemi beyne's-Sünne ve'l-Kitap, thk. Muhammed Fadl Abdülaziz el-Murad, Suriye, Dimaşk, Lübnan, Beyrut, *Daru'l-Kalem-ed-Daru's-Şamiyye*.

Merdâvî, A., el-İnsaf fi Marifeti'r-Racih mine'l-Hilaf, *Dar İhyau't-Turasi'l-Arabi*.

Mezzî, ebû'l-Haccac, (1980). Tehzibu'l-Kemal fi Esmâ'r-Rical, thk. Beşşar Avvad Maruf, Beyrut, *Muessesetu'r-Risale*.

Mısri, N. K., el-Mezhebû's-Şâfiî-neşetuhu ve tatavvuruhu ve eimmetuhu ve musannefatuh, *Şebketu'l-Elveke*, www.alulka.com.

Mûsa, M. Y., (1954). Muhadarat fi Tarihi'l-Fıkhi'l-İslami, *Mektebetu Camietu'd-Duvel el-Arabiyye*.

Nefrâvî, A., (1995). El-Fevakihu'd-Devani ala risaleti İbn ebi Zeyd el-Kayrevani, *Daru'l-Fikr*.

Nesâî, A., (2000). Sünen en-Nesâî bi'sherh es-Suyuti ve Haşiyetu's-Sendi, thk. Mekteb Tahkik et-Turas, Beyrut, *Daru'l-Marife*.

Nevevî, Y., (1972). Şerh en-Nevevî ala Müslim, Beyrut, *Dar İhyau't-Turasi'l-Arabi*.

- Nevevî, Y., (1988). Tehriru Alfazi't-Tenbih, thk. Abdulgani ed-Dakr, Dimaşk.
- Nevevî, Y., (1991). Ravzatü't-Tâlibîn ve Umdetu'l-Muftin, thk. Züheyr eş-Şaviş, Beyrut, Dimaşk, Amman, *el-Mektebû'l-İslami*.
- Nevevî, Y., (2005). Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin, *Daru'l-Minhac*.
- Nevevî, Y., (2007). El-İcaz fi şerh Sünen ebi Dâvûd- Nevevî, thk. Meşhur b. Hasan Âl Selman, Amman, Ürdün, *ed-Daru'l-Eseriyye*.
- Nevevî, Y., Dekaike'l-Minhac, thk. İyad Ahmed el-Gavc, Beyrut, *Dar İbn Hazm*.
- Nevevî, Y., el-Mecmu şerhu'l-Muhezzeb, maa tekmileti es-Sebki ve el-Mutii, *Daru'l-Fikr*.
- Nevevî, Y., Tehzibu'l-esma ve'l-Lugât, Beyrut, Lübnan, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.
- Nisâbü'rî, M., (İbnü'l-Munzir), (1985). El-Evsat fi's-Sünen ve'l-İcma ve'l-İhtilaf, thk. Ebû Hemmad Sagir Ahmed b. Muhammed Hanif, Riyad, Suudi Arabistan, *Dar Taybe*.
- Nisâbü'rî, M., (İbnü'l-Munzir), el-Müsned es-Sahih el-Muhtasar bi nakli'l-adl ani'l-Adl ile Rasulillah, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Beyrut, *Dar İhyau't-Turasi'l-Arabi*.
- Râfî, A., (1987). Et-Tedvin fi Ahbari Kazvin, thk. Azizullah el-Ataridi, *Daru'l-Fikr*.
- Râfî, A., (1997). El-Aziz Şerhu'l-Veciz, thk. Ali Muhammed Avad ve Adil Ahmed Abdulmevud, Beyrut, Lübnan, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.
- Rahîbânî, M., (1994). Metalibu Uli'n-Nuha fi Şerhi Gayeti'l-Munteha, *el-Mektebû'l-islami*.
- Ramlî, M., (1984). Nihayetu'l-Muhtac ile Şerhi'l-Minhac, Beyrut, *Daru'l-Fikr*.
- Râzî, A., (1952). El-Cerhu ve't-t'adil, *Dar İhyau't-Turasi'l-Arabi-Beyrut*.
- Revyani, A., Bahru'l-Mezhep, thk. Tarık Fethi es-Seyyid, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.
- Sâ'âtî, A., el-Fethu'r-Rebbani li'tertib Müsned el-İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybani, *Dar İhyau't-Turasi'l-Arabi*.
- San'ânî, M., (2012). Et-Tahbir li'idah Meani et-Teysir, thk. Muhammed Subhi b. Hasan Hellak, Riyad, Suudi Arabistan, *Mektebetu'r-Rüşd*.

San'ânî, M., Sübülü's-Selam, *Daru'l-Hadis*.

Sanîkî, Z., Esna'l-Metalib fi şerhi Ravzı't-Talib, *Daru'l-Kitabi'l-İslami*.

Sâvî, A., Belgetu's-Salik li'akrabi'l-Mesalik, Haşiyetu's-Sâvî al-Ş-Şerhi's-Sagir adıyla tanınır, *Daru'l-Mearif*.

Sebkî, A., (1988). Tabakatu'ş-Şâfiyyei'l-Kübra, thk. Mahmud Muhammed et-Tanahi, *Abdulfettah Muhammed el-Hulu*, Hacer.

Sehâvî, M., (1986). El-İlan bi't-Tvbih limen Zemme't-Tarih, *Muessesetu'r-Risale*.

Sem'ânî, M., (ebü'l-Muzaffer), (1992). El-İstilam fi'l-Hilaf beyne'l-İmameyn eş-Şâfiî ve ebi Hanife, thk. Nayif b. Nafi el-Ömeri, *Daru'l-Menar*.

Senîkî, Z., Esna'l-Metalib, *Daru'l-Kitabi'l-İslami*.

Serahsî, M., (1993). El-Mabsut- Serahsî, Beyrut, *Daru'l-Marife*.

Sivasi, M., (İbnü'l-Hemmam), Fethu'l-Kadir, *Daru'l-Fikr*.

Siyâgî, H., (1929). Er-Ravzu'n-Nadir şerh Mecmu'l-Fıkhi'l-Kebir, *Matbatu's-Seade*.

Şâfiî, M., (1400). El-Müsned, Beyrut, Lübnan, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.

Şâfiî, M., (1951). Müsned el-İmam eş-Şâfiî, Beyrut, Lübnan, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.

Şâfiî, M., (1990). El-Umm, Beyrut, *Daru'l-Marife*.

Şâşî, M., (1980). Hileyetu'l-Ulema fi marifeti Mezahibi'l-Fukaha, thk. Yasin Ahmed İbrahim, Beyrut, Amman, *Muessesetu'r-Risale*, *Daru'l-Arkam*.

Şevkânî, M., (1993). Neylu'l-Avtar, thk. İsamuddin es-Sababti, Mısır, *Daru'l-Hadis*.

Şevkânî, M., es-Seylu'l-Cerrar el-Mutedeffik ala Hadaiki'l-Ezhar, *Dar İbn Hazm*.

Şîrâzî, İ., (1970). Tabakatu'l-Fukaha, thk. İhsan Abbas, Beyrut, Lübnan, *Daru'r-Raidi'l-Arabi*.

Şîrâzî, İ., (ebû İshak), el-Muhezzeb fi Fıkhi'l-İmam eş-Şâfiî, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.

- Şirbînî, H., (1994). Muğni'l-Muhtac ila Marifeti Meanî Alfazi'l-Minhac, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.
- Tahtâvî, A., Haşiyetu't- Tahtâvî ala Meraki'l-Felah şerh Nuru'l-İdah, (1418-1997). Thk. Muhammed Abdülaziz el-Halidi, Beyrut, Lübnan, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.
- Tehânevî, M., (1996). Keşşaf Istilahati'l-Funun ve'l-Ulum, thk. Ali Dehruç, Beyrut, *Mektebetu Lübnan*.
- Tirmizî, M., (1975). Sünen et-Tirmizi, thk. Ahmed Muhammed Şakir ve diğerleri, Mısır, *Mustafa el-Babi el-Halebi Matbaası*.
- Umrânî, Y., (2000). El-Beyan fi Mazhebi'l-İmam eş-Şâfîi, thk. Kâsımmuhammed en-Nuri, Cidde, *Daru'l-Minhac*.
- Velevî, M., (1996). Şerh Sünen en-Nisai, Zehiretu'l-Ukba fi Şerhi'l-Mucteba olarak adlandırılır, *Daru'l-Minhac ed-Devliyye*.
- Vellevî, M., (2006). El-Bahru'l-Muhit es-Seccac f, şerh, Sahihi'l-Şmam Müslim b. El-Heccac, Suudi Arabistan, Demmam, *Dar İbnü'l-Cevzi*.
- Zafîrî, M. M. S., (2002). Mustalahatu'l-Mezahibi'l-Fıkhiyye ve Esraru'l-fıkhi'l-Mermuz fi'l-Alam ve'l-Kütüp ve'l-Arai ve 't-Tercihat, *Dar İbn Hazm*.
- Zâhirî, A., (İbnü Hazm), el-Muhella bi'l-Âsâr, Beyrut, *Daru'l-Fikr*.
- Zayle'î, O., (1893). Tebyinu'l-Hekaik- Zay'leî mea Haşiyetu's-Şelebi, Bulak, Kahire, *el-Matbatu'l-Kübra el-Emiriyye*.
- Zefzâf, M., et-Tarif bi'l-Kur'ân ve'l-Hadis, Beyrut, *el-Mektebetu'l-İlmiyye*.
- Zehebî, M., (1963). Mizanu'l-itidal, thk. Ali Muhammed el-Becavi, Beyrut, Lübnan, *Daru'l-Marife*.
- Zehebî, M., (1984). El-İberu fi Haberi men Ğaber, thk. Salahuddin el-Müncid, Kuveyt.
- Zehebî, M., (1985). Siyeru Alamu'n-Nubela, *Muessesetu'r-Risale*.
- Zehebî, M., (1998). Tezkiretu'l-Huffaz, Beyrut, Lübnan, *Daru'l-Kütüpi'l-İlmiyye*.
- Zühayli, V., el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletuh, Dimaşk-Suriye, *Daru'l-Fikr*.

Zürkânî, M., (2003). Şerhu'z-Zürkânî ala Muvatta el-İmam Malik, thk. Taha Abdurraûf Sa'd, Kahire, *Mektebetu's-Sakafeti'd-Diniyye*.